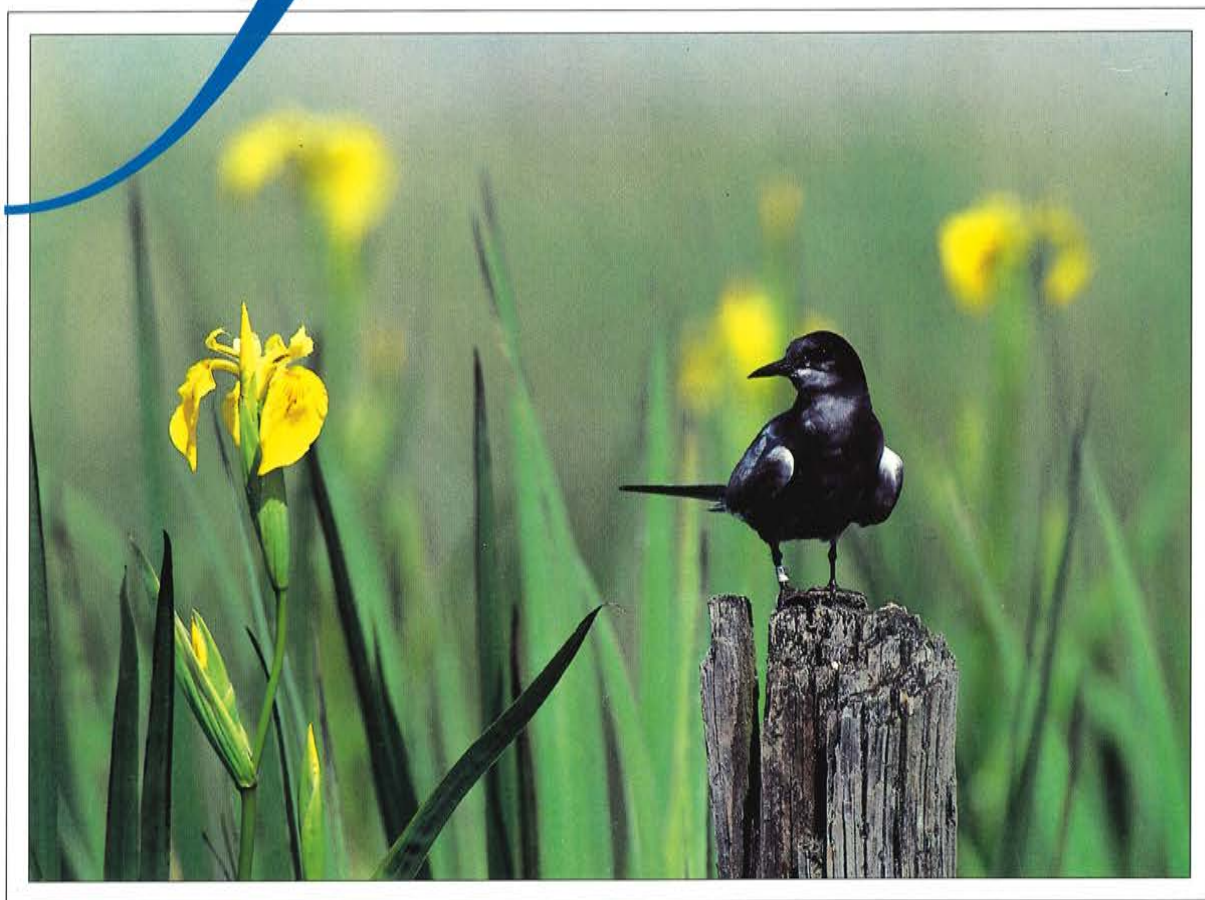

EN TIDNING OM ALL VÄRLDENS FÅGLAR, UTGIVEN AV SVERIGES ORNITOLOGISKA FÖRENING

VÅR ÅGELVÄRLD

*Ett tusen ringåterfynd från tropiska Afrika • Skogshönsekologi – följ en kull
tjäderungars start i livet • Per Olof Swanberg • När "klubben" kom till stan – om en rosenmå
i Uddevalla • Skådarskolan om fåglars systematik • God morgon Vietnam! • Fältbestämning
av korsnäbbar • World Bird Watch 1993 • Svenska namn på Holarktis
fåglar, del 4 • Aktuella observationer november*

8/1993

aktuellt

Viggo Ree

KONSTNÄREN BAKOM FÅGELSKYDDSKALENDERN

TEXT: ANDERS WIRDHEIM

Den norske konstnären, författaren och ornitologen Viggo Ree är en person som både fascinerar och irriterar. Han fascinerar ornitologer och andra naturälskare genom sina konstverk och sitt stora kunnande. Samtidigt irriterar han norska politiker, naturförvaltare, fiskare och fårägare genom att vara en mycket frispråkig naturvårdare. Här i Sverige är han aktuell som konstnären bakom den första upplagan av SOF:s fågelskyddskalender, Svenska falkar.

TROTS NÄRHETEN mellan Sverige och Norge har Viggo Ree väsentligt annorlunda arbetsförhållanden i hemlandet än vad han skulle haft i Sverige. Om vi i Sverige har en lång tradition inom naturmåleriet, är det först de allra senaste åren som naturkonstnärer blivit allmänt accepterade i Norge. Viggo har emellertid varit konstnär på heltid i tjugo år. Han är representerad bl.a. i Nasjonalgalleriet i Oslo och, liksom Lars Jonsson här i landet, även på frimärke. I den internationella ornitologiska världen har Viggo länge varit ett namn som framstående fågelkonstnär. Han målade bland annat rödstjärtarna och buskskvättorna i femte bandet av *Birds of the Western Palearctic* (utgiven 1988).

Som aktiv fältornitolog har Viggo med åren blivit mer och mer engagerad i naturvårds- och fågelskyddsfrågor. Dessa frågor är betyd-

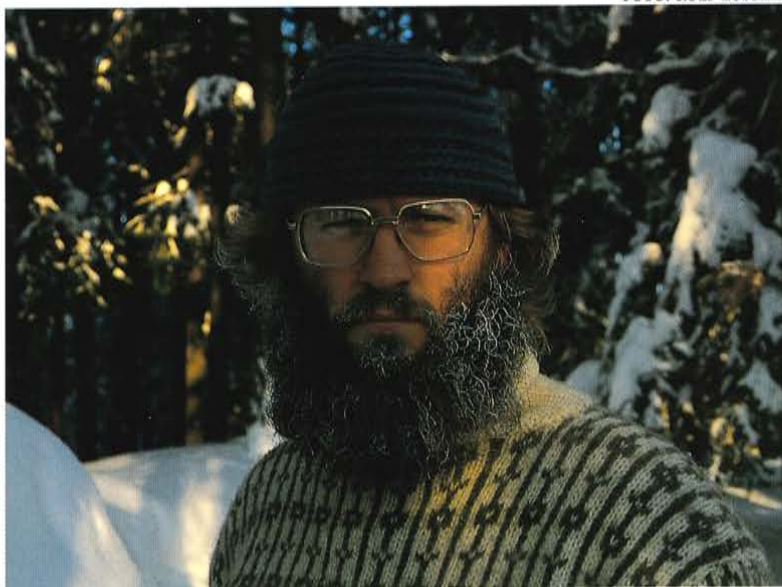

FOTO: ROLF LOFSTAD

ligt mera kontroversiella i Norge än i Sverige, och Viggo är en nagel i ögat på bönder, fiskare, valfångare och en del jägare. Särskilt när det gäller skyddet av de stora rovdjuren i Norge står han ofta i debattens centrum. Den omfattande fåraveln i vårt västra grannland har lett till ett mycket hårt tryck på de stora rovdjuren. Idag finns det endast ett fåtal exemplar av till exempel varg och björn i Norge. Också rovfåglarna förföljs i större omfattning än i Sverige. Även som debattör är Viggo Ree numera frilansare. Han har visserligen kvar några uppdrag i Norsk Ornitologisk Forening, men det handlar mest om mindre frågor. När det kommer till de stora och kontroversiella frågorna, naturvården, rovdjuren och fångsten av val och säl, vill Viggo stå fri. Då kan han agera mycket mera frispråkigt än annars. □

Fjällripor Lagopus mutus.

FOTO: GRETE OLAFSEN

Viggo Ree under arbetet med målningarna till Birds of the Western Palearctic.

Ortolansparv Emberiza hortulana.

Vår Fågelvärld

Volym 52 1993, nr 8. Utgiven av Sveriges Ornitologiska Förening

Förra vintern kom det tusende återfyndet av en ringmärkt fågel från tropiska Afrika.

6

Läs om det viktiga fågelskyddsarbete som nu startats i Vietnam.

31

Innehåll

FORSKNING

- 1000 tropikåterfynd – vart flyger långdistansflyttarna?6
Skogshönsekologi – tjäderkycklingars födosök16

AKTUELLT

- Per Olof Swanberg21
En fågel som andra – eller när klubben kom till stan23

ALLMÄNT

- Galleriet – läsarnas bilder26
Skådarskolan – Systematik28
Vilken fågel?28
Fåglar fordom – fyrfallna fåglar38
Svenska namn på Holarctis fåglar, del 441
Läsvärt – bokrecensioner47

FÅGELSKYDD

- God morgon Vietnam!31

FÄLTBESTÄMNING

- Fältbestämning av korsnäbbar35

SOF-AKTUELLT

- World Bird Watch40

TÄVLINGAR

- Naturbokhandels fågelfotofråga44

AKTUELLA OBSERVATIONER

- November 199346

KÅSERI

- Göran Bergengren: Vi skar ströppel och rönne50

Följ en kull tjäderungars start i livet och få en inblick i skogshönsens ekologi.

16

Större eller mindre korsnäbb? Hur skiljer man dem egentligen åt?

34

Redaktör och ansvarig utgivare:

Anders Wirdheim, Genvägen 4, 302 40 Halmstad, tel 035-375 76, fax 035-347 29

Redaktion: Per Alström, Vänersborg, Per-Göran Bentz, Falsterbo, Tord Gustafsson, Luleå, Karin Persson, Falsterbo, Urban Olsson, Göteborg, Tommy Tyrberg, Kimstad och Magnus Ullman, Lund.

Tidskriften kommer ut med åtta häften per år. Medlemmar i Sveriges Ornitologiska Förening får tidskriften gratis. Prenumerationspris för övriga är 330 kronor, postgiro 19 94 99-5, Sveriges Ornitologiska Förening. Adressändringar skriftligen till SOF:s expedition, Box 14219, 104 40 Stockholm.

ISSN 0042-2649 Tryckmedia Halmstad 1993

Omslag: Ringmärkt tropikflyttare – svarttärna. Foto: Tero Niemi.

Än en gång hotar vägbygge värdefull natur

DET ÄR DAGS ATT BLÅSA TILL STRID igen för att skydda ett hotat naturområde. Den här gången gäller det Omberg och tåkernbygden. Just det. Själva kronjuvelerna i den östgötska naturen!

Hotet kommer som så många gånger förr från Vägverket. Nu vill man rusta upp riksväg 50 (rv 50), förbi Omberg och Tåkern, till 110-vägs standard. Den nya vägen skall sedan ingå i den s.k. bergslagsdiagonalen. Vägverkets planer är dessvärre ivrigt påhejade av landshövding Rolf Wirten och de folkvalda i Vadstenas och Ödeshögs kommuner. Landshövdingen anser att regionen kommer att få väldiga problem om inte trafiken även här kan tillåtas gå fram i 110 km/tim. Det kan den ju på den närliggande E4:an. Landshövdingen befarar att E4:an därmed kommer att konkurrera ut den i hans ögon alltför skröpliga rv 50.

VAD ÄR DET DÅ som hotas av ödeläggelse? Av utrymmesskäl går det inte att i denna ledare redovisa detta mer än översiktligt. För de flesta behövs väl knappast någon presentation av Omberg och Tåkern. Dessa marker är väl kända, och det har genom åren skrivits hyllmetrar om de enastående naturvärden som är koncentrerade till detta område.

Om man lägger profilen av den föreslagna vägkorridoren ovanpå länsstyrelsens naturvårds- och kulturminnesplan för det aktuella området, finner man att det finns 15 naturvårdsobjekt och 10 värdefulla kulturmiljöer inom området. Fyra av naturvårdsområdena har klassats som "av högsta naturvärde" (riksintresse). Det gäller bl.a. Tåkern och Omberg som markerats med intensiv röd färg på länsstyrelsens karta. Om det finns någon mening och logik i upprättandet av planer, borde sådana röda markeringar utgöra självklara stoppljus vid t.ex. planering av vägar. Varför satsa stora resurser på att upprätta planer om de ändå i praktiken inte kommer att påverka framtida planering. Till råga på allt är det ju också samma myndighet som nu tänker strunta i de beslut som fattades för bara några år sedan.

NÄST INTILL OFATTBAR blir situationen när man vet att landshövding Rolf Wirten har hedersuppdraget att vara ordförande i den

för områdets framtid viktiga Tåkernfonden WWF. "Fondens ändamål är att som ett led i Världsnaturfondens verksamhet bevara och göra tillgängliga Tåkerns och tåkernbygdens naturvärden" lyder första meningen i det avtal som styr fondens verksamhet. Att förespråka att det skall dras 110-väg genom unika växtlokaler eller alldeles för nära gränsen till Tåkerns naturreservat (beroende på var vägen slutligen läggs inom den föreslagna korridoren), kan inte vara förenligt med den citerade ändamålsförklaringen. För fondens framtida arbete är det viktigt att ge sponsorer och innehavare av s.k. tåkernhundringar besked om vad som gäller. Därför måste frågan ställas: Vilken är fondstyrelsens officiella uppfattning i vägfrågan?

Ett riktigt korkat förslag är att dra vägen en bit upp på Omberg så att trafikanterna erbjuds fin utsikt över Tåkern. Att detta medför skövling av växtplatser för ärtvicker, skogsknipprot m.fl. sällsynta växter har tydligen inte exploitörerna tänkt på.

FRÅN ANNAN FYSISK PLANERING finns exempel på att det tagits s.k. miljöprioriterad hänsyn. Med detta menas att ett områdes naturvärden är så stora att alla andra intressen får underordnad betydelse. Att Omberg och tåkernbygden är kvalificerade för miljöprioriterad hänsyn är närmast en självklarhet. Det framgår ju som redan nämnts av länsstyrelsens egen naturvårdsplan och understryks ytterligare av att Tåkern finns upptagen på den s.k. CW-listan över de mest skyddsvärda våtmarkerna sett i ett globalt perspektiv.

Nej, förpassa förslaget om en ny vägsträckning förbi Omberg till papperskorgen! Vägverket har faktiskt tagit fram några alternativa lösningar. I dessa föreslås vägen gå öster om Tåkern – och sparar därmed den värdefullaste naturen. Med någon av dessa lösningar kan nuvarande rv 50 göras till en turistväg utan tung trafik. Det är mycket ovanligt med en så stor koncentration av natur- och kulturkvaliteter som här. Dessa kan utnyttjas varsamt, och med lite kreativitet kan hela området utvecklas för en skonsam turism.

PÄR NILSSON

ordf. Östergötlands läns Ornitologiska Förening

SVERIGES ORNITOLOGISKA FÖRENING

Postadress: Box 14219, 104 40 Stockholm.

Besöksadress: Skeppargatan 19, Stockholm. Telefon 08-662 64 34, fax 08-662 69 88.

Öppettider: Månd.-fred. kl. 9.30–16.00 (lunchstängt kl. 12.00–13.00). Generalsekreterare: Gustaf Aulén. Sekreterare: Eva Nordin. Bibliotekarie: Ante Strand.
Medlemsavgifter: För årligt betalande kr 210:– (bara VF) resp. 275:– (både VF och Ornis Svecica), för ungdomar (födda 1972 eller senare) kr 110:– resp. 140:–, för familjemedlemmar kr 40:– och för ständiga medlemmar kr 5 500:–. Postgiro 19 94 99-5, bankgiro 311-1994.

Naturbokhandeln: SOF:s egen bokhandel – postorder och direktförsäljning. Adress: Stenhusa bod, Stenåsa, 380 62 Mörbylånga. Telefon 0485-441 00.

Ottenby fågelstation: Adress: Pl. 1500, 380 65 Degerhamn. Telefon 0485-610 93.

1000 tropikåterfynd

VART FLYGER VÅRA LÅNGDISTANSFLYTTARE?

TEXT: ROLAND STAAV

FOTO: TERO NIEMI

Ett av ringmärkningens ursprungliga mål var att kartlägga våra flyttfåglars sträckvägar och vinterkvarter. Den vetenskapliga ringmärkningen har en lång historia i Sverige. Märkning av fåglar med individuellt numrerade ringar har hos oss pågått sedan 1911, och under årens lopp har ett stort antal återfynd arkiverats på Ringmärkningscentralen, Naturhistoriska riksmuseet. Nyligen bokfördes det tusende återfyndet från tropiska trakter.

ÅTERFYNDEN SOM DAGLIGEN kommer till Ringmärkningscentralen (RC) förmedlas ibland genom utländska ringmärkningscentraler eller genom forskare och amatörornitologer. De flesta fynden inrapporteras dock av privatpersoner. Varje nytt återfynd ökar vår kännedom om de olika arternas vanor. Att öppna dagens post till RC är alltid spännande. Finns det någon godbit – en rapport om ett riktigt långfynd, en mycket gammal fågel eller ett återfynd från en oväntad plats? Sådana fynd ger ringmärkarna "belöning" för deras hängivna arbete.

Absoluta höjdpunkten är återfynd av våra verkliga långflyttare. I många fall är det bara slumpen som avgör om vi får information om sådana fynd. Många av fynden är från den farofyllda flyttvägen till och från okända övervintringsplatser. Chanserna att få ett fynd från övervintringsområdet minskar vanligen ju längre fågeln flyttar. I vilken utsträckning återfynden rapporteras bestäms också av faktorer som folks religion, språk, levnadsstandard, jakttradition, utbildning m.m.

Hela 110 skräntärnor Sterna caspia har rapporterats från Mali.

Från vissa områden är det praktiskt taget omöjligt att få återfynd i dag.

Vid årsskiftet 1992–1993 inkom det tusende "långdistansåterfyndet" av svenskmärkta fåglar. Det kan därför vara på sin plats att ge en lägesrapport. Syftet med denna sammanställning är att utifrån dessa fynd kortfattat beskriva vad vi i dag vet om flyttningen hos de långflyttande fågelarter som häckar hos oss eller passerar genom Sverige under vår- eller höstflyttningen.

Alla fynd söder om Kräftans vändkrets (ca 23°N), som medde-

lats RC före 1 mars 1993 har tagits med i sammanställningen. De flesta kommer från tropikerna. De 1 000 fynden fördelar sig på 51 fågelarter och 35 afrikanska länder. I våra arkiv finns dessutom 18 fynd av fåglar med utländska ringar, som märkts i Afrika söder om Sahara och påträffats i Sverige. Dessa behandlas också i denna uppsats. Dessutom tillkommer några fynd från andra delar av världen, nämligen två fynd från Australien, ett fynd från Indien och några få från ►

	Land																																			
Art	Mauretanien	Senegal	Gambia	Cap Verde	Guinea Bissau	Guinea Conakry	Sierra Leone	Liberia	Mali	Elfenbenskusten	Ghana	Burkina Faso	Togo	Benin	Niger	Tchad	Nigeria	Kamerun	Ekvatorial Guinea	Gabon	Centralaf. Rep.	Kongo	Zaire	Angola	Namibia	Botswana	Sydafrika	Zimbabwe	Tanzania	Uganda	Kenya	Zambia	Sudan	Etiopien	Summa	
Häger		1		1			1		1																										4	
Ärta									1																										1	
Bivråk									1	2	7						3	1				1													15	
Brun kärrhök	2							1				1																							4	
Ängshök																	1																1	2		
Ormvråk	2							1					1																						4	
Fiskgjuse	3	30	7		1	7	10	4	51	23	33	3	2	2	3	2	29	1			1	1						1					1	215		
Tornfalk							1		1																				1						2	
Kornknarr																							1												1	
Större strandpipare	1	1									6		1																						9	
Kustpipare											1																								1	
Kustsnäppa	1	1															1																		3	
Småsnäppa									1																										1	
Spovsnäppa	1									1	1																								3	
Kärrsnäppa	1																																		1	
Brushane	4	18			1				28	1					1																		1		54	
Enkelbeckasin		1			1																														2	
Rödspov		1																																	1	
Rödbena	2	2							1		2																								7	
Gluttsnäppa											1																								1	
Skogssnäppa																					1														1	
Grönbena		6			1			1	3		5		1	2	2		1						1	1										24		
Drillsnäppa		1					2	1		2	2																								8	
Roskarl	3		1		3		2				2																								11	
Labbe						1																													1	
Skrattmå		1																																	1	
Silltrut	3	1							1		3			2		2	3	1			1	1	5	3					2	3	1			3	35	
Skräntärna		3					1	1	10	6	22	2			2	2	2					1												2	1	155
Kentsk tärna	3	36	3		1	2	5	8		13	31										1	5		5				8							121	
Fisktärna		5		1		1	2	10		7	27		1				4	1	1	12	7	1	26	12			63								181	
Silvertärna	1	1					1	2			1							3		3		1	1	3	2		6								25	
Småtärna											1																								1	
Svarttärna											1																								1	
Tornseglare																							1												1	
Backsvala		1							1																										2	
Ladusvala																	3						5	1		1	6					1			17	
Hussvala																												3					1		4	
Gulärta	1	1					2		1	9	6	1	1				2																		24	
Sädesärta																																		2		2
Gräshoppsångare	1																																			1
Sävsångare		1								8																										9
Kärrsångare																																1				1
Rörsångare							1	1	1	1	1																								4	
Trastsångare										1							1																		2	
Ärtsångare																	1																		1	
Törnsångare																	1																		1	
Trädgårdssångare	1												1										2												4	
Lövsångare											1		1				1	2	1		1	1	4					1		1				15		
Grå flugsnappare																						1	8	1											10	
Halsbandsflugsnappare																							1	1											2	
Törnskata																							4	1									2		7	
Summa	30	112	11	2	8	11	27	30	210	66	154	7	8	7	7	11	51	8	1	17	4	18	34	42	14	1	86	2	2	4	2	3	9	4	1003	

Tabell 1. Geografisk fördelning av återfynd i Afrika, söder om kräftans vändkrets.

södra delen av Arabiska halvön. Fram till och med 1992 har mer än 2 447 000 fåglar ringmärkts av de arter, som återfunnits i tropikerna.

I en systematisk genomgång kommenteras fynden av de olika arterna. För den som vill ha mer detaljer om de enskilda fynden hänvisas till de årliga återfyndsrapporterna 1960–1991 (Annual Reports) som ges ut av Ringmärkningscentralen. Där finns de flesta fynden publicerade.

För att i någon mån indikera återfyndschanserna för de olika arterna anges antalet ringmärkta individer i Sverige fram t.o.m. 1992 efter artens namn. I parantes anges dessutom vilket år arten första gången märktes i Sverige. För vissa arter, främst vadare som övervintrar vid kusten, finns det relativt goda kunskaper om antal och var de viktigaste övervintringsområdena är belägna. Dessa upplysningar ges under respektive art.

Häger 12 708 märkta (1926)

Alla fyra fynden härstammar från Västafrika, från Cap Verde-öarna i väster till Mali i öster. En fågel på Fogo, Cap Verde, märkt på Orust, Bohuslän, hittades död redan 11 september födelseåret. Hägern har ett vidsträckt övervintringsområde från Sverige ända ner till tropikerna, men majoriteten stannar i Västeuropa.

Årta 189 märkta (1936)

Ett fynd från Nigerdeltat i Mali, artens viktigaste övervintringsområde. Antalet övervintrande individer har där maximalt uppskattats till 480 000 år 1978 (Lamarche 1980). I Senegal-deltat inräknades 200 000 årtor i januari 1971 (Cramp & Simmons 1977).

Bivråk 1 694 märkta (1913)

Femton bivråkar märkta som pull. har rapporterats. "Svenska" bivråkar övervintrar i ett ganska begränsat område i Västafrika norr om ekvatorn. (Stolt et al. 1992b). Bara ett fynd finns från området söder om ekvatorn, nämligen i Kongo (2°50'S). Detta är också det senaste (1975).

Brun kärrhök 4 019 märkta (1919)

Utrpräglad sydvästflyttare med fynd i Mauretanien (2 st.), Liberia och Burkina Faso. Tre av fåglarna är märkta i Hornborgasjön, den fjärde i Söderfjärden, Mälaren. En av fåglarna hittades nydöd i Maureta-

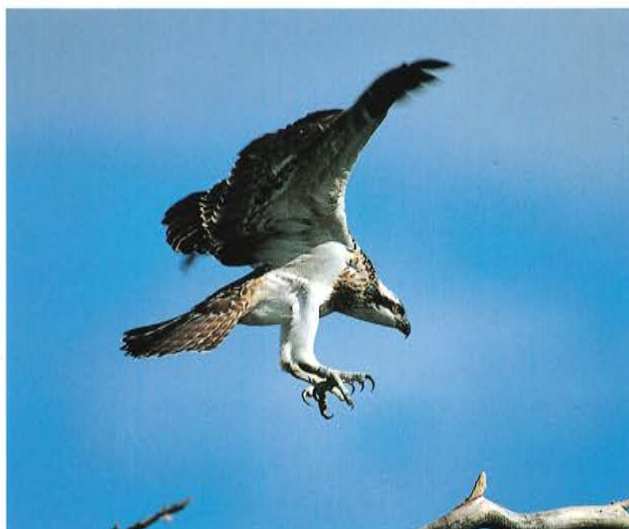
nien, i juli under sitt andra levnadsår. En hel del bruna kärrhökar övervintrar också norr om Sahara.

Ängshök 719 märkta (1923)

Två fynd från så vitt skilda länder som Nigeria och Sudan antyder ett vidsträckt övervintringsområde över stora delar av Afrika söder om Sahara.

Ormvråk 12 374 märkta (1914)

Fyra fynd har rapporterats. Medan våra sydliga ormvråkar flyttar till Västeuropa eller t.o.m. är stannfåglar längst i söder, är vissa norrlandsvråkar transsaharaflyttare. Märkligt nog finns ännu inget bevis på motsvarigheter till de nordfinska vråkarnas extrema långflyttning ända till Sydafrika. Norrlandsvråkarna har en utpräglad sydvästlig flyttningssiktning. Vi har två fynd av boungar, från Västerbotten och Norrbotten, i Mauretanien. En fågel från Ångermanland sköts 28 februari i Togo och en från Hälsingland sköts redan 10 oktober födelseåret i Liberia.

Fiskgjuse Pandion haliaetus, här en ringmärkt ungfågel, är den svenska fågelart som gett flest återfynd från tropikerna.

Fiskgjuse 14 374 märkta (1917)

Fiskgjusen är den art som har givit flest återfynd söder om Sahara (214 st.) med koncentrationer av fynd i Mali (Nigerdeltat), Ghana, Senegal, Nigeria och Elfenbenskusten. Avvikande flyttningss beteende visade en fiskgjuse från Sommen, som påträffades i Zimbabwe (17°21'S, 30°13'E).

Till materialet kommer fynd av två gjusar som ring- och vingmärkts på övervintringsplats i Senegal. Många av fiskgjusarna har fastnat och drunknat i fiskeredskap. Fiskgjusens flyttning har beskrivits av Österlöf (1973).

Tornfalk 11 810 märkta (1913)

Två återfynd. En fågel från Medelpad hittades död under sitt andra levnadsår i Sierra Leone i februari, och en annan falk av samma ålder från Småland sköts i Mali i juni. Båda fynden är mycket överraskande. De flesta tornfalkarna övervintrar i Västeuropa.

Kornknarr 576 märkta (1917)

Ett unikt fynd i svensk ringmärkningshistoria svarar den unga kornknarr från Västmanland för, som fångades 25 november 1929 i Kabinda, i södra Zaire (7°15'S, 23°35'E). Kornknarrrens flyttningss-

vanor är bristfälligt kända, och de viktigaste övervintringsplatserna har nyligen angivits till östra Zaire, Zambia, Malawi, Zimbabwe och östra Sydafrika (Stowe & Becker 1992). Det finns hittills fyra fynd av kornknarrar märkta i Europa från tropiska Afrika, ett från Kongo, ett från Angola och två från Zaire (se kartor i op. cit.). Det svenska materialet har nyligen bearbetats av Pettersson (1992).

Mindre strandpipare 6 507 märkta (1928)

Det finns inga fynd av denna art från tropiska Afrika, men helt oväntat rapporterades en fågel under sitt tredje levnadsår från södra Indien. Den märktes i Gästrikland och fångades 10 december 1990. Den exakta fyndplatsen är Erode, Madras (11°21'N, 77°43'E), 7 357 km från födelseplatsen i Sandviken.

Större strandpipare 15 890 märkta (1914)

Totalt finns nio fynd från Västafrika med en koncentration till Ghana. Alla strandpiparna är märkta på våra sydliga fågelstationer i augusti-september, varför man kan anta att de tillhör den nordliga rasen *tundrae*.

Kustpipare 207 märkta (1951)

Kustpiparen med sina närmaste häckningsplatser i norra Sibirien har gett ett återfynd. Det är en ungfågel som märktes vid Ledsjär 10 september 1961 och sköts vid Keta i Ghana 2 december. Kustpiparen övervintrar längs många tropiska kuster, men även i Västeuropa och längs Medelhavets kuster. Det övervintrande beståndet på Banc d'Arguin (Mauretanien) har taxerats till 23 350 individer i början av 1980 (Cramp & Simmons 1982). Vinterbeståndet runt Medelhavet har beräknats till ca 30 000 individer (v. Dijk et al. 1986).

Kustsnäppa 3 560 märkta (1937)

Olika populationer har skilda övervintringsområden (Alerstam 1982). Kustsnäppor från Nya världen övervintrar i England, medan de sibiriska, som ibland passerar Sverige, övervintrar längs Afrikas kuster. Huvuddelen påträffas i Mauretanien (Banc d'Arguin) med maximalt 366 000 i början av 1980 (Cramp & Simmons 1982). I Guinea Bissau beräknas 144 000 kustsnäppor övervintra (Zwarts 1988). Av Sverige-märkta kustsnäppor finns tre fynd, ett från vardera Mauretanien, Senegal och Nigeria. Dessutom finns två kontroller av kustsnäppor märkta på Langebaan Roost i Kap-provinsen, Sydafrika (33°05'S, 18°02'E). En fågel infångades på Visingsö i Vättern under sitt andra levnadsår 26 juli 1974, och en adult kontrollerades som hanne på Ottenby 27 juli 1988.

Småsnäppa 7 047 märkta (1937)

Ett fynd av en ungfågel. Den märktes i Torhamn, Blekinge i septem-

ber 1978 och fastnade i ett nät i Mopti, Mali 9 april 1980. Småsnäppan häckar närmast i Nordnorge och övervintrar både norr och söder om Sahara. Enbart i medelhavsområdet beräknas omkring 100 000 övervintra (v. Dijk et al. 1986), och antalet i Guinea Bissau har uppskattats till 123 000 (Zwarts 1988).

Spovsnäppa 5 602 märkta (1937)

Ännu en arktisk vadare med ett begränsat häckningsområde i Sibirien. Sverige passeras främst under sensommar och tidig höst. Det finns tre fynd, ett från vardera Mauretanien, Elfenbenskusten och Ghana. Även spovsnäppan övervintrar längs stora delar av Afrikas kuster. De ostsibiriska fåglarna flyttar till Australien. Enbart i Guinea Bissau beräknas ca 250 000 småsnäppor övervintra (Zwarts 1988). Från Banc d'Arguin finns uppgifter på upp till 173 000 individer (Cramp & Simmons 1982) och i Sydafrika har 50 800 noterats (Summers et al. 1977). Något överraskande inräknades 10 050 individer vintern 1984 i Gabès-bukten i Tunisien (v. Dijk et al. 1986).

Kärnsnäppa 164 798 märkta (1926)

Kärnsnäppan är den vadare som märkts i störst antal. De flesta kärnsnäpporna övervintrar längs Vadehavets kuster samt runt Medelhavet, men många når också Banc d'Arguin i Mauretanien, där över 800 000 individer noterats vissa år (Cramp & Simmons 1982). Det finns ett fynd av en Ottenby-märkt ungfågel, som sköts i Mauretanien 8 december 1960. Kärnsnäppans flyttning har nyligen beskrivits av Stolt et al. (1992a).

Brushane 14 000 märkta (1927)

Brushanen är en extrem långflyttare, som flyger långa sträckor för att nå lämpliga områden. Med 53 fynd är brushanen den vadarfågel som oftast rapporteras från tropikerna. Det är en stor koncentration till Nigerdeltat i Mali och Senegal, där miljontals fåglar övervintrar. Brushanen betraktas i dessa områden som skadefågel och skydds jakt genomförs. Brushanarna uppträder här i väldiga flockar, som vintertid åter ris. Udda fynd utgör de båda fåglar, som påträffades vid Blå Nilen i Sudan och i Tchad i november. Det är känt att brushanar från östra Sibirien passerar södra Sverige under sträcket. En hona, märkt i Senegal i februari 1985 kontrollerades i Krokom i Jämtland av Ännsjöns fågelstation 16 maj under sitt tredje levnadsår.

Enkelbeckasin 10 972 märkta (1922)

Sträcker blott i mindre antal till tropikerna. Det finns två fynd, ett från Guinea Bissau i december och ett annat från Senegaldeltat i januari.

Rödspov 283 märkta (1928)

Ett fynd. En rödspov märkt på Getterön sköts under sitt sjätte ►

levnadsår i Senegal 11 december 1977. Europeiska rödspovars flyttning har beskrivits av Beintema & Drost (in press). Västeuropeiska rödspovar övervintrar både i Marocko och tropiska Västafrika. Maximalt har 41 500 individer noterats i Nigerdeltat, Mali 1979 (Lamarche 1980). De flesta översomrar som ettåringer i Afrika.

Rödbena 13 403 märkta (1922)

Det finns sju fynd längs kusten från Mauretanien till Ghana samt ett i inlandet (Mali). En pull.-märkt rödbena från Vastenjaure i Padjelanta, Lappland, fångades på övervintringsplatsen nära Accra i Ghana i januari under sitt tredje levnadsår.

Gluttsnäppa 624 märkta (1918)

Ett ovanligt fynd av en gluttsnäppa märkt vid Kvismaren. Den fångades i Ghana, 6 050 km från märkplatsen i augusti under sitt tredje levnadsår. Även om det är känt att gluttsnäppor övervintrar i Västafrika är det mycket sällan som någon rapporteras därför.

Skogssnäppa 2 057 märkta (1920)

Det finns ett fynd. En adult fågel, som märktes i slutet av april 1981 i Sundre på södra Gotland, fångades i ett nät i Centralafrikanska republiken 24 mars 1982.

Grönben 28 127 märkta (1919)

Av grönben har 24 fynd registrerats inom ett vidsträckt område från Senegal och Mali i norr till Zaire och Angola i söder. Flera av grönbenorna har fångats i risfält.

Drillsnäppa 20 867 märkta (1915)

Alla de åtta återfunna drillsnäpporna har ringmärkts i Skanör eller vid Ottenby. Fynden härrör från de västafrikanska kustländerna Senegal, Sierra Leone, Liberia, Elfenbenskusten och Ghana. Tidigaste fynd är 16 september från Mont Koffee, Monrovia i Liberia.

Roskarl 4 049 märkta (1920)

Elva fynd från den västafrikanska kusten mellan Mauretanien och Ghana. En pull.-märkt från Gävle skärgård påträffades död redan 7 september födelseåret på en strand i Gambia, och en annan, också den pull.-märkt, men på Gotland, kontrollerades i Freetown, Sierra Leone

12 september samma år. Det finns också tre kontroller av tropikmärkta fåglar på Ottenby. Två av dessa hade märkts som adulta i Mauretanien i mars-april. Den tredje märktes i "skärgården" i Guinea Bissau (11°42'N) i februari och kontrollerades som hanne på Ottenby i juli följande år. Av rosarlarna övervintrar en liten del vid Nordsjön och i västra medelhavsområdet, medan huvudparten övervintrar i Västafrika mellan Marocko och Guineabukten, de flesta söder om 20°N (Cramp & Simmons 1982).

Labbe 774 märkta (1924)

Ett fynd av en pull.-märkt från Stockholms skärgård i Conakry, Guinea. Fågeln påträffades under sitt tredje levnadsår 3 september. Labbar märkta i Finland har påträffats utanför Rio i Brasilien 2 juni under andra levnadsåret och Ghana 25 december under födelseåret (Hildén 1971). Från 1 november 1992 rapporterades en fågel under sitt tredje levnadsår från St: Helena i Sydatlanten, 9 129 km från födelseplatsen (Ringm.byråns meddelanden nr. 109).

En skogssnäppa Tringa ochropus från Gotland återfunns i Centralafrikanska republiken.

Skrattmå 108 458 märkta (1913)

Skrattmåsen övervintrar blott i mindre antal i Afrika, och ytterst få individer ses i tropikerna. Det finns ett enda fynd av gammalt datum från Senegal, där en fågel från Gotland påträffades 28 mars under sitt tredje levnadsår.

Silltrut 15 966 märkta (1913)

De flesta av de 35 fynden av silltrut i Afrika är Östersjöfåglar, som är utspridda på 16 länder från Mauretanien och Senegal i väster till Etiopien, Kenya och Tanzania i öster och till Zaire och Angola i söder. En silltrut från Blekinge kolliderade med ett flygplan i Aden på Arabiska halvön som tvååring i september. Silltrutar från Västkusten har rapporterats från Mauretanien, Senegal och Ghana. Kartor med silltrutfynd finns publicerade i *Report on Swedish Bird Ringing for 1980*.

Skrantärna 23 429 märkta (1924)

Av skrantärna finns 155 tropikfynd, varav inte mindre än 110 från Nigerdeltat i Mali, artens i särklass viktigaste övervintringsområde. Från detta område finns uppgifter om flockar på 1 000 individer eller fler (Lamarche 1980). Fynden är extremt koncentrerade till några få områden. Förutom 22 fynd i Ghana finns det i övrigt bara enstaka fynd från en del västafrikanska länder. Ett fynd från Kongo hamnar

söder om ekvatorn. Avvikande fynd är ett av en tvååring från Etiopien och två från Sudan.

Kentsk tärna 17 358 märkta (1922)

Till skillnad från skrântärnan är kentska tärnan en utpräglad kustart med 121 fynd längs kusten från Mauretanien till Sydafrika. Det finns koncentrationer av fynd till fiskrika områden längs kusten av Senegal, Ghana och Elfenbenskusten. Det östligaste fyndet härrör från Durban hamn i Natalprovinsen i Sydafrika (31°03'E). En gammal fågel, märkt i Mauretanien i december kontrollerades häckande i Halland åtta år efter märkningen.

Fisktärna 42 032 märkta (1913)

Totalt 181 fynd har registrerats i 17 länder längs hela den västafrikanska kusten ner till Sydafrika. Inte mindre än 63 fynd har rapporterats från det viktigaste övervintringsområdet i Sydafrika. Även fisktärnan har rapporterats från Natal-provinsen. Många i Sverige uppfattar fisktärnan som en typisk insjöart, men återfynden visar att fisktärnan större delen av året dyker i Atlantens vågor. Tyvärr beror ett stort antal återfynd på okynnesfångst av tärnor utförda av småpojkar (Staav 1990). Sex fisktärnor med sydafrikanska ringar har påträffats i Sverige.

I parentes kan nämnas att i Naturhistoriska riksmuseets samlingar finns en skinnlagd fisktärna (treåring 27 juni) återfunnen i Togo (6°10'N, 1°21'E). Den märktes av författaren vid Blidö i Stockholms skärgård. Upphittaren lyckades att sända den med ett flygplan till Sverige innan förruttnelseprocessen påbörjats. Således kunde fågeln skinnläggas och bevaras för framtiden i museets samlingar.

Det finns ett anmärkningsvärt fynd av en svenskmärkt fisktärna från Västaustralien. Det är en tvååring från Björkö, Uppland, som påträffades utmattad på Coogo Beach 6 km söder om Fremantle (32°11'S, 115°44'E) 7 januari 1956. Kortaste avståndet mellan födelseplats och fyndplats är 13 435 km och riktningen 102° ESE (Se karta i *Report on Swedish Bird-ringing for 1981*).

Silvertärna 19 309 märkta (1913)

Silvertärnan anses vara den fågel som flyttar allra längst och övervintrar i drivisbältet runt Antarktis. Från övervintringsområdet finns ett danskt återfynd av en adult fågel (65°08'S, 115°15'E) 4 februari (*Meddelelser til Zoologisk Museums Ringmærkere nr 1 1988*). Den svenska ringmärkningen har givit 25 fynd från flyttningssvägen längs den västafrikanska kusten. Fynden visar att en art som föredrar kallt vatten också är tvungen att under en tid fiska i varma tropiska hav. Fyndbilden liknar i övrigt fisktärnans.

En mycket gammal silvertärna från Gotland hittades med bruten vinge i Kap-provinsen, Sydafrika, i oktober 1990, 10 121 km från födelseplatsen och drygt 26 år efter märkningen. Även av denna art

finns ett australienfynd. Det är en tvåårig hona från Nämndö, Södermanland, som påträffades 10 juni, nyligen död, i Madora Bay, Mandurah, Fremantle (32°20'S, 115°45'E). Kortaste avstånd mellan märkplats och fyndplats är 13 467 km och riktningen 103° ESE. Fågeln skinnlades och förvaras på ett museum i Australien.

Småtärna 3 529 märkta (1913)

En fågel blev under andra levnadsåret infångad och kontrollerad i Ghana.

Svarttärna 902 märkta (1928)

På nästan samma plats som småtärnan i Ghana, fångades och kontrollerades en tvåårig svarttärna.

Tornseglare 49 141 märkta (1913)

På grund av tornseglarens mycket speciella levnadssätt är det mycket svårt att få något fynd från vinterkvarteren. Det finns ett fynd från Zaire (6°02'S, 22°15'E), där en sjuåring från Närke hittades i februari 1962.

Backsvala 132 963 märkta (1914)

Det finns två fynd av skånska fåglar, en adult hona funnen död i Mali och en tvååring kontrollerad i Djoudjs nationalpark i Senegal 1 februari 1992. De flitiga skånska ringmärkarna har också kontrollerat en backsvala (adult hane) i en koloni på Ven 27 juni. Den märktes i Djoudj 14 april 1992. Kartor över fynd av alla tre svalarterna finns publicerade i *Report on Swedish Bird-ringing for 1978*.

Ladusvala 88 883 märkta (1913)

Sjutton fynd varav sex från Sydafrika (de flesta kontroller från vintermånaderna), fem från Zaire, tre från Nigeria, ett från Angola, ett från Botswana och ett från Zambia.

Hussvala 47 126 märkta (1913)

Det är svårare att få fynd av hussvalan än av ladusvalan. Detta beror troligen på att hussvalan ofta uppehåller sig på högre höjd i vinterkvarteren och på annorlunda platser (uppsöker inte övernattningsvassar). Under årens lopp har fyra fynd rapporterats, varav tre är från Transvaal i Sydafrika (oktober–november) och ett från Zambia (januari).

Gulärta 102 194 märkta (1917)

Med sina 24 fynd är gulärta den art som har gett flest tropikfynd bland tättingarterna. Gulärta uppehåller sig ofta på öppen mark nära boskap, vilket säkert ökat chanserna för återfynd. Fynden kommer från de flesta västafrikanska länder från Mauretanien till Nigeria. En pull.-märkt nordlig gulärta från Ängesbyn sköts i Ghana i oktober, ►

och en sydlig från Malmö kontrollerades i Mali i februari. En fågel märkt som ungfågel i Bjärred i Skåne flög till Mauretanien, där den påträffades döende efter 27 dagar, 4 845 km från märkplatsen. Den hade flugit i genomsnitt 179 km om dagen i nästan fyra veckor.

Sädesärila 105 332 märkta (1913)

Sädesärlorna övervintrar mest i Mellanöstern, men några få påträffas ända ner mot ekvatorn. Vi har två fynd från Sudan, en pull-märkt från Dalsland 31 oktober och en ungfågel från Ottenby funnen 5 december samma år på 10°51'N.

Gräshoppsångare 3 742 märkta (1945)

Ett fynd av gräshoppsångare från Mauretanien 27 oktober är troligen det första tropikfyndet av arten märkt i Europa (Staab 1993). Artens övervintringsområden är dåligt kända, men omfattar troligen delar av Västafrika. Några övervintrar även norr om Sahara (Cramp 1992).

Sävsångare 79 724 märkta (1928)

Alla de nio fynden är kontrollerade gjorda av franska och engelska expeditioner i Afrika. Åtta av kontrollerna är från Lake Aoundougou, Mopti, i Mali, under perioden februari–april. Fem av fåglarna är märkta i Närke, övriga i Skåne (2) och Uppland. Det nionde fyndet är en tvååring märkt vid Uppsala och kontrollerad i Djoudj, Senegal 25 februari 1991 av en internationell expedition. En tvåårig sävsångare märktes av den franska expeditionen i lake Aougoundou 2 april 1982 och kontrollerades på Getterön 8 juni samma år. Västeuropeiska sävsångare övervintrar i Västafrika (Dowsett et al. 1988).

Kärrsångare 13 210 märkta (1938)

En ungfågel från Skåne, märkt 26 augusti, kontrollerades vid Ngulia lodge, Tsavo i Kenya 25 november samma år. Kärrsångarens märkliga tvådelade etappflyttning har beskrivits av Alerstam (1972) och uppträdandet i Afrika av Dowsett-Lemaire & Dowsett (1987). Övervintringen äger rum i sydöstra Afrika.

Rörsångare 230 487 märkta (1917)

Fyra fynd från fyra västafrikanska länder. Tre av fåglarna är märkta på samma lokal, Landsjön i Småland, varav en fantastiskt nog är pull-

märkt och återfunnen i november födelseåret i Ghana. En annan rörsångare, utan uppgift om fågelns tillstånd, har rapporterats från Elfenbenskusten, och en tredje blev 6 mars, som treåring, fångad i ett nät i Liberia, 5 933 km från Landsjön. En adult fågel från Kvismaren fångades av barn under vårflyttning nära Kayes i Mali 3 maj, 5 440 km från märkplatsen. Svenska och västeuropeiska rörsångare övervintrar i Västafrika (Dowsett et al. 1988). Olika populationers uppträdande i Afrika har beskrivits av Dowsett-Lemaire & Dowsett (1987).

Trastsångare 2 111 märkta (1930)

Två fynd har rapporterats. Båda gäller pull-märkta fåglar från Kvismaren. Det första var en hona som 1 december fångades i ett nät i sydligaste Tchad, 5 721 km från märkplatsen, och det andra är en

Norrländska lövsångare *Phylloscopus trochilus* övervintrar i sydöstra Afrika och flyttar mycket längre än sydsvenska.

hanne som blev dödad som tvååring 21 november på Elfenbenskusten 6 106 km från födelseplatsen. Innan dess hade den kontrollerats i Kvismaren 22 maj 1992 och höll sedan ett revir 250 m nordost om födelseplatsen utan att lyckas locka till sig någon hona (Bensch pers. medd.). Europeiska trastsångare övervintrar huvudsakligen i tropiska Västafrika.

Ärtsångare 61 730 märkta (1919)

Ett fynd av en tvåårig fågel från Tchad (11°00'N, 15°45'E) i januari. Sköts med slangbells av ett barn som vakta- de ett hirsfält mot "skadefåglar"! Ärtsångarna flyger först mot sydost till Mellersta Östern, innan de vänder mot sydväst till Sahelzonen, där de

övervintrar i ett ganska smalt bälte mellan Mali och Somalia (Cramp 1992).

Törnsångare 56 049 märkta (1924)

Även av törnsångare finns ett fynd från södra Tchad (8°50'N, 16°25'E) 12 november. Dessutom faller ytterligare ett fynd från södra Algeriet inom tropikzonen. Det gäller en fågel som rapporterats från Tamanrasset i Ahaggar-bergen (22°50'N) enligt brev daterat i februari. Tyvärr har inte exakt datum kunnat fastställas, men det kan röra sig om en övervintringsplats i Sahara. Törnsångaren är påträffad i de flesta länder strax söder om Sahara.

Trädgårdssångare 70 069 märkta (1917)

Det finns fynd från Zaire (2), Togo och Mauretanien. Fågeln från

Mauretanien hittades utmattad på ett tankfartyg utanför kusten i slutet av april, medan det enda säkra vinterfyndet är från Togo (6°50'N) i januari. Fynden från det troliga övervintringsområdet i Zaire är osäkra vad gäller fynddatum.

Svarthätta 52 744 märkta (1926)

Från svenska märkningar finns inget tropikfynd, men väl en kontroll av en treårig hanne. Den kontrollerades vid Ottenby 16 maj 1980. Den bar en Nairobi-ring, men var märkt i Sudan, på Mount Kinyeti, strax norr om gränsen till Kenya 31 december 1978. Kunskapen är ännu liten om olika svarthättipopulationers övervintringsområden, men tydligen omfattar de helt skilda klimatområden.

Lövsångare 615 127 märkta (1916)

De 15 fynden fördelar sig på 11 afrikanska länder från Ghana i väster till Uganda i öster. Två pull.-märkta lövsångare är påträffade. En från Halland fångades i Nigeria 11 december, och en från Dalarna fångades i Kamerun, troligen i november (brevdatum). På senare tid har det rapporterats flera intressanta fynd av nordliga lövsångare, varav en adult märkt på Stora Fjäderägg och funnen i Dete, Zimbabwe (18°27'S, 26°52'E) i mitten av mars nära tre år efter märkning. Kortaste avståndet mellan märkplats och fyndplats är 9 190 km. En ungfågel märkt i Ångermanland i augusti sköts i Tchad (9°08'N) 6 028 km från märkplatsen 15 oktober, och en gammal hona märkt vid Skravelsjö, Umeå dödades i Zambia (11°07'S) 8 379 km från märkplatsen 20 april. Fennoskandiska lövsångares flyttningssvår har behandlats av Hedenström & Pettersson (1987). Dessa författare liksom Dowsett (1988) antyder att sydsvenska lövsångarpopulationer övervintrar i Västafrika, medan de finska övervintrar i östra och södra Afrika. Enligt återfynden ansluter sig tydligen även de nordsvenska lövsångarna till den sydöstliga flyttningssvår.

Grå flugsnappare 54 656 märkta (1914)

Tio återfynd, de flesta från Zaire. Huvudparten är från vårflyttningen i april. Fyra av fåglarna är märkta som boungar. En unge från Småland påträffades i Angola (ca 7°00'S) i november som tvååring. Grå flugsnapparna övervintrar möjligen ännu längre söderut än vad fynden visar. Flyttningen har beskrivits av Fransson (1986).

Halsbandsflugsnappare 50 245 märkta (1933)

Även de två fynden av halsbandsflugsnappare är från flyttningen. Båda är pull.-märkta på Gotland. En fågel från Rone fångades 21 april vid 6 års ålder i Zaire (4°30'S), och den andra från Näs fångades som ungfågel 16 oktober i Angola (7°24'S), 7 187 km från boplaten. Troligt övervintringsområde är sydöstra Afrika, huvudsakligen söder om ekvatorn ned till ca 20°S (Cramp & Perrins 1993).

Törnskata 43 769 märkta (1922)

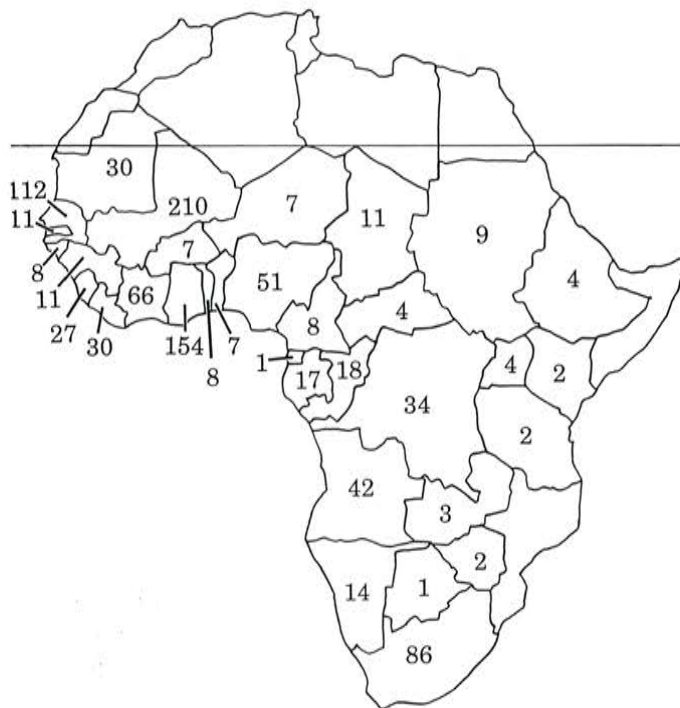
Det föreligger fyra novemberfynd från Zaire. Från ett möjligt övervintringsområde i Angola (10°01'S) finns ett fynd i april av en fågel fångad på limsticka. I slutet av april har två svenskmärkta törnskator påträffats på öar i Röda havet, Saudiarabien och en i Yemen. Dessutom finns det två fynd från Sudan, ett från 28 oktober (8°26'N) och det andra av okänt datum.

Arter med många återfynd

De arter som har givit flest återfynd (Tabell 2) är exklusiva fiskätare. Som sådana kommer de ofta i konflikt med människan och hennes näringar, och de utsätts därför för förföljelse. Häger, fiskgjuse, måsar och tärnor svarar för 740 (74%) av fynden. Rovfåglar, inklusive fiskgjuse, står för 242 (24%) av fynden, medan vadarna svarar för 127 fynd (13%). Av tättingar finns 106 fynd eller 10,5% av samtliga tropikfynd.

Fördelningen mellan länder

Återfyndens geografiska fördelning visar att många västafrikanska länder norr om ekvatorn är viktiga övervintringsområden för våra tropikflyttare, liksom några länder i södra Afrika (Tabell 1 & 3 samt Figur 1).

Fiskgjuse	215	Grönben	24
Fisktärna	181	Gulär	24
Skräntärna	155	Ladusvala	17
Kentsk tärna	121	Bivrak	15
Brushane	54	Lövsångare	15
Silltrut	35		

Tabell 2. Arter med flest återfynd från tropikerna.

Mindre områden med påfallande många återfynd är Nigerdeltat i Mali och Ketalagun i Ghana. Båda utmärks av stor fågelrikedom och hög befolkningstäthet. Från Elfenbenskusten förmedlas ett stort antal fynd genom den svenska ambassaden. Nästan samtliga av de 34 fynden (många tättingar) från Zaire har meddelats via missionärer. En del fynd från franskspråkiga länder kommer via Ringmärkningscentralen i Paris. Det saknas fortfarande fynd från bl.a. Somalia, Mocambique, Malawi och Madagaskar.

”Okända” tropikflyttare

Av vilka arter kan man förvänta fynd i framtiden? Drygt ett 20-tal arter, som helt eller delvis övervintrar i tropikerna, bör snart kunna ge återfynd. Tabell 4 visar en sammanställning av dessa arter och hur många exemplar som ringmärkts i Sverige av varje enskild art t.o.m. 1992. För de flesta av dessa arter gäller att de svenska beståndens vinterkvarter är okända.

Av Tabell 4 framgår även att det saknas tropikfynd för ett flertal arter som märkts i stor omfattning. Förvånande är det att relativt stora arter, som lärkfalk, gök och nattskär, ännu inte gett några tropik-återfynd. Det mest anmärkningsvärda är dock att det ännu saknas fynd från tropikerna av den svartvita flugsnappare, som ringmärkts i över en halv miljon exemplar. Vi vet att en del individer av denna art övervintrar i Nordvästafrika, men det är en ringmärkningens paradox att övervintringsområdet för alla dessa miljoner svartvita flugsnappare ännu ej bekräftats genom ringmärkningsåterfynd. Detta förhållande har tidigare debatterats i Vår Fågelvärld (Österlöf 1979 och Ojanen 1982). Totalt finns bara sju tropikfynd av svartvit flugsnappare märkta i häckningsområdena i norra Europa fram till 1987, samtliga i Västafrika norr om ekvatorn (Dowsett et al. 1988).

Av gransångare har vi fynd mitt inne i Sahara, men inget tropik-

Mali	210	Elfenbenskusten	66
Ghana	154	Nigeria	51
Senegal	112	Angola	42
Sydafrika	86	Zaire	34

Tabell 3. Antal tropikfynd fördelat på land.

fynd. En gransångare märkt i Norge har nyligen återfunnits i Mali (Mork 1992).

När det gäller småfåglar är de fynd som rapporteras av allmänheten så slumpmässiga och sällsynta att mycket stora mängder måste ringmärkas för att chanser till fynd ska finnas överhuvudtaget. RC får förmodligen information bara om ett fåtal av de återfunna fåglarna.

Avslutade, pågående och planerade projekt

Ringmärkning i stor skala i tropikerna skulle kunna öka kunskapen om våra långflyttande fåglar betydligt. Det finns två viktiga skäl till varför det skulle det vara fördelaktigt att märka fåglarna i vinterkvarteren. För det första fångar man bara dem som klarat ”nålsögat”, den långa farofyllda flyttningen till tropikerna. För det andra är chanserna till återfynd av dessa fåglar i Europa betydligt större än att i Afrika påträffa fåglar som märkts i Europa. Sådana projekt har ägt rum vid flera tillfällen, bl.a. i Naturhistoriska riksmuseets regi i Gambia (Staav 1988) och i Ghana genom Lunds universitet (Bensch et al. 1989).

Ett projekt med svensk anknytning pågår i Kenya några senhöstveckor sedan flera år (Hedenström 1992). Ringar från Naturhistoriska riksmuseet används för att rapporteringen av fynden antas bli säkrare. Totalt har mer än 120 000 fåglar ringmärkts här. Vanliga märkarter är kärrsångare, näktergal och flodsångare.

Det viktigaste projektet för Västeuropa pågår emellertid varje vintersäsong sedan 1985 i Senegal. Det är ett internationellt ringmärkningsprojekt med inriktning på massmärkning av palearktiska flyttfåglar. Hittills har ringmärkare från 23 nationer deltagit i projektet, och fram t.o.m. säsongen 1992 har över 52 600 fåglar av 179 arter ringmärkts. Backsvala, rörsångare, gransångare, sävsångare och gulär har varit de vanligaste märkarterna (Rumsey 1992).

Ett större projekt för att studera flyttningen mellan Afrika och Europa kommer att inledas snart. Ett flertal fångstplatser i Västeuropa

Lärkfalk	763	Rödstrupig pip.	624
Sandlöpare	193	Näktergal	9 650
Mosnäppa	1 957	Buskskvätta	37 237
Dubbelbeckasin	254	Flodsångare	190
Myrspov	463	Härsångare	14 990
Småspov	125	Höksångare	2 532
Fjällabb	165	Grönsångare	13 024
Gök	1 116	Gransångare	26 691
Nattskär	745	Svartvit flugsn.	548 084
Göktyta	20 429	Ortolansparv	2 156
Trädpipark	38 199		

Tabell 4. Antalet i Sverige ringmärkta ex. av arter som övervintrar i tropikerna, men som hittills ej givit några tropikåterfynd.

Ett stort europeiskt ringmärkningsprojekt pågår sedan flera år i Senegal. Backsvalan *Riparia riparia* hör till de arter som märks.

och Västafrika kommer att ingå. Projektet kommer att kallas "European-African Migration Network Project" och skall genomföras under åren 1993–95. Det kommer att bygga på standardiserad fångst under ledning av forskare från Wilhelmshaven i Tyskland. Falsterbo och Ottenby fågelstationer kommer att delta i projektet (Fransson & Stolt 1992).

Framtiden ser således ganska ljus ut när det gäller utforskningen av våra tropikflyttande fåglars vanor. Fler och fler fåglar ringmärks årligen i de flesta länder. Allt fler nationella och internationella projekt påbörjas, samtidigt som informationsflödet till allmänheten om ringmärkningens metoder och syften ökar. Detta leder förhoppningsvis till att fler återfynd rapporteras, och att ett verkligt genombrott för flyttfågelforskningen kan ske inom några få år. Genom att kartlägga de olika arternas uppehållsorter kan nödvändiga naturskyddsåtgärder genomföras i viktiga rast- och övervintringsområden.

Ibland hörs från oinitierade personer "att nu har så många fåglar ringmärkts att vi borde veta allt om våra fåglars flyttning". Detta påstående är helt befängt. Som framgår av denna uppsats är den aktuella kunskapen fragmentarisk och närmast obefintlig för många arter. Vi står i själva verket bara i inledningen av utvecklingen. Det krävs ett varaktigt samarbete mellan ringmärkare, ornitologer och privatpersoner för att nå resultat. Bara med hjälp av en väl genomförd ringmärkning på många platser samtidigt under lång tid, kan vi alla på olika sätt bidra till utforskningen och kanske finna lösningen på fågelflyttningens gåta.

Tack

Jag vill tacka Thord Fransson och Bengt-Olov Stolt, som läst igenom manus och givit förslag till förbättring av texten.

Litteratur

- Alerstam, T. 1982. *Fågelflyttning*. Signum.
- Bensch, S., Hasselquist, D., Hedenström, A. & Ottosson, U. 1989. Studier av tropikflyttande tättingar i övervintringskvarter – en ringmärkningsexpedition i Ghana. *Ringinform* 12:13–15.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. (eds.). 1977. *The Birds of the Western Palearctic*, Vol I.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. (eds.). 1982. *The Birds of the Western Palearctic*, Vol. III.
- Cramp, S. (ed.). 1992. *The Birds of the Western Palearctic*, Vol. VI.
- Cramp, S. & Perrins, C.M. (eds.). 1993. *The Birds of the Western Palearctic*, Vol. VII.
- van Dijk, A.J., van Dijk, K., Dijkse, L.J., van Spanje, T.M. & Wymenga, E. 1986. Wintering Waders and waterfowl in the gulf of Gabès, Tunisia. *WTWO report* no. 11. 206 pp.
- Dowsett-Lemaire, F. & Dowsett, R.J. 1987. European Reed and Marsh warblers in Africa: Migration patterns, moult and habitat. *Ostrich* 58:65–85.
- Dowsett, R.J., Backhurst, G.C. & Oatley, T.B. 1988. Afrotropical ringing recoveries of Palearctic migrants. 1 Passerines (Turdidae to Oriolidae). *Tauraco* 1:29–63.
- Fransson, T. 1986. Flyttning och övervintring hos nordiska grå flugsnappare *Muscicapa striata*. *Vår Fågelvärld* 45:5–18.
- Fransson, T. & Stolt, B.-O. 1992. Euring Conference 92 – Malta. *Ringinform* 15:21–22.
- Hedenström, A. & Pettersson, J. 1987. Migration routes and wintering areas of Willow Warblers *Phylloscopus trochilus* (L.) ringed in Fennoscandia. *Ornis Fennica* 64:137–143.
- Hedenström, A. 1992. Ngulia – Annorlunda ringmärkning i Kenyas natt. *Vår Fågelvärld* 51(7–8):7–11.
- Hildén, O. 1971. Occurrence, migration and colour phases of the Arctic Skua (*Stercorarius parasiticus*) in Finland. *Ann. Zool. Fennici* 8:223–230.
- Lamarque, B. 1980, 1981. Liste commentée des oiseaux du Mali. *Malimbus* 2:121–158. & 3:73–102.
- Moreau, R.E. 1972. *The Palearctic-African Bird Migration Systems*. Academic Press.
- Mork, K. 1992. Ringmerkaren nr.4 Sesongen 1991. Norsk Ornitologisk Forening, 221 sidor.
- Ojanen, M. 1982. Var övervintrar den svartvita flugsnapparen? Kommentar till Sten Österlöfs artikel i *Vår Fågelvärld* 1979. *Vår Fågelvärld* 41:29–30.
- Pettersson, J. 1992. Kornknarren – en av fågelvärldens doldisar. *Calidris* 21:55–58.
- Rumsey, S. 1992. Ringmärkning i Senegal 1992–93. *Ringinform* 15:15–16.
- Staa, R. 1988. Den svenska ringmärkningen i Gambia. *Ringinform* 11:28–30.
- Staa, R. 1990. Fångst av tärnor på tropiska havsstränder. *Vår Fågelvärld* 49:163–164.
- Staa, R. 1993. Årets återfynd i svensk ringmärkning. *Vår Fågelvärld* 52(3):34.
- Stolt, B.-O., Ekström, L., Fransson, F., Malmgren, B., Staa, R., Sällström, B. & Sällström, U.-B. 1992a. *Report on Swedish Bird Ringing for 1989*. Naturhistoriska riksmuseet.
- Stolt, B.-O., Ekström, L., Fransson, F., Malmgren, B., Staa, R., Sällström, B. & Sällström, U.-B. 1992b. *Report on Swedish Bird Ringing for 1990*. Naturhistoriska riksmuseet.
- Stowe, T.J. & Becker, D. 1992. Status and conservation of Corncrakes *Crex crex* outside the breeding grounds. *Tauraco* 2:1–23.
- Summers, R.W., Cooper, J. & Pringle, J.S. 1977. Distribution and Numbers of Coastal Waders (Charadrii) in the Southwestern Cape, South Africa, summer 1975–76. *Ostrich* 48: 85–97.
- Zwarts, L. 1988. Numbers and distribution of coastal waders in Guinea Bissau. *Ardea* 76:42–55.
- Österlöf, S. 1973. Migration, wintering areas, and site tenacity of the European Osprey *Pandion haliaetus* (L.). *Ornis Scandinavica* 8:61–78.
- Österlöf, S. 1979. Var övervintrar den svartvita flugsnapparen *Ficedula hypoleuca*? *Vår Fågelvärld* 38:247–250.

ROLAND STAAV

Ringmärkningscentralen, Naturhistoriska riksmuseet
Box 50 007, 104 05 Stockholm

Skogshönsekologi

TJÄDERKYCKLINGARS FÖDOSÖK

TEXT: KJELL SJÖBERG OCH ERIC RINGABY

FOTO: KJELL SJÖBERG

Att forska kring fåglar kan ta sig många olika uttryck. Ofta handlar det om ett passivt iakttagande och registrerande, men många frågor låter sig inte lösas om man inte aktivt går in och styr skeendet. Här berättar två hönsfågelforskare om hur de fick bättre kunskap om vad det är som påverkar en kull tjäderkycklingars start i livet.

DET ÄR INTRESSANT OCH LÄRORIKT att föda upp vilda djur. Man får inblick i deras levnadsvillkor på ett sätt som i många fall är praktiskt taget omöjligt att få i naturen. I samband med ett forskningsprojekt som bl.a. går ut på att studera tjäderkycklingars födosöksframgång i olika skogstyper, kunde vi göra en rad observationer av deras beteende ute i skogen. Dessa observationer är svåra att systematisera, men icke desto mindre ger de antydningar om tjäders ekologiska villkor i vilt tillstånd. Vi placerade helt enkelt ut tama, maskinkläckta kycklingar i olika skogstyper under korta tidsperioder, och följde dem på nära håll när de letade efter föda. Detta är möjligt genom att fåglarna direkt efter kläckningen i maskin kan präglas på människor, i stället för som normalt på tjädrar. Man kan sedan efter bara tre-fyra dagar studera dem på nära håll i full frihet utan att de störs.

Beteende

När kycklingarna släpps ut i skogen sprider de sig solfjäderformat och börjar genast söka föda. De har ett mycket målmedvetet och kon-

En paus i födosöket respektive arbetet.

sekvent sökbeteende. Det innebär att de hela tiden, under förflyttning med några meters lucka till varandra, letar efter insekter på marken och i vegetationen. De håller själva reda på var "ledaren" är, och de har inbördes kontakt genom ett särskilt läte.

Kycklingarna har tre "basläten". När de har gott om mat och det är varmt och skönt låter de hela tiden höra sitt låga "kontaktläte", som man mänskligt att döma utan vidare kan urskilja som uttryck för belåtenhet och välmåga. De rör sig då lugnt och tryggt framåt i terrängen. Det är ett svagt entonigt pipande som är svårt att ex-

akt lokalisera både till avstånd och riktning, men som åtminstone kan höras på upp till ca 20 meters håll.

När de blir nedkylda och behöver värma sig låter de höra ett "tiggeläte", som är ett svagare och tätare pipande som kommer samtidigt som kycklingen målmedvetet söker sig mot "värmekällan". Om kycklingen kommer bort från gruppen hörs "övergivenhetslätet". Det är ett kraftigt tvåstavigt pipande som hörs upp till ca 100 meter och som ofta upprepas tre-fyra gånger med några sekunders ►

Genom att väga kycklingarna före och efter en födosöksperiod kunde framgången i deras födosök i olika typer av skogsbiotoper mätas, och därmed även områdenas relativa kvalitet som födosöksbiotoper.

Starka ben och tidig utveckling av vingar visar vad som är betydelsefullt för kycklingarnas överlevnad.

Under födosök har kycklingarna stannat upp i en solfläck för att värma sig.

mellanrum. Den går då ofta upp på en upphöjning i terrängen, en tuva el. dyl. I normalfallet svarar säkert honan då, och kycklingen vet åter sin position. När vi leder flocken brukar vi när en sådan situation uppstår svara kycklingen genom att vissla tillbaka eller ropa. Om den är långt bakom gruppen brukar den då flyga och landa strax framför, eller mitt bland syskonen, och har därmed återfått kontakten.

Om kycklingarna har svårt att finna föda, eller kommer ut på helt kal eller öppen mark, som det kan vara i tät granskog med lite undervegetation, blir de oroliga. Då förflyttar de sig fortare, letar gärna upp vegetationsrikare fläckar i terrängen, söker sig ner i dikeskanter etc. När de blivit lite äldre och bättre på att flyga, kan man i sådan terräng se intentionsrörelser som antyder att de snart kommer att förflytta sig genom att flyga. De blir oroliga, sträcker på kroppen och halsen. Så flyger den första iväg. Ofta drar den då med sig de övriga i flocken, och de flyger kanske 50–60 m till vegetationsrikare avsnitt av skogen, där de återupptar födosökandet.

Tjäderkycklingarna börjar för övrigt öva flygning redan efter några få dagars levnad. Vid sex–sju dygns ålder gör de, vid soligt och varmt väder och om de är mätta och nyss har vilat, små hopp och slår med vingarna. Första flygturen brukar komma vid ca åtta dygn och börjar ofta med att kycklingen av misstag hamnar i en uppskjutande position, en kulle eller att den följer en trädstam upp mot en sten eller dylikt. Där står den och tvekar en stund och när övriga kycklingar drar ifrån, flyger den efter, men tappar hela tiden höjd och landar redan

Kycklingarna har ett födosöksbeteende som under den första tiden av deras levnad mycket tydligt är inriktat på insekter i vegetationen.

några meter bort. Vid en ålder av två–tre veckor kan de flyga med rätt stor skicklighet.

Redan efter ett par veckor börjar de också flyga upp i buskar och lägre grenar på träden och kan vila där om vädret är soligt och varmt. Ser man på kycklingarnas byggnad vid denna tid är det påfallande vilka kraftiga ben de har, liksom hur snabbt vingarna utvecklas, inte minst genom tidig fjäderutveckling. Att effektivt kunna ta sig fram i terrängen, och att tidigt kunna komma undan markpredatorer är tydligen vad kroppen på detta stadium evolutionärt har anpassats till.

Födoval

Under sin första levnad äter kycklingarna mest insekter. Man ser att de tar även väldigt små insekter som sitter i vegetationen. Larver som lever t ex i blåbärsriset är nog annars ganska idealisk föda som vi vet att de gärna utnyttjar. Det är främst mätarlarver de kan fånga. En specialstudie har visat att de larver som spinner in sig bland bladen hittar kycklingarna normalt inte och de undgår därmed predation. Myggor och andra flygande insekter tar de ibland genom att göra luftsprång. Detta sker främst medan de är rätt små, senare blir de sävligare och lite trögare.

Myror är ett intressant kapitel. De är ju ofta talrika i skogsmiljön, och borde därför vara en viktig föda. Kycklingarna tar också en och annan myra, men låter de flesta passera. Man måste emellertid skilja på stackmyror och andra myror. När kycklingarna är små syns det

När kycklingarna blev äldre och började övergå till vegetabilisk föda åt de gärna starrfrön. Ute på starrmyren syns kycklingarnas huvuden när de repar starrfrön från fröställningarna.

tydligt att de tycker de stora stackmyrorna är lite obehagliga. Ibland när de nyper sig fast ryggar de förskräckt tillbaka. De utnyttjar således inte fullt ut den rika tillgången på myror i anslutning till myrstackar, etc. Man får dessutom intrycket att de medvetet blandar upp kosten, och varierar den. Däremot hittar de ofta under mosstöcket både på fastmark och i sumpskog samhällen av bl.a. svartmyror. Dessa hackar de ivrigt fram med näbben och äter främst de larver och puppor som därmed exponeras. Detta lockar även deras syskon att ansluta till fyndet och dela måltiden. Annars söker de normalt föda solitärt, vilket bör vara en god strategi för en fågel som mestadels plockar insekter som ofta återfinns en och en i vegetationen.

Efterhand som kycklingarna blir äldre övergår de till vegetabilisk diet. Blommor av blåbär, lingon, linnea och kovall äter de mycket tidigt. De prövar också gärna att slita av blommor och blad av kovall, linnea, blodrot och fröställningar från vitsippa, skogstjärna och ekorrbär. Även sådant som ser avvikande ut på bladen, t.ex. fläckar av olika slag testar de gärna. Detta gör de helt från början, men efterhand som de blir allt mer rutinerade gör de mera sällan sådana "misstag". När sedan karten från blåbär börjar utvecklas, prövar de ofta att slita loss dessa, men de lyckas sällan innan bären är mogna. De är helt enkelt för klena för att få loss dem. På samma sätt prövar de att få loss fröställningar av olika slags örter, liksom starrfrön, t.ex. från harstarr, gråstarr, knaggstarr och vippstarr, men även sporkapslar från björnmossa, etc.

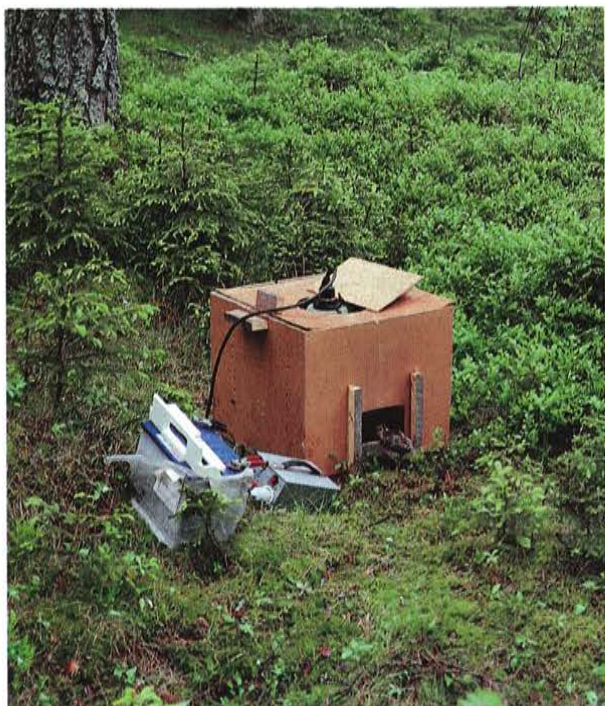
När blåbären och frön av olika slag efterhand mognar, äter de gärna dem. Mogna hjortron förstod de sig emellertid ej på utan passerade dessa utan åtgärd.

Förflyttning i terrängen

Kycklingarna förflyttar sig betydande sträckor under sitt födosök. Redan som mycket små, bara några dagar efter kläckningen, rör de sig ett par hundra meter per timma under födosök. Vi vet inte hur mycket en vildkull förflyttar sig normalt, men studier av kullar där hönan försetts med radiosändare har visat att även de vandrar långa sträckor, för att sedan under andra tidsperioder bli mer stationära. Om detta dock endast innebär att de förflyttar sig samma sträcka, men inom ett mera begränsat område, vet vi ej. En gång lät vi kycklingarna själva leda kursen under en sextimmarsperiod. De rörde sig då hela tiden framåt genom olika terrängavsnitt, stannade upp längre tid i de födorikare biotoperna, och tog paus efter ungefär en eller två timmars födosök.

Viloperioder

Vissa beteende är mer eller mindre väl synkroniserade inom kullen. Efter en födosöksperiod som i längd varierar något beroende på väder, födotillgång, etc., brukar de vila sig tillsammans. Detta sker vid ett par veckors ålder efter ca en timmas aktivitet. När någon av kycklingarna börjar visa trötthetssymptom låter den höra "tigglätet" och drar sig till ►

Vid kylig väderlek sökte sig kycklingarna själva till värmelampan inne i en låda då de blev nedkyllda.

ledaren för kullen, där den "uppfordrande" kräver att bli omhändertagen (se bild). Efterhand börjar då även övriga kullsyskon komma släntrande, och efter ett tag är normalt alla kycklingar samlade. Viloperiodens längd blir också beroende på väderleken och sannolikt på hur hungriga kycklingarna är. I början tar det 10–15 minuter, för att längre fram, då de blir äldre, utökas till kanske 30–40 minuter under gynnsamma förhållanden.

Uppbrottet sker på ungefär samma sätt, fast i omvänd ordning, dvs. någon tar initiativet, och snart följer de andra efter och inleder en ny födosöksperiod. När kycklingarna blir äldre och oberoende av värme utifrån, väljer de ofta en viloplats på en torr och varm yta, t.ex. en sandyta, ett hygge el.dyl., där de börjar bala eller sandbada, dvs. de borrar ner sig i det torra förnalagret eller sanden.

Temperaturberoende

Kycklingarna är under den första tiden starkt temperaturberoende. De förmår ej själva hålla kroppstemperaturen längre perioder, utan är beroende av att hönan värmer dem med jämna mellanrum. Vid fem-sex grader kan de vara ute på födosök endast ca tio minuter, medan vid 20 grader en födosöksperiod kan vara ca en timmas tid. Väderleksförhållanden vid tiden för äggkläckningen påverkar därför rimligtvis i hög grad tillväxt och överlevnad hos kycklingarna.

När kycklingarna börjar frysa kommer de fram mot ledaren och avger "tigglätet". Sommaren 1991 var periodvis kall och regnig. Kycklingarna blev ofta snabbt nedkylda och i behov av värme. Vi hade då med oss en batteridriven värmelampa ut i skogen, placerad i en låda. Kycklingarna insåg genast vad det var frågan om. De sökte själva upp ingången till lådan och kröp in under värmelampan då de blev kalla. När de värmts upp gick de så ut igen på födosök. Vi kunde därmed registrera effekten av olika väderlek på kycklingarnas födosök.

Predation

Vid några tillfällen har vi kunnat observera hur kycklingarna beter sig vid kontakt med predatorer. Man bör då ha klart för sig att de under normala förhållanden säkert i det läget får varningssignaler från hönan, och att de endast till mindre del själva har ansvar för vakthållningen. Korpar som flyger över eller låter höra sitt läte i närheten reagerar de på genom att stelna till och blicka uppåt. Över huvud taget tittar de ofta upp i luften som om de spanade efter flygande predatorer. Nötskrikor tycks inte skrämja dem, men vid ett tillfälle flögen bivråk över i trädtoppshöjd. Samtliga fåglar tryckte då i tre minuter. Ibland springer de in i skydd av en buske eller sten och trycker där en stund. En gång observerades en sparvhök som fick syn på kycklingarna. Den slog sig ner i en björk i en myrkan på 80 meters avstånd och satt i nästan 20 minuter och spanade innan den bestämde sig för att slå till.

Den kom då i snabb flykt en–två meter över marken med sikte på en av kycklingarna. Den skrämdes dock iväg i sista stund. Ingen av kycklingarna observerade händelsen förrän höken kastade undan. Då först tryckte de.

Märkligt nog har ingen av kycklingarna under det fria strövandet, som omfattar åtskilliga kilometer under säsongen, fallit offer för något marklevande rovdjur. Ingen har heller fallit ner i vattenpölar, diken, gropar eller dylikt och omkommit. De har själva fått ansvara för att hålla reda på var övriga syskon och ledaren är. Detta har alltid fungerat. En kyckling trasslade dock in vingen i ett starrstrå och skulle möjligen ha haft svårt att ta sig loss utan hjälp. En annan blev halt efter ett par veckors ålder, möjligen som ett resultat av en sträckning. Det är allt på en hel säsong med utevistelse fem timmar per dag i ca en månads tid för åtta ungar.

Biotopval

Tjäderkullar påträffas ofta i sumpskogsmiljöer. Detta mönster i biotopval sammanfaller med resultaten av våra födosöksframgångsstudier. De lyckas bäst med sitt födosök i sumpskog under den tid de är beroende av insektsföda. Man kan dock undra hur detta kommer sig. Leder hönan dit dem? Varför i så fall? Beror det på a) att hönan och kycklingarna äter samma föda, b) att kycklingarnas och hönans intressen råkar sammanfalla av andra skäl, t.ex. predationsskydd, eller att den föda som hönan föredrar också är rikligast i sumpskogarna, c) hönan konstaterar genom kycklingarnas beteende när de trivs och har framgång i sitt födosök, eller d) kycklingarna har viss självständighet i sitt biotopval och påverkar därmed också hönans biotopval?

Vi vet inte vilket av dessa alternativ som gäller. Sakerligen har hönan i början stort inflytande på biotopvalet. "Våra" kycklingar visade dock i betydande grad självständigt beteende. De gick ofta före oss i terrängen och avgjorde därmed själva i viss mån vägvalet. När de blev äldre blev de än mer självständiga och sökte ofta dra sig till "bättre" biotoper i terrängen – t.ex. ner i ett surdråg när de vistades på torr vegetationsfattig mark. Sannolikt har de även i vilt tillstånd ett visst inflytande på biotopvalet. Studier av dalripor har för övrigt visat att biotopvalet hos honor med kull något avviker från biotopvalet hos honor utan kull, vilket kanske visar att kycklingarna i viss mån själva påverkar biotopvalet. Honan äter så vitt vi vet inte insekter i någon större omfattning som vuxen, men samtidigt borde de biotoper som är lämpliga för ungarna ur födosynpunkt ofta även tillgodose hönans behov.

KJELL SJÖBERG

Inst. för skoglig zoöekologi, Sveriges lantbruksuniversitet, 901 83 Umeå

ERIC RINGABY

Inst. för viltteologi, Sveriges lantbruksuniversitet, 770 73 Garpenberg.

Per Olof Swanberg

”BERIKANDE ATT KUNNA FÖRMEDLA NY KUNSKAP”

TEXT: CHRISTINA VON BRÖMSEN

Nyligen kom den nya boken om tranan. En av bokens författare är Per Olof Swanberg, som under många år varit en av den svenska ornitologins förgrundsgestalter. – Det berikar en själv att sammanfatta flera års forskning till en begriplig skildring, säger den 85-årige tandläkaren, som bor på Billings sluttning vid Hornborgasjön.

PER OLOF SWANBERG är en man som i sanning vikt sitt liv åt fågelstudier. Tillsammans med några kamrater som, liksom han, studerade zoologi i Lund, började han redan på 1920-talet att kartlägga fågellivet på olika platser i det då dåligt utforskade Sverige.

– På den tiden fanns det inte fler svenska ornitologer än att man kunde räkna dem på sina två händers fingrar, säger Per Olof, som under sin levnadstid kunnat följa – och på flera sätt påverka – intresset för fåglar och natur i vårt land. På 1930-talet

skrev han ett par böcker i ämnet, och åren 1944–45 var han en av initiativtagarna till bildandet av Sveriges Ornitologiska Förening. I många år kämpade han för att Hornborgasjön skulle restaureras.

Därtill har han, trots att han redan efter ett år på ”zoologen” i Lund beslutade sig för att sadla om till tandläkare, ägnat många, många timmar åt att göra vetenskapliga studier av vissa fågelarter.

– Glädjen i det ornitologiska arbetet består i att söka reda på fakta

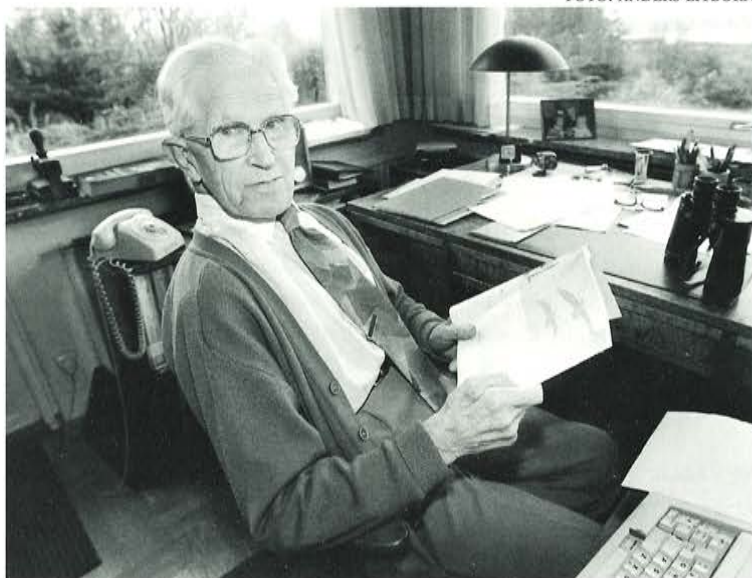

FOTO: ANDERS LITBORN

som för forskningen framåt, poängterar Per Olof och förklarar varför han valde att bli tandläkare.

– Jag beslöt välja ett fritt yrke med biologisk anknytning när jag fick klart för mig att jag inte kunde räkna med att få någon ordinarie tjänst inom zoologins område förrän i 40-årsåldern.

Tranan är en av de fåglar som Per Olof Swanberg lagt ner mycket tid på att studera. När han 1935 flyttade till Skara för att öppna tandläkarpraktik, var den numera världsberömda trandansen vid Dagsnäs söder

om Hornborgasjön det första intresseväckande han hörde talas om i fågelväg. Det skulle dock dröja några decennier innan han började specialstudera dessa mycket folkkära fåglar.

De första stegen mot mer regelbundna studier av tranan tog Per Olof Swanberg under 1950-talet. Det fanns två orsaker till detta. I anslutning till att den berömda naturfilmaren Arne Sucksdorff använde tranans flyttning genom Sverige som en röd tråd i spelfilmen ►

"Det stora äventyret", växte det fram ett omfattande intresse för tranor hos allmänheten som Per Olof ville ta fasta på. Dessutom var den fågelintresserade tandläkaren då i kontakt med USA:s främste tran-specialist, tandläkaren(!) L.H. Walkinshaw.

– Men det var specialstudier i nötkråkans biologi, som för sextio år sedan var föga känd, som fick mig att ta de första kontakterna med Walkinshaw, upplyser Per Olof.

Kontakterna dessa tandläkare emellan skulle så småningom komma att utvecklas till ett globalt samarbete genom den amerikanska International Crane Foundation (ICF).

Chefen för ICF, George Archibald, ville i början av 1970-talet försöka rädda den då starkt utrotningshotade sibiriska snötranan. Man antog att det bara fanns ett par hundra fåglar kvar i en avlägsen vildmark i Sibirien. Han planerade att skaffa några ägg av den arten till kläckning och avel i USA. För att visa ryssarna att detta var möjligt bad han Per Olof Swanberg att skaffa sex ägg av vår egen art och inom 24 timmar flyga dem non-stop till ICF.

Försöket lyckades. Professor Flint i Moskva fick bevis för att den tilltänkta samarbetsplanen var genomförbar, och därmed var isen bruten. Året därpå plockade den ryske forskaren själv två snötraneägg längst bort i nordöstra Sibirien och flög dem non-stop till ICF i Wisconsin.

Alltsedan ICF startade 1973 har Per Olof Swanberg, vid sidan av sina vetenskapliga studier av tranan, arbetat aktivt med att få till stånd möten mellan tranforskare från olika länder i Europa. Han har även samordnat olika länders forskningsresultat. Målsättningen har givetvis varit att få fram uppgifter om den europeiska tranans flyttvägar och flyttbeteenden, som tidigare inte varit kända.

Att Per Olof Swanberg nu finns med som en av författarna till den tranbok som nyligen kom ut, kan ses som en naturlig följd av att han och andra tranforskare fått fram nya, intressanta rön om tranor.

– Det är ingen mening med att forska om man inte låter andra ta del av ens kunskaper. Jag involverade mig i boken för att jag tyckte tiden var mogen för att släppa fram det vi vet om tranor för närvarande, säger Per Olof.

Den nya boken, som fått namnet *Tranan – en allsidig beskrivning av en av våra mest folkära fågelarter*, är tänkt att falla såväl den tranintresserade allmänheten som trankännare i smaken.

– Vi har gjort en lättillgänglig beskrivning av tranans liv, och det är vår förhoppning att den ska bidra till att både amatörer och fackmän får ökad kännedom om denna fågel, framhåller Per Olof. 1980-talets upptäckt av ett tidigare okänt flyttningsbeteende hos tranan är en av de saker som lyfts fram i den nya boken.

– Den oväntade upptäckten av dag-nattflyttningen från Rügenområdet via Frankrike till Spanien kom som en följd av att jag vid den europeiska tranarbetsgruppens kongress i Ungern 1985 hade be-

skrivit vår framgång med enkäter i radio och TV, berättar han. Ett annat intressant forskningsresultat som belyses i den nya boken är att tranor som häckar i Norrbotten tar vägen över Finland innan de flyger söderut mot Tunisien eller Spanien.

– Förra hösten fångades en trana, som antogs vara svensk häckfågel, i Vasa i Finland. Den gavs arbetsnamnet Odon och försågs med en radiosändare. Via en satellit och en mottagningsstation i södra Frankrike kunde man registrera tranans flyttväg till vinterkvarteren i Spanien, samt, så småningom, följa dess återfärd till Tyskland. Den 11 april i år dök samma trana upp vid Stora Bjurum, berättar Per Olof.

Vid sidan av Per Olof Swanberg är det Kjell Bylin som står för merparten av texterna i den nya boken om tranan. Kjell Bylin har genom eget aktivt forskningsarbete blivit något av en expert på tranors parnings- och häckningsvanor. Mariestadsfotografen Sture Tranevåg är mannen bakom de flesta av bokens bilder.

– Vi har haft väldigt god hjälp av Sture. Han har tagit många fina bilder både på vår europeiska trana och på de flesta av världens övriga tranarter, berömmar Per Olof.

Boken om tranan är, som tidigare nämnts, inte Per Olof Swanbergs första bok. När han och studiekamraterna i Lund upptäckte en av Sveriges förnämsta fågelsjöar, Krankesjön i Skåne, lät Per Olof ge ut en bok, *Krankesjön* (1931).

– Det var i forntiden, säger han och ler. Ung och entusiastisk som var på den tiden, ville man gärna delge andra en sådan upptäckt. Fem år senare gav han ut ännu en bok, *Fjällfåglars paradis*.

– Det var glädjen att kunna skildra något i både text och bild som gjorde att jag blev uppmuntrad att ge ut de första böckerna. Det var ett relativt nytt grepp på den tiden, säger Per Olof, och berör därmed en annan av sina kvaliteter. Per Olof Swanberg är inte bara en framstående ornitolog, utan även en fotograf av rang.

Boken om tranan är troligtvis det projekt som Per Olof avrundar sin livslånga karriär som fågelkännare och fågelfotograf med. I och för sig saknar han inte arbete. Hade han bara haft ork och kraft skulle han utan tvekan ägnat sina sista år åt att sammanställa sina egenhändigt insamlade faktauppgifter om nötkråkan, den fågel som vid sidan om tranan ligger honom närmast om hjärtat. Vid 85 års ålder börjar emellertid åldern ta ut sin rätt, och Per Olof tror inte att han kommer att klara av ett sådant arbete.

– Jag fastnade tidigt för att utforska nötkråkans biologi, men det materialet fick läggas på is, när jag blev engagerad som sakkunnig i arbetet med att rädda Hornborgasjön. Jag hade tänkt skriva en monografi om nötkråkan, men lär inte hinna med att bearbeta mitt material på den tid som jag har kvar. Nu blev det en bok om tranan istället, konstaterar Per Olof. Han gör det inte med bitterhet i rösten, utan accepterar det bara helt stilla. Nu sätter han punkt, denne pionjär inom svensk fågelforskning. □

Rosenmåsar *Rhodostethia rosea*, gammal fågel i vinterdräkt, och tretåig mås *Rissa tridactyla*, ungfågel i första vinterdräkt. Mollön (Boh) januari 1993.

En fågel som andra – eller när klubben kom till stan

TEXT: INGEMAR ÅHLUND
OCH ROLF RYBERG

UNDER FYRA BLÅSIGA JANUARIDAGAR fick vi bohusskådare uppleva några fläckar av "den stora världen", först ett par rara arktiska fågelgäster, sedan den åtföljande invasionen av fågelskådare. Händelserna kom att ge oss en delvis ny syn på både dagens fågelskådning och vårt eget intresse.

Ingemar: Vår berättelse börjar onsdagen 20 januari, då Jörgen Olsson kliver ur bilen vid Utbys fågeltorn, en bit väster om Uddevalla. Regnet öser ner, och det blåser snålt. Visserligen är handkikaren med, men orsaken till besöket är en kvarglömd fågelrapport i tornets brevlåda. Utanför tornet lyfter en mycket ljus trut från ett fågelkadaver i strandlinjen. Kikaren tas fram, och spänningen stiger när Jörgen ser vita vingpennor och ett litet, runt huvud med klen näbb – en ung vitvingad trut!

Strax är han på väg in till staden, för att hämta tub, kamera och någon skådarkompis. Jag råkar svara då Jörgen ringer med andan i halsen, och snart

Det är vinter, en normalt mindre händelserik tid på fågelfronten. Meståg och vinterörnar i all ära – för många kan det dröja månader innan pulsen höjs på allvar. Men var inte för säker – överraskningen kan vänta runt hörnet!

är vi på väg till Utby. Under den korta bilfärden pratar vi om väderläget: de senaste veckorna har hårda vindar pressat in massor av tretåiga måsar i innerfjordarna, till platser där man mycket sällan ser arten. Situationen påminner mycket om januari 1983, då dessutom två rosenmåsar siktades längs Västkusten. Vi skrattar gott åt våra fantasier.

Den vitvingade är kvar, och efter att ha granskat den en stund, bestämmer vi den till 2K. Upprymda ringer vi efter Janne, Rune och Dan, som genast sliter sig från jobbet för en blixervisit. Efter någon timme lämnar Jörgen och jag platsen, och åker de få kilometrarna till Mollön, i hopp om att hitta Curt. Han måste ju också få se truten.

Men varken Curt eller hans bil syns till. Ute vid

de översvämmade strandängarna flyger ett dussin måsar, de flesta tretåiga. Bland dem urskiljer Jörgen på långt håll en avvikande mindre mås. Det usla vädret till trots, plockas tubkikarna fram igen. Det har gått mindre än femton minuter sedan vi lämnade truten vid Utby.

In i tubfältet kommer... "EN ROSENMÅS!!!", skriker jag, och Jörgen har också sett – det hörs! Hjärnan blockeras av upphetsning. Okularet immar igen, och ögonen tåras i blåsten. Kan det verkligen vara möjligt? Vi kraxar osammanhängande: "Kolla den korta näbben! Ser du kilstjärten?". Jörgen ger sin fina bil en spark och skriker rakt ut! Vi skrattar, tjoar och uppför oss som om vi avgjort VM-finalen i hockey! Samtidigt håller vi på något sätt ett öga på måsen. Sedan kommer stressen; de andra måste också få se den, annars tror de oss aldrig! Jörgen räcker mig sin kamera och rusar iväg för att åter ringa Janne & Co. Själv plaskar jag ut på maden. Autofocusen arbetar hårt, och jag får inte någon ordning på den – ej heller på min höga puls. Regnvatten och imma på sökaren, händerna skakar. Då lyfter rosenmåsen och försvinner ut över fjorden! Hjälp!

Men vi kan vara lugna. Nåja! Den landar på vattnet en bit ut i nästa bukt. Janne och Rune anländer. Kanske misstänker de oss för "övertändning" vid det här laget? Även Curt dyker upp. Efter ➤

en stunds ivriga kikarstudier ber han oss nypa honom i armen (ett vanligt önskemål denna dag). Fler lokala skådare infinns sig de närmaste timmarna. Rolf nås nu på omvägar av "larmet".

Ett skämt – eller?

Rolf: Biltelfonen ringer, och jag svarar. Det är säljaren på jobbet:

– Dan har just varit här och sökt dig. Det är en vit trut och en "rosen-nånting" på Mollön.

– Vad säger du? Är det en vittrut eller en vitvingad trut på Mollön?

– Ja, och en rosen-nånting. Jag hörde inte vad Dan sa. Han var bara här i fem sekunder och verkade rätt uppgjagad.

– Vadå rosen-nånting? Sa han rosenmåss?

– Ja, så hette den.

Jag lägger på luren och känner hur pulsen ökar: Kan det vara sant? En rosenmåss på Mollön! Nej! De försöker givetvis driva med mig. Jag är för någon sekund helt övertygad om att det hela är ett plump skämt, och bestämmer mig för att fortsätta min affärsresa som planerat.

Jag går ur bilen och känner hur hjärtat börjar slå allt fortare igen. Tänk om det är sant! Tänk om jag missar en rosenmåss i våra hemmamarker! Bäst att ringa Janne på museet. Han svarar, och jag frågar om han sett fåglarna.

– Ja, båda två, svarar han. Han låter konstig på rösten.

– Är det verkligen en rosenmåss då och inte en ung dvärgmåss?, frågar jag utan att veta fågelns ålder.

– Nej, jag vet att det låter otroligt, men det är faktiskt en rosenmåss, en gammal fågel.

Jag vet inte om jag hann säga "Hej då" till Janne.

Rossfrossa

På vägen mot Mollön tänker jag på maj 1981, då vi på Nidingens fågelstation nåddes av meddelandet om att landets första rosenmåss upptäckts vid Ölmeviken. Jag minns den panik som utbröt hos delar av personalen, när transport till fastlandet inte kunde ordnas. Vi var fångade på ön för flera dagar framåt.

FOTO: ROLF RYBERG

Rosenmåss Rhodostethia rosea, Mollön (Boh) januari 1993.

Vi gav till och med denna panik ett namn, "Ross' illnes"! Jag minns hur jag då sa: "Om jag någonsin kommer att få se en rosenmåss, så slutar jag se på fåglar. Då har jag förmodligen sett allt!" Så känner jag fortfarande, tänker jag då jag svänger ner mot Mollön. Det är som om en dröm håller på att gå i uppfyllelse.

Jag ser de andra stå längre fram på vägen, och till vänster står en ljus liten måss på maden, sju-åtta meter från bilen. Det är den! Jag ser det utan att ens ta upp kikaren. Otroligt! Vilken fågel! Jag får svårt att andas, det snurrar i huvudet och hjärtat är på väg ut ur bröstet. Jag vill skrika, men vågar inte trots stängda bilrutor. Jag är rädd att skrämma måsen. Istället fortsätter jag med bilen fram till de andra, som står längre bort. Jag slänger mig ut samtidigt som Curt förvånat undrar: "Såg du den inte?" Jag kan inte längre hålla igen, utan ger ifrån mig något som närmast kan beskrivas som ett vrål. "Han har sett", mumlar Curt. Så in i bilen igen, för att backa tillbaka. Efter att ha studerat rosenmåsen ordentligt, ansluter jag mig till de andra. "Tänk att det var sant – Härligt!"

Ingemar: Vi dröjer oss kvar, genomfrusna och blöta. Vi kan inte se oss mätta på rosenmåsen. Om en del andra måsarter har ett milt ansiktsuttryck, vad ska man då säga om uttrycket hos denna storögda, kortnäbbade måss? GULLigt? Det är en gammal fågel i vinterdräkt, och på nära håll kan man se en ljus rosa ton på bröstet och magen. De särpräglade dragen förstärks av det lilla, dvulika huvudet och den befjädrade näbbbasen. Flykten är mycket lätt, tärnlikt dansande. Vingarna är relativt långa och spetsiga, stjärten unikt kilformad. Vi upptäckte efter en stund att "vår" måss hade en stor oljefläck på vänster sida, varför glädjen kom att grumlas. Inte ens en rosenmåss kommer undan oljespilllet – nu önskar man nästan att den stannat kvar hemma i Arktis. Nästan, alltså.

I skymningen flyger rosenmåsen rakt ut över fjorden och försvinner. Vi känner oss belåtna –

nästan alla lokala skådare har fått se den. Det känns ändå lite oroligt när vi skiljs åt. Kommer den att överleva natten? Vi misstänker också att stora skaror fågelskådare är på väg hit till kommande morgon, då Janne ringt in måsen till "klubbens" telefonsvarare. Får de se någon rosenmåss? Vi har nog alla lite svårt att somna denna blåsiga januarikväll.

Förväntansfullt spanande

Rolf: Det är ännu mörkt då jag kommer fram till Mollön på torsdag morgon. Klockan är bara kvart i åtta. Ändå är ett femtiotal personer redan på plats. Det blåser fruktansvärt, och kallt är det, svinkallt. Jag lämnar bilen, tar kikaren och går upp på vägen. Överallt ser jag folk, och tittar jag upp mot ladan i norr, ser jag rader av dansande ljuskäglor från bilar på väg ner till parkeringen. Så småningom börjar det ljusna något, och en del försöker hitta "vår vän" genom ivrigt spanande. Plötsligt ser en uppsalabo något som lyfter från viken bortom maderna. "En trut", säger han, "med väldigt ljusa vingar – måste vara den vitvingade". Fågeln som knappt syns i mörkret försvinner ut över fjordens vatten.

Alla spanar. Efter en kort stund har det ljusnat betydligt, och nu ser vi ett tiotal tretåiga måsar som fladdrar över bukten i den hårda vinden. Vi "lokala" tittar noga på de tretåiga och antecknar åldrarna. Arten är sällsynt så här långt från havsbandet, inte ens årlig. Nu är det långt över hundra skådare på plats, alla förväntansfullt spanande.

"Iiiiiiiii!". Plötsligt ljuder en visselpipa. "Dar e'den!", skriker någon på bred skånska. "Var, var?", skriker en "nollåtta". In från fjorden kommer tre fåglar flygande. Först den vitvingade, sedan en tretåig och så anledningen till att vi alla står här i stormbyarna denna kalla januarimorgon: rosenmåsen.

Alla rusar mot fältet

Det är som om tiden stod stilla. Vi har de tre fåglarna i samma kikarfält! Ingen säger något. Ingen känner längre den bitande kalla vinden. Alla följer denna ljusa, mycket vackra lilla varelse, som likt en fjärril fladdrar fram över fältet. Strax därefter ser jag, i ögonvrån, hur folk skrikande slänger upp armarna i luften. Jag tar ner kikaren och kan iakttä ett skådespel vi aldrig tidigare sett i dessa trakter. Normalt sansade människor skriker okontrollerat, kända, som okända, omfamnar varandra, en del dansar någon slags rituell dans (nyttkryssdans?), man jublar, visslar och betar sig. Den värsta bingo-lottovinnare skulle framstå som otroligt stel i jämförelse. Jag kan bara konstatera: Klubben har kommit till stan!

Plötsligt rusar alla mot fältet där fåglarna slagit sig ner. Jag hämtar kameran i bilen och följer sedan efter folksamlingen, möter två personer som jag känner igen från Öland. Förvånad ser jag hur de startar bilen och ger sig av. Jösses! Åkt så långt och stannar inte mer än några minuter! Som sagt, klubben är i stan!

Väl framme vid klungan söker jag position för att kunna ta bilder om rosenmåsen lyfter igen. Den står nu på en lerig åker, bredvid en nydöd tretåig mås i framåtlutad ställning. Denna tretåiga skulle förstöra lyckan för den stockholmare som på långt håll fotade dessa två ihop, utan vetskap om den tretåigas belägenhet, och förtjust ropade: "För h-e! Tretåig och rosenmås på samma bild!" Ansiktsuttrycket förändrades radikalt när nollåtten uppmärksammades om att den tretåiga "tagit ner skylten".

– Det här var ju kul, men det var roligare att se den på Shetlandsöarna, säger en skåning aningen kaxigt, och fortsätter:

– Där räknar man med att det går en rosenmås på tiotusen sträckande tretåiga! En sansad åhörare replikerar direkt:

– Vad är det med det då? Här går det ju en på tio! Så här fortsatte resten av dagen. En del av oss stannade ända tills mörkret lade sig över Mollön, och den enda som verkade oberörd av allt ståhejet var rosenmåsen.

Fotosessionen

På fredagen har vinden ökat ytterligare, över 35 m/s i vindbyarna. Ändå flyger rosenmåsen oberört fram och tillbaka över strandängarna. Jag har kommit för att försöka ta bättre bilder än de jag fick igår. Rosenmåsen ställer sig i strandgräset, och jag bestämmer mig för att "krypa" på den. Jag går sakta ner mot måsen. På 25 meters håll lägger jag mig ner och ålar fram. Vid 15 meter tar jag några "säkerhetsskott", och på fem meters avstånd tittar måsen på mig, lite undrande. Han är inte nervös, eftersom han inte sträcker på sig. Istället studerar han mig! Jag ställer in skärpan och skall trycka av. Filmen är slut! Panik! Ny film ligger i jackfickan, men kan jag byta film utan att skrämma min vän? Jag chansar. Det är ju inte varje dag man ligger fem meter från en rosenmås. Jag ser honom hela tiden i ögonvrån, och plötsligt, mitt under filmbytet, gaspar han, ställer sig tillrätta och – somnar! Här ligger jag fem meter från honom, med bultande hjärta och alla muskler på helspänn. Då tröttnar han och somnar.

När vår fotosession är över har jag tagit ett tiotal filmer. Jag tittar på honom utan kamera en stund. Han lägger huvudet på sned och granskar mig återigen. Min bästa observation av rosenmås och kanske hans bästa av människa!

Farväl till rosenmåsen

Ingemar: Under lördag förmiddag, när de största folksamlingarna hade anlänt, tröttnade vår celebra gäst och lämnade platsen. Trots allt hade den ju troget uppträtt här i fyra dagar. Jörgen och Hans befann sig nu vid Utby, där fler märkliga fågelhändelser väntade. Först dök den vitvingade truten upp, nu med en artfrände, 3K, i släptåg! En stund senare passerade rosenmåsen på nära håll västerut, nästan som för att ta farväl . . .

Som alltid när stora mängder skådare samlas, "plockades en del bonusarter in". Det var stormfågel, havsörn och alkekung. Den sistnämnda var ett par gånger uppe och surrade i den hårda vinden,

och var mycket nära att krocka med förvånade skådare.

Under de här kaotiska dagarna vallfärdade hundratals skådare till Mollön från snart sagt alla delar av vårt land, från Umeå i norr till Malmö i söder. Vår vän kunde inte valt en, ur vår synvinkel, bättre plats att besöka: lätt att hitta, fina grusvägar utan trafik, gott om parkeringsplatser och fri sikt. Det hela liknade en väl regisserad föreställning. Tidningar gjorde reportage, liksom radion, och den regionala TV:n visade en rosenmås (i full sommardräkt!) någonstans ifrån.

Till slut blev alltsammans nästan överkligt, och man kände sig en aning vilsen. När så rosenmåsen lämnat oss, förnam åtminstone jag ibland en känsla av tomhet, ungefär som när man i barndomen öppat alla sina julklappar . . .

Undringar

Ingemar och Rolf: Så småningom sänkte sig lugnet åter över Mollön, både bokstavigt och bildligt. Den vitvingade sågs visserligen också senare, men annars återgick skådartillvaron till mera normala gängor.

När kommer vi att få uppleva något liknande här i trakten? Man undrar. En till synes ouppnåelig dröm har förverkligats. Vi har fått se denna närmast legendariska fågelart på mycket nära håll.

Dock kan man inte låta bli att fundera över detta oerhörda ståhej. Hur kommer det sig att skådare åker miljals, tar ledigt(?) från arbetet eller skolan och är som galna inför synen av en fågel? Vad är det som gör denna art så attraktiv för oss fågelskådare? Är det utseendet? Sättet att röra sig? Sällsyntheten? Mystiken? Eller är det något annat?

Vi vet inte. Det enda vi vet är vad vi såg andra göra, och vad vi själva kände inför rosenmåsen. Vi betedde oss inte ett dugg förnuftigare eller annorlunda än de mer långväga fågelskådarvänner som besökte Mollön dessa blåsiga och kyliga dagar i januari.

Så här i efterhand har många, och långa, samtal handlat om vår vän, rosenmåsen. Konstigt nog – för trots allt är det ju bara en fågel som andra. Eller är det inte det?

ROLF RYBERG

Pl 8675, 451 91 Uddevalla

INGEMAR ÅHLUND

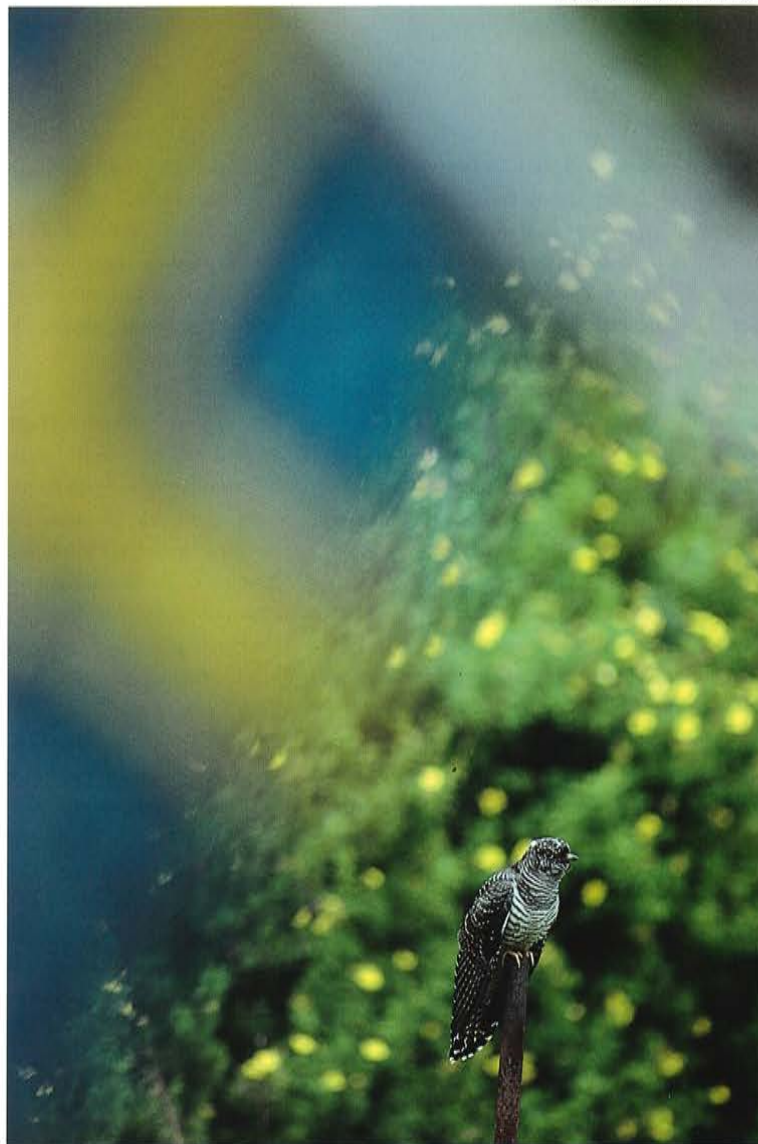
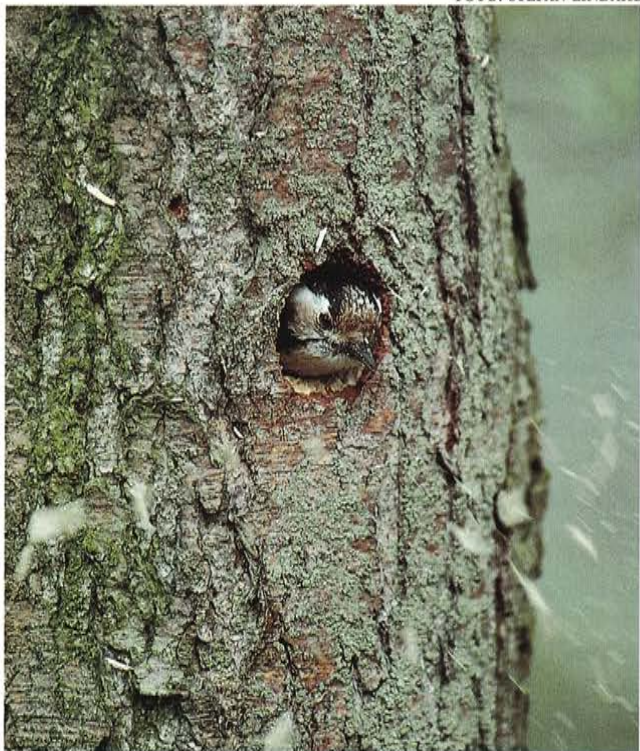
Kristinebergsvägen 6, 451 66 Uddevalla

FOTO: STEFAN LINDAHL

Vad är det egentligen som händer i alen? Jo, en mindre backspett bona *Dendrocopos minor* som hackar ut sitt bo.

FOTO: STEFAN LINDAHL

Nog uppfattar vi gökens rop en sommardag som något av det svenskaste som finns. Ändå är det bara under mycket kort tid som göken befinner sig i landet. Mellan åtta och nio månader lever den i Afrika. Ung gök *Cuculus canorus* i svensk sommarträdgård. Bodafors (Sm), augusti 1993.

Galleriet – läsarnas bilder

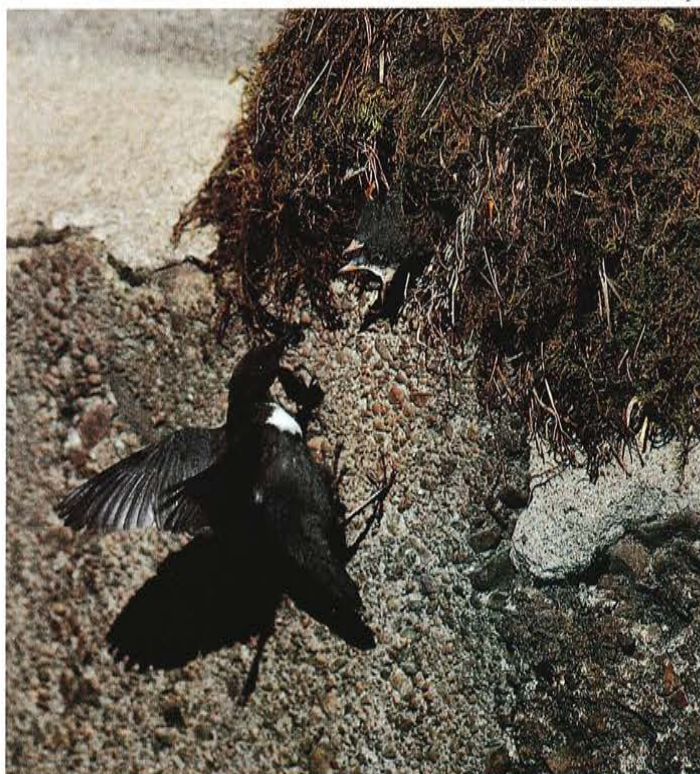
SÄND DINA BRA, roliga eller lite udda fågelbilder med en kort berättelse till:
Vår Fågelvärld, Genvägen 4, 302 40 Halmstad.

FOTO: STEFAN LINDAHL

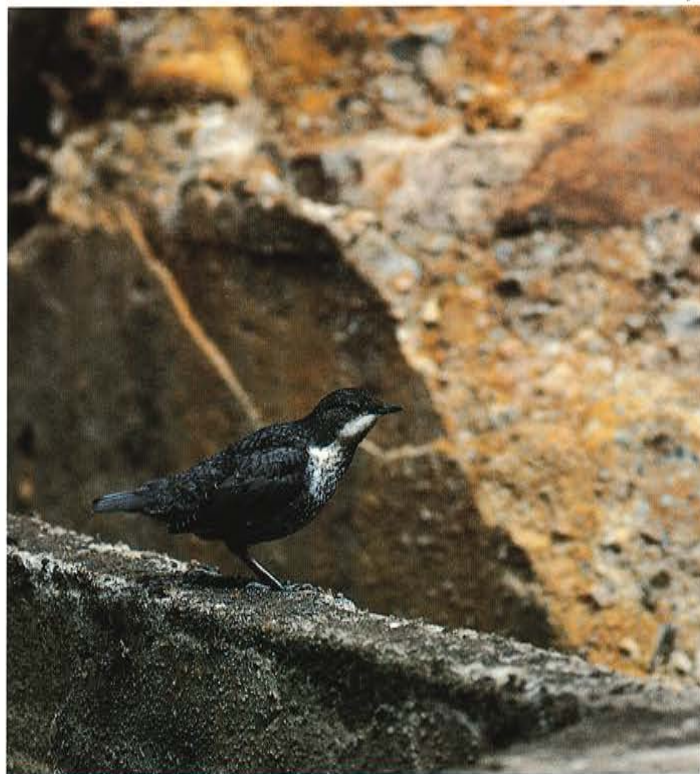
En bil kan vara ett perfekt gömsle – och ge möjlighet till annorlunda vinklar. Fjällvråk *Buteo lagopus*, Halmstad (Hl) oktober 1993.

FOTO: ROLF M. HAHNSJÖ

Strömstaren *Cinclus cinclus* häckar sparsamt även i södra Sverige, ofta på byggnader, och kan vara påfallande oskygga. Sennan (Hl) 11 maj 1993.

FOTO: ROLF M. HAHNSJÖ

Strömstarens *Cinclus cinclus* ungar lämnar häckplatsen så snart de blivit självständiga, men ännu en tid bär deras dräkt ungfågeln's signum, 31 maj 1993.

Systematik

TEXT OCH FOTO: MAGNUS ULLMAN

FÅGLARNA – liksom andra levande organismer – grupperas i olika kategorier eller taxa. Dessa taxa ordnas i ett hierarkiskt system i avsikt att klassificera organismerna med hän-

syn till deras inbördes släktskap. Fåglar med ett gemensamt ursprung placeras på samma "gren", närbesläktade "grenar" växer ut från samma punkt. Fisk-, silver- och småtärna hamnar således på en gren (*Sterna*) "parallellt" med grenen *Chlidonias* (svart-, vitvingad och skäggtärna); båda har en gemensam utgångspunkt, i systematiska sammanhang kallad "familj". Tärnornas familj heter Sternidae. Samtliga "grenar" inom Sternidae har således en gemensam utgångspunkt, men *inga andra* arter delar denna utgångspunkt.

De vetenskapsmän som sysslar med att fastställa organismernas släktskap kallas taxonomer eller systematiker. Att fastställa just tärnornas släktskap är

relativt okontroversiellt. Det finns många andra fåglar, speciellt i de artrika tropikerna, vars släktskapsförhållanden fortfarande omges av gissningar och antaganden. Ännu mera osäkert är det hur familjerna skall grupperas i underordningar, underordningar i ordningar etc.

Åtskilliga klassificeringsgrunder förekommer. De viktigaste är 1) ordning, 2) familj, 3) släkte och 4) art. Varje fågel klassificeras i dessa taxa. Dessutom förekommer flera taxa som bara är tillämpliga i vissa fall, underordning, överfamilj m.fl.

Klass

Djurriket består av fem klasser, varav *Aves*, fåglar, är en.

Underklass: Samtliga idag levande fåglar hör till underklassen Neornithes, medan fossila fåglar hänförs till några andra underklasser.

Överordning: Systematikern Wetmore indelar Neornithes i fyra överordningar, varav två omfattar fossila fåglar. De två övriga är Sphenisciformes, pingviner, och Neognathae, samtliga övriga levande (och en del fossila) fågelarter. Denna klassificering har ifrågasatts av andra systematiker.

Ordning

De nu levande fåglarna brukar indelas i knappt 30 ordningar (fåglar från 21 ordning är anträffade i

Sverige). Denna klassificering, som varit tämligen stabil sedan slutet på 1800-talet, baserar sig huvudsakligen på anatomiska studier utförda av de båda tyskarna Fürbringer och Gadow.

Flera av dessa ordningar är enhetliga och tämligen okontroversiella, exempelvis Gaviiformes, lommar, Podicipediformes, doppingar och Strigiformes, ugglor. Andra kan åtminstone för en lekman te sig något konstruerade, som Apodiformes, där seglare och kolibrier samsas eller Charadriiformes med vadare, labbar, måsar, tärnor och alkor. Dessutom finns ett antal kontroversiella ordningar, där oklarheten är stor. Sålunda omfattar Struthioniformes hos somliga taxonomer endast strutsen, men hos andra dessutom nanduer, emuer, kasuarer och kивier. Gamarna i Syd- och Nordamerika förs traditionellt till ordningen Accipitriformes, hökartade rovfåglar, men nyare forskning har visat att de sannolikt är närmast släkt med storkar och bör föras till ordningen Ciconiiformes. En försiktigare skola placerar dem i en egen ordning, Cathartiformes.

Antalet fågelarter inom respektive ordning är mycket olika. Den överlägset talrikaste ordningen är Passeriformes, tättingar, där i storleksordningen hälften av världens runt 9 000 arter hör hemma. Ordningen Gaviiformes, lommar, består endast av fyra (eller fem) arter.

En ordnings vetenskapliga namn slutar alltid på -formes. Namnets ordstam kommer från en av de familjer som ingår i ordningen. Namnet Passeriformes kommer exempelvis av familjen Passeridae, dit gråsparv och pilfink hör.

Underordning: Där så "behövs" delas ordningen in i underordningar. Ett exempel är Charadriiformes, som sönderfaller i tre underordningar: Charadrii, vadare och slidnäbb, Lari, labbar, måsar, tärnor och saxnäbbar samt Alcae, alkor. Seglare, Apodi, och kolibrier, Trochili, utgör de två underordningarna inom ordningen Apodiformes. Den stora ordningen Passeriformes uppdelas i två underordningar, Deutero-Oscines (brednäbbar, juveltrastar, ugnfåglar, tyranner m.fl. arter, varav ingen förekommer i Västpalearktis) samt Oscines eller Passeres.

När kontroversiella ordningar förs samman, ges de status av underordningar. Sålunda betraktar vissa taxonomer flyghöns och duvor som separata ordningar, Pteroclidiformes respektive Columbiiformes. Andra taxonomer för in dem som underordningar till Columbiformes. De heter då Ptero-

Tofscaracara Polyborus plancus. Fåglarnas yttre avslöjar inte alltid deras släktskap. Caracarorna, som huvudsakligen förekommer i Sydamerika, påminner kanske mest om vråkar. I själva verket är de närmare besläktade med falkarna och hör till ordningen Falconiformes.

clididae respektive Columbidae. En underordningsvetenskapliga namn slutar på -ae, -es eller -i.

Infraordning: Infraordning är en föga använd klassificeringsnivå. Dock kan underordningen Deutero-Oscines (se ovan) grupperas i fyra infraordningar, t.ex. Eurylaimi, brednäbbar och asitier, och Pittae, pittor eller juveltrastar.

Överfamilj: Familjerna (se nedan) inom ett fåtal underordningar samlas i sin tur i överfamiljer. Inom ordningen Charadriiformes förekommer de tre underordningarna Charadrii, Lari och Alcae. En av dessa uppdelas dessutom i överfamiljer, nämligen Charadrii. Dess överfamiljer är Jacanoidea, jakanor, Charadrioidea, det som vi normalt menar med vadare, Thinocoroidea, Sydamerikas frösnäppor, och Chionidoidea, slidnäbbar från Subantarktis och Antarktis. Att ge dessa grupper status av överfamilj är en markering av att de är mer besläktade inom respektive överfamilj än med de andra arterna inom underordningen Charadrii. Även en av underordningarna, Pelecani, inom ordningen Pelecaniformes, pelikanfåglar, delas upp i överfamiljer: Suloidea, sulor, skarvar och ormhalsfåglar, samt Pelecanoidea, pelikaner. Av detta kan vi dra vissa slutsatser om fåglarnas inbördes släktskap. En överfamiljs vetenskapliga namn slutar alltid på -oidea.

Familj

Familjen är en av de viktigaste taxonomiska kategorierna. Om du slår upp innehållsförteckningen till din fälthandbok är det troligt att du finner att fåglarna är ordnade just familjevis. SOF:s artförteckning *Fåglar i Europa, Nordafrika och Mellersta Östern* redovisar också fåglarna familjevis.

Vi har nu nått ned på en nivå som präglas av mindre osäkerhet än högre upp i systemet. Många familjer är förhållandevis lätta att avgränsa, som Turnicidae, springhöns, respektive Chionidae, slidnäbbar. Men i vilken ordning hör de hemma? Efter diverse turer placeras numera springhönsen i allmänhet tillsammans med tranor, rallar m.fl. i ordningen Gruiformes, slidnäbbarna tillsammans med vadarna i Charadriiformes. Men även på familjenivå råder viss oklarhet. Inte minst gäller detta inom den stora ordningen Passeriformes. Ännu i sjätte upplagan av *Förteckning över Sveriges fåglar*, 1970, samsades trastfåglar, skriktrastar, sångare och flugsnappare i familjen Muscicapidae, medan de numera placeras i var sin familj. Är skäggesen

Sandtärna Gelochelidon nilotica. Inom familjen tärnor, Sternidae, förekommer sju släkten. Sandtärnan är den enda representanten för släktet Gelochelidon. Arten är uppdelad i sex raser väl spridda över de flesta kontinenter.

f.ö. en skriktrast, Timaliidae, eller en papegojnäbb, Paradoxornithidae?

Storleken på familjerna varierar starkt. Inom ordningen hökartade rovfåglar, Accipitriformes, förekommer tre familjer. Av dessa består familjen Pandionidae av en art, fiskgjusen, familjen Sagittaridae likaledes av en art, sekreterarfågeln, samt slutligen familjen Accipitridae, hökfåglar, av drygt 200 arter inklusive såväl spurvök som havsörn.

En familjs vetenskapliga namn slutar alltid på -idae. Namnets ordstam kommer från ett av de släkten som ingår i familjen, "typsläktet". Tärnornas familjenamn, Sternidae, baseras således på ett av de ingående släktena, *Sterna*. (Om överfamilj, underfamilj respektive stam förekommer, har deras namn också denna ordstam.)

Underfamilj: Inom vissa familjer grupperas släktena ibland (se nedan) i underfamiljer. Särskilt vanligt är det bland tättingarna. Bombycillidae uppdelas t.ex. i Bombycillinae, sidensvansar och Hypocoliinae, hypocolius. Emberizinae, fältsparvar, är en av flera underfamiljer till familjen Emberizidae, vars övriga underfamiljer förekommer i Nord- och Sydamerika. Förekomsten av det taxonomiska begreppet underfamilj speglar i viss mån systematikernas osäkerhet på familjenivå. En underfamiljs vetenskapliga namn slutar alltid på -inae.

Stam: Vissa systematiker använder nivån stam

för att dela upp underfamiljer där släktena (se nedan) grupperar sig på ett naturligt sätt. Underfamiljen Anserinae bland andfåglarna omfattar således bl.a. stammarna Dendrocygnini, visseländer, och Anserini, svanar och gäss. Underfamiljen Anatinae omfattar stammarna Tadornini, gravänder, Cairinini med bl. a. mandarinand, Anatini, simänder, Aythini, lätta dykänder, Somateriini, ejderfåglar, Mergini, övriga tunga dykänder och skraker samt Oxyurini, kopparänder. En stams vetenskapliga namn slutar alltid på -ini.

Släkte

Närstående arter förs samman i ett gemensamt släkte. Således tillhör både fisk- och silvertärnan släktet *Sterna*, medan de avvikande, men sinsemellan närstående svart- och virvingad tärna förs till ett annat släkte, *Chlidonias*. I dessa fall är släkttillhörigheten okomplicerad, men i andra mer svårutredd, i vissa fall närmast godtycklig, och kan variera kraftigt mellan olika taxonomer och olika tidevarv. Även skräntärnan hör numera till släktet *Sterna*. Det är inte länge sedan den fördes till ett eget släkte, *Hydroprogne*, och det kanske inte dröjer förrän den förs dit igen.

Inom ordningen Gaviiformes, lommar, finns endast en familj, Gaviidae och endast ett släkte, *Gavia*. Inom rovfågelsfamiljen Accipitridae finns ►

bara i Västpalearktis 16 släkten, inom lärkfamiljen Alaudidae 11 släkten.

Till skillnad från de nivåer som beskrivits ovan ingår namnet på det släkte fågeln tillhör i den enskilda artens vetenskapliga namn. Detta namn skrivs alltid med kursiv stil.

Undersläkte: Ett släkte, som sönderfaller i naturliga artgrupper, kan delas upp undersläkten. Normalt påverkas inte fågelns vetenskapliga namn genom denna klassificering, men det förekommer att ett undersläktnamn visas inom parentes efter släktnamnet.

Överart: Särskilt närstående arter, vars utbredningsområden sammanfaller till ytterst ringa del eller inte alls, kan sammanföras till en överart. Så kan till exempel ske när former som betraktats som olika raser inom en art splittras upp till olika arter. Det har skett hos brun törnskata *Lanius cristatus*, isabellatörnskata *Lanius isabellinus* och törnskata *Lanius collurio*. "Vattenpiplärkekomplexet", dvs. skärpiplärka *Anthus petrosus*, vattenpiplärka *Anthus spinoletta* och hedpiplärka *Anthus rubescens* är ock-

så en överart. Ytterligare ett exempel på en överart är häger *Ardea cinerea*, amerikansk gråhäger *Ardea herodias* och cocoihäger *Ardea cocoi*. Inget särskilt namn ges åt överarten.

Art

Linné laborerade inte med begreppet familj, men väl med klass, ordning, släkte och art. Den internationellt kanske mest betydelsefulla gärning en svensk hittills utfört var när han 1758 införde den binominella namngivningen av levande organismer. Varje art ges ett vetenskapligt namn bestående av två led. Det första ledet är gemensamt för samtliga arter inom släktet. Tillsammans med det andra namnet, artepitetet, bildas en unik kombination som definierar arten. Således är fisktärnans artnamn *Sterna hirundo* och silvertärnans *Sterna paradisaea*. Det är begreppet art, som är den naturliga, biologiska kategorin inom systematiken. Detta begrepp behandlades utförligt i Skådarskolan i *Vår Fågelvärld* 2/1991.

Ras, underart: Inte heller begreppet ras använ-

des på Linnés tid. En ras är en geografiskt isolerad grupp individer inom en art, som morfologiskt (dvs. i vid mening utseendemässigt) skiljer sig från andra individer inom arten. De europeiska fisktärnorna har huvudsakligen röd näbb och röda fötter, medan fisktärnor i östra Sibirien har svart näbb och mörka fötter. Dessa och ytterligare några skillnader gör att taxonomerna separerar de båda formerna av fisktärna i olika raser. En ras definieras genom att ett tredje namn, rasepitetet, läggs till de båda tidigare. Fisktärnor i Europa och västra Sibirien tillhör sålunda rasen *Sterna hirundo hirundo* och fisktärnor i östra Sibirien rasen *Sterna hirundo longipennis*. Hos silvertärnan föreligger inga sådana genomgående skillnader mellan olika populationer, och någon uppdelning i raser görs ej. Silvertärnan är "monotypisk", och något tillägg till namnet *Sterna paradisaea* förekommer inte.

Formuleringen "geografisk ras" uttrycker bäst begreppets innebörd. Termerna "ras" och "underart" är synonyma. Även begreppet ras behandlades utförligt i Skådarskolan i *Vår Fågelvärld* 2/1991. □

Vilken fågel?

FOTO: MAGNUS ULLMAN

En måsfågel står på en pir. Fågeln är ensam och direkt storleksjämförelse är inte möjlig. Den totalt spräckliga dräkten avslöjar att det är en ungfågel. Hur ung? Är det en mås eller en trut? Hur ser man det? Vilken art är det? Svaret finner du på sidan 37.

Alvins fond för fågelskydd

Det är dags att söka pengar ur Alvins fond för fågelskyddsinsatser under 1994. Syftet med fonden är att stötja insatser för svenskt naturskydd, främst fågelskydd. Fonden förvaltas gemensamt av Naturvårdsverket, Naturskyddsföreningen och Sveriges Ornitologiska Förening. 1993 fördelades närmare 250 000 kr, med 1 500 som lägsta och 40 000 som högsta belopp. Bidrag har betalats ut till både stora projekt och små lokala insatser för inventeringar eller skötselåtgärder.

Ansökan om bidrag bör innehålla en beskrivning eller plan för det arbete man avser genomföra, uppgift om önskat bidragsbelopp och en kostnadsberäkning för hur bidraget skall användas. Ansökan skickas till *Alvins fond, Naturvårdsverket, 171 85 Solna*. För att komma ifråga för fördelning av bidrag 1994, skall ansökan ha inkommit till Naturvårdsverket senast 1 januari 1994.

För upplysningar om fonden, kontakta Lena Berg, Naturvårdsverket, tel 08-799 13 68.

God morgon Vietnam!

TEXT: TOMAS CARLBERG

Behovet av naturvård och fågelskyddsarbete i Vietnam är stort. Ett projekt har därför startats i samarbete mellan danska och svenska ornitologer. Våren 1993 besöktes Vietnam, ett krigshärjat land som nyligen öppnats för turister.

En lokal fågeljägare på ön Con Vah i Röda flodens delta intervjuas av danska ornitologer.

EFTER EN INBJUDAN från professor Vo Quy vid universitetet i Hanoi föddes planerna på ett integrerat miljö- och utvecklingsprojekt. Tillsammans med danska ornitologer besökte jag Vietnam under en månad våren 1993. I samarbete med Vo Quy, BirdLife International (f.d. ICBP) och Asian Wetland Bureau valdes två undersökningsområden: dels en rastplats för vadare i Röda flodens deltaområde, dels ett regnskogsområde i Norra Annam. Syftet med detta första besök var att skaffa en överblick över områdenas biologiska status genom att använda fåglar som bioindikatorer, knyta kontakter med organisationer och vietnamesiska myndigheter inför framtida samarbete samt utreda lokalbefolkningens utvecklingsmöjligheter i relation till befintliga resurser.

Med en ständigt ökande befolkning (f.n. nära 70 miljoner) som är mycket fattig, ökar också behovet av såväl odlad mark som trä till bränsle och byggnadsmaterial. Ett alltför stort uttag av timmer i de tropiska skogarna leder ofta till erosion, översvämning och biologisk utarmning. Andelen ofruktbar mark ökar hastigt och upptar i dag nästan hälften av Vietnams yta.

De naturliga skogarna i Vietnam har kontinuerligt exploaterats av människan. Denna process accelererades på grund av de skador som uppkom i samband med vietnamkriget. Under kriget genomfördes napalmbränning av vegetation samt avlövnings av skogar. Till avlövnings användes över 70

miljoner liter växtgifter, vilket förstörde över två miljoner hektar skog. Huvudsakligen användes det s.k. Agent Orange, ett avlövningsmedel som innehåller dioxiner – ett av de giftigaste ämnena som överhuvudtaget existerar. Dioxinhaltarna i jord och vatten är fortfarande oroväckande höga, och många barn föds med missbildningar.

Ännu 18 år efter krigsslutet har skogarna i södra Vietnam inte återhämtat sig. Gräs och bambu frodas däremot. Omkring tio procent av landet är täckt av skog i dag, därav är endast en procent primär, orörd skog. Många arter minskar i antal och några har förmodligen helt försvunnit.

Varierad natur

Vietnam hyser en mängd ekosystem: regnskog, mangrove, tempererade skogar, floddeltan m.m. Hela 780 fågelarter är hittills registrerade. I landet finns flera endemiska arter och Indokina (Kambodja, Laos och Vietnam) är ett kärnområde för unika fåglar och andra djur. Vietnam har det högsta antalet av regionens unika arter. Bland däggdjuren återfinns fyra endemiska apor, och 1992 upptäcktes "Vu Quang-oxen". Det är första gången på många år som ett nytt landleggdjur beskrivs. Året före upptäcktes också en okänd fågelart av släktet *Alcippe* (en gråbrun fågel stor som en järnparv).

Den endemiska faunan i Vietnam är helt beroende av de återstående skogarna. I låglandet i Norra och Centrala Annam är skogarna starkt hotade och

situationen kritisk för bl.a. tre endemiska fasaner: Imperial Pheasant *Lophura imperialis*, Vietnamese Pheasant *L. hatinhensis* och Edwards's Pheasant *L. edwardsi*.

Röda flodens deltaområde

Distriktet Nghia Hung ligger i södra delen av Röda flodens deltaområde, 120 km sydost om Hanoi. Från sitt ursprungsområde i Yunnanregionen i Kina flyter Röda floden 500 km genom Vietnam till det tätbefolkade och kraftigt utnyttjade deltat. Här lever 1 200 människor per kvadratkilometer, vilket är 60 gånger så mycket som genomsnittet i Sverige. Floden har tre utflöden i Tonkinbukten.

Människorna i Nghia Hung har anpassat sina verksamheter efter tidvattnets växlingar. Ris och fiske utgör de största inkomstkällorna. Årligen drabbas området av förödande tyfoner.

Området vi studerat, Cua Day, består av dybtor och sanddyner. Tidigare fanns gott om mangrove, innan den förstördes under 1960- och 70-talen.

Vi bodde på ön Con Vah, en sandig, fem kilometer lång ö. Ön och dess omgivningar utgör viktiga rastplatser för vadare på väg mellan övervintringsplatser i södra Asien och Australien och häckningsplatser i norra Asien. Vadarsträcket kulminerar under perioden oktober till april.

Sedan oktober 1992 har vietnamesiska ornitologer från CRES (Center for Natural Resources Management and Environmental Studies) vid univer- ➤

FOTO: FINN DANIELSEN

Ökenpipare *Charadrius leschenaultii*, mongolpipare *Charadrius mongolus m.m.*, Con Vah, Vietnam.

sitetet i Hanoi periodvis räknat vadare vid Cua Day och funnit området intressant. I början av april 1993 kunde vi räkna in över 10 000 vadare, vilket är bland de största koncentrationerna man känner från Indokina. Dominerande arter var mongol- och ökenpipare *Charadrius mongolus* och *C. leschenaultii*. Vi vet inte om detta är en toppsumma, men klart är att de vadare som utnyttjar Röda flodens deltaområde utgör en ansenlig del av de 5–6 miljoner vadare som årligen beräknats använda sig av den östpalearktiska flygrutten.

Tre hotade vadararter, listade i IUCN/ICBP Red Data Book, förekommer förmodligen i Röda flodens deltaområde: fläckgluttsnäppa *Tringa guttifer*, asiatisk beckasinsnäppa *Limnodromus semipalmatus* och skedsnäppa *Eurynorhynchus pygmaeus*.

Området utgör också rast- och födosöksplats för fyra av de globalt hotade vietnamesiska våtmarksarterna: fläcknäbbad pelikan *Pelecanus philippensis*, krushuvad pelikan *Pelecanus crispus*, kinesisk häger *Egretta eulophotes* och kinesisk skedstork *Platalea minor*. Vi observerade 28 kinesiska skedstorkar, vilket utgör en tiondel av den kända världspopulationen. Två exemplar var ungfåglar, vilket visar att arten fortfarande häckar och inte är någon "levande relik". Vi noterade även tio kinesiska hägrar. För-

sta fyndet av denna art i Vietnam gjordes så sent som 1988. Även många för oss spännande arter som kan tänkas besöka vårt land utnyttjar öns kasuarinaträd och sanddyner under sträcket, eller vad sägs om arter som rubinnäktergal *Luscinia calliope*, blånäktergal *Luscinia cyane*, gyllensparv *Emberiza aureola*, gråhalsad trast *Turdus obscurus*, blåtrast *Monticola solitarius*, brunsångare *Phylloscopus fuscatus* och sibirisk pipelärka *Anthus hodgsoni*!

Jakt

Vi möter endast enstaka fågeljägare. Ryktet om vår ankomst har spritt sig och fångstnäten har plockats ner. Vi får veta att änder och gäss säljs levande till uppköpare i Vietnam som för dem vidare till Kina. En gås ger motsvarande 120 svenska kronor och en liten and, typ kricka, ger 30 kronor. De vadare som fångas äts av jägarna själva eller avyttras på den lokala marknaden för fem kronor per kg. Jakten sker mestadels med hemmagjorda nät och med optimalt resultat under mörka nätter utan månsken.

Stora mängder vadare fastnar i jägarnas nät, däribland enstaka skedsnäppor. De lokala fågeljägare vi talade med var positiva till reservatsbildning om alternativ inkomst för dem kan ordnas. År 1992 utformade de lokala myndigheterna ett protokoll i vilket påpekades att jägarna skulle upphöra med sin

Vietnam.

jakt. Men den ekonomiska verkligheten för befolkningen i området gör problemet med jakt svårslöst.

Regnskog i Annams lågland

Omkring 20 procent av världens fågelarter är begränsade till två procent av jordens landyta. Inom dessa områden återfinns också 70 procent av alla hotade fågelarter. BirdLife International har analyserat utbredningsområden för jordens sällsynta fågelarter med ett globalt utbredningsområde mindre än 50 000 kvadratkilometer och funnit att dessa ofta utgörs av öar eller isolerade tropiska skogar. 221 s.k. Endemic Bird Areas (EBA) har identifierats och inom dessa återfinns 95 procent av alla hotade fågelarter. I Vietnam finns tre EBA:s. Vi besökte ett av dessa, låglandet i Norra Annam.

Här ligger vårt andra undersökningsområde i provinsen Ha Tinh, ca 30 mil söder om Hanoi. Denna provins är en av de fattigaste i landet. 70 procent av allt vatten som behövs för risproduktionen kommer från den artificiella reservoaren Ho Ke Go, som konstruerades på 1970-talet. På 1940-talet var området kring Ho Ke Go fullständigt täckt med skog, berättar professor Vo Quy som växt upp i området.

Genom att studera satellitbilder från 1990 valde vi ut två provytor i sydvästra delen av Ho Ke Go där

FOTO: NGUYEN CU

Juveltrasten Bar-bellied Pitta *Pitta ellioti* är endemisk för Indokina.

FOTO: TOMAS CARLBERG

Den snarade Chestnut-necklaced Partridge *Arborophila charltonii*.

skogen såg bra ut. Tillsammans med en av Vietnams tiotal ornitologer, Dr. Nguyen Cu, tillbringade vi en fältvecka i ett skogsområde där ornitologiska undersökningar inte tidigare genomförts. Vi tog oss in i området med hjälp av båt, och längs vägen såg vi stora ytor som kalhuggits.

Trots det relativt stora avståndet till närmaste by – Ha Tinh – fanns gott om människor som ägnade sig åt illegal trädfällning och jakt. Skogen i våra två provytor är sekundär, dvs. det har huggits i den, men den är av mycket hög kvalitet. Skyddas skogen inom en snar framtid lär den lätt återhämta sig. Skogstyperna här har klassats som delvis ständigt grön låglandsregnskog och de domineras av träd i familjerna *Dipterocarpaceae*, *Fabaceae* och *Meliaceae*. Terrängen är kuperad med små fickor av regnskog och området genomkorsas av flera vattendrag.

Skogens jättar faller

De personer vi stötte på i skogen intervjuades, och flertalet uppgav ungefär samma skäl till varför de befann sig där. Lethanh är 39 år, från distriktet Cam Xuyen. Han ska stanna tre dagar i skogen. Han är gift, har tre barn och lever tillsammans med sina föräldrar. Under säsong ger risfältet tillräcklig inkomst, men under resten av året måste han ut i skogen för att samla bränsle och timmer för hus-

konstruktion. Det är svårt att hitta bra träd nu för tiden, säger han. Men trots att de åtråvärda träden blir allt sällsyntare tjänar han förhållandevis bra, och tre till fyra gånger i månaden går han till skogs om vädret tillåter. Lethanh vet att det är illegalt att fälla träd, men säger att han behöver pengarna. Han tycker om djurlivet och skulle gärna jaga om han hade tid. Naturligvis skulle han helst av allt slippa att gå till skogen, arbetet här är fruktansvärt.

Under vår vistelse i fält möter vi flera grupper med oftast unga pojkar och män. De ägnar sig åt antingen trädfällning eller jakt. Framför allt på morgnarna och på eftermiddagarna hör vi hur skogens trädjättar faller med brak, ett efter ett . . . Träden fälls och sägas upp på plats med handsåg. De färdiga plankorna måste sedan bäras flera kilometer genom skogen. Den selektiva trädfällningen pågår för fullt, dag efter dag, år efter år, längre och längre in i skogen. Trots att verksamheten sker illegalt, görs ingenting från myndigheternas sida eftersom befolkningen är fattig och saknar alternativ.

Den svarta tropiska natten är fylld av ljud. Vi ser plötsligt ljuset från en ficklampa som rör sig längs ett av regnskogens otaliga vattendrag. Det är en jägare på jakt efter sköldpaddor. Han visar oss sin fångst, fem exemplar av två arter. Vi får honom att släppa en av dem, den minsta. Jägaren berättar att

han får motsvarande sextio svenska kronor per kilogram när han säljer dem för export till Kina. Han fångar allt han kommer åt: fåglar, geckoödlor, ormar . . . På flera ställen i skogen hittar vi spår av fågelfångst. Det är framför allt snaror som används. Vi hittar fjäderrester av Bar-bellied Pitta *Pitta ellioti* och en dag går vi rakt på en snarad Chestnut-necklaced Partridge *Arborophila charltonii*.

Fasaner och juveltrastar

BirdLife International har tidigare undersökt ett skogsområde i södra delen av Ho Ke Go, likt det vi besökte, och den dystra verkligheten verkar vara att så gott som all primär regnskog i det annamesiska låglandet är borta. Flera sällsynta fågelarter som t.ex. Bar-bellied Pitta och några av fasanerna har observerats i sekundärskog, medan Edwards's Pheasant aldrig observerats i annat än primärskog.

Under vår fältvecka i Ho Ke Go-området noterade vi sällsynta fågelarter som Crested Argus *Rheiphanis ocellata*, Grey Peacock-pheasant *Polyplectron bicalcaratum*, Grey-headed Fish-eagle *Ichthyophaga ichthyaeetus*, Coral-billed Ground-cuckoo *Carpococcyx renauldi*, Brown Hornbill *Prilolaemus tickelli*, Red-collared Woodpecker *Picus rabieri*, Bar-bellied Pitta och Grey-faced Tit-babbler *Maconous kellei*.

Vår egen fasanspecialist, Dr Cu, bedömde att området har stor potential för fasaner och att den lokala populationen av Crested Argus förmodligen är en av de största i Vietnam och därmed i världen (vi hörde 17 ropande hannar). Argusfasanen beskrevs på 1920-talet som allmän men är nu endast lokalt förekommande på grund av biotopförstöring. Framför allt trivs argusfasanen i fuktiga skogar i kuperade områden. Arten fångades ofta på 1920-talet då den hölls i voljärer, och än i dag snaras den av jägare.

Svårobserverade fasaner

Fasaner är notoriskt svåra att observera i fält. Ingen av de tre starkt hotade fasanerna av släktet *Lophura* observerades i fält under BirdLife Internationals undersökningar 1988–91 eller av oss 1993. En av de jägare vi intervjuade gav en trovärdig beskrivning av en *Lophura*-fasan med ungar som han nyligen sett. Överhuvudtaget är dessa fasaners förekomst och biologi till största delen okänd. I zoologiska samlingar i Vietnam, Frankrike och England är drygt 30 exemplar av *edwardsi* kända från Centrala Annam. Det är emellertid möjligt att denna art nu är utrotad eftersom alla historiskt kända lokaler är kalhuggna. Sällsyntast i samlingarna är *imperialis* som endast är känd från ett par insamlat 1923 samt ett exemplar insamlat nära Ho Ke Go helt nyligen av BirdLife International. All sentida information om *imperialis* och *hatinhensis* baseras på infångade exemplar. Enstaka exemplar av *hatinhensis* hålls i bur i Hanois zoologiska trädgård. Denna, Vietnamese Pheasant, eller Vo Quy's Pheasant som den också kallas, beskrevs så sent som 1964. Man vet fortfarande litet om denna fasans levnadsvanor. Den tycks kunna anpassa sig till sekundär skog men förekommer såvitt man vet endast upp till 200 meter. Ännu så länge förekommer åtminstone *hatinhensis* och *imperialis* i skogarna kring Ho Ke Go, men hur länge till?

Det är ingen tvekan om att *imperialis*, *edwardsi* och *hatinhensis* representerar åtminstone två goda arter. Det är betydande morfologiska skillnader (bl.a. storlek) mellan å ena sidan *imperialis* och å andra sidan *edwardsi/hatinhensis*, vilka är mycket lika varandra och möjligen tillhör samma art. Deras artstatus kan endast säkerställas genom vidare studier.

Juveltrasten Bar-bellied Pitta är endemisk för Vietnam, Laos och Kambodja. Arten beskrevs som

allmän på 1920-talet men är nu listad som hotad. Liksom BirdLife International noterade i sina undersökningar, fann vi att denna juveltrast fortfarande är allmän i lämplig biotop kring Ho Ke Go. Man behöver dock bara betänka hur det gick för Gurney's Pitta *Pitta gurneyi*, en gång vida spridd i södra Burma och Thailand, för att inse att det krävs omedelbara skyddsåtgärder. Denna art antogs vara utrotad, men återupptäcktes nyligen i Thailand.

FOTO: FINN DANIELSEN

Vietnamese Pheasant *Lophura hatinhensis* i Hanois zoologiska trädgård.

Mångfalden hotas

Med tanke på det höga antalet unika arter är Vietnam ett av de viktigaste länderna i Sydostasien när det gäller bevarandet av biologisk mångfald. De reservat som finns i dag omfattar en total yta av drygt 10 000 kvadratkilometer. Enligt professor Vo Quy har dock urvalet ej skett på basis av biodiversitet. Samtliga områden är påverkade eller har påverkats av skogsavverkning för export och byggnadsvirke, insamling av ved till bränsle, träkolstillverkning, insamling av rotting och palmblad (tillverkning av rep och hattar), växtgifter från vietnamkriget samt jakt (med gevär, nät och snaror).

Vietnams regering har föreslagit ett 80-tal skyddsvärda områden över hela landet, men litet är känt

om dessa och behovet av fältundersökningar och planer för bärkraftig utveckling är stort. I praktiken är få av dessa områden skyddade i dag, eftersom lokalbefolkningen i regel saknar alternativa inkomstkällor. I det annamesiska låglandet finns för närvarande inte tillräckligt skydd för att bevara de sällsynta arterna.

Planer inför framtiden

Inom detta integrerade miljö- och utvecklingsprojekt är samarbetet med vietnamesiska myndigheter mycket viktigt. Under vårt besök i Vietnam fick vi entusiastisk hjälp från flera håll. Behovet av utvecklingsalternativ för lokalbefolkningen som fungerar på såväl kortare som längre sikt är brådskande. Återplantering av mangrove samt förbättring av akvakulturen i Röda flodens delta är två möjligheter. Kring Ho Ke Go kan man primärt satsa på trädplantering och på så vis skapa buffertzoner.

Under förutsättning att detta projekt fortsätter har vi även för avsikt att genomföra noggranna inventeringar av fågelfaunan. Dessa kan göras av såväl skandinaviska som vietnamesiska ornitologer och/eller studenter. Det är också viktigt att genom blotta vistelsen i området skapa intresse och förståelse för naturvärdena och naturvård.

Vianser att det i ett fattigt land som Vietnam inte är någon bra lösning att förklara ett område som reservat med förbud och regler utan att samtidigt sörja för lokalbefolkningens överlevnad genom att skapa alternativa inkomstkällor. I samtliga av Vietnams reservat tycks illegal trädgårdning, insamlande av bränsle och jakt förekomma, och myndigheterna ser genom fingrarna med detta. Skapar man förutsättningar för lokalbefolkningen som leder till en bärkraftig utveckling i området, minskar man också trycket på de känsliga delarna av reservaten.

Är du intresserad av detta projekt? Hör då av dig till SOF:s internationella sekretariat eller till under-teknad.

Tack. Projektet har från svensk sida stötts ekonomiskt av SOF. Stipendium erhöles från Svensk Fågelhobby. Tack också till mina danska kollegor Finn Danielsen, Lars Dinesen, Henrik Dissing, Astrid Jacobsen och Stig Jensen samt till våra vietnamesiska samarbetspartners Vo Quy, Nguyen Cu och Hoang van Thang.

TOMAS CARLBERG

Banérsgatan 48 1 tr., 115 26 Stockholm

Fältbestämning av korsnäbbar

TEXT: KLAUS MALLING OLSEN

ATT BESTÄMMA KORSNÄBBAR i fält hör till de problem som svenska fågelskådare ofta ställs inför. Och frågar man ett antal olika fågelskådare om deras syn på problemet, blir svaren mycket olika. Några hävdar att det inte är några större problem, medan andra inte vågar bestämma någon korsnäbb utan nöjer sig med att konstatera "obestämd korsnäbb". Efter en höst med mycket korsnäbbar, och inför en vinter då vi kan räkna med många korsnäbbsmöten, kan det vara på sin plats att sammanfatta det som är känt om detta delikata problem.

Mindre korsnäbb är den mest utbredda svenska arten, i södra Sverige den normalt förekommande året om. Större korsnäbb har en nordligare utbredning, men uppträder invasionsartat vissa år även i söder. Dessa invasioner kommer i regel sent på året. I Sydsvetige bör man ha i minnet att den större arten är sällsynt fram till oktober, men att senhöst-rörelser kan omfatta båda arterna. Vissa år har större korsnäbb till och med varit den vanligaste. Bändelkorsnäbben är ovanlig i hela landet, men kan uppträda i småflockar även i söder – under invasioner redan från slutet av augusti.

Vid fältbestämning av korsnäbbar är det väsentligt att titta på huvud och näbb, med karaktärer som tydligt skiljer större och mindre korsnäbb åt. Många fågelskådare har stor nytta av lätena, som med träning är tydligt urskiljbara. Detta gäller främst sträcklätet, eftersom man vintertid kan träffa på mindre korsnäbbar som låter påfallande likt den större arten. Är man begåvad med musikalisk känsla – eller med känsla för fågelläten (inte nödvändigtvis sammanfallande!) – lär man sig snabbt att bestämma arterna på låter (Svensson 1991). Själv tycker jag att skillnaderna är tydliga, men vill ändå varna för att enbart använda låter. Lyckligtvis är ju korsnäbbarna inte några "skulkare"¹, så man får ofta möjlighet att studera dem mera ingående.

De träd som arterna föredrar har ofta omnämnts som avgörande för vilken art det handlar om. I praktiken är detta oanvändbart. Större korsnäbb föredrar visserligen ofta tall, men mindre korsnäbb är absolut inte bunden till granar. De kan söka föda i sanrt sagt all slags vegetation, tydligast under invasionsår då även rosenbuskar och örtvegetation frekventeras. Bändelkorsnäbbens vana att uppsöka

lärkträd är även den överdriven – det gör även mindre korsnäbb, och bändelkorsnäbben födosöker ofta i granar.

Korsnäbbhannarna är röda, medan honorna är gröntonade och ungfågarna längsstreckade. Färgen har inget större värde vid artbestämning av större och mindre korsnäbb, men generellt är den mindre artens hane orangeröd och bändelkorsnäbbens hane mera rosatonad. Större korsnäbbens hane är normalt tonad som mindre korsnäbb, men några hannar är tydligt karminröda. Variationen inom arterna är dock stor, och färgskillnaderna är inget att lägga kraft på förrän näbbform och låte har noterats. Både mindre och större korsnäbb kan ha smala, otydliga vingband. Detta är till exempel vanligt hos ungfåglar. Eventuella ljusa vingband hos större och mindre korsnäbb är normalt oliv- eller rosatonade – allt efter fågelns kön.

Mindre korsnäbb

Mindre korsnäbben påminner i formen om en grönfink med stort huvud och lång näbb. Huvudet är runt och bröstet är bredare, vilket ger arten en typisk finkform. Näbben är alltid längre än vad den är hög. Näbben kan förefalla trekantig i formen, ▶

¹ skulkare – fåglar som gömmer sig i vegetationen.

FOTO: KLAUS MALLING OLSEN

Mindre korsnäbb *Loxia curvirostra*, juvenil. Lägg märke till ungfågels typiska vingband. Skåne, juli.

FOTO: HENRIK KISBYE

Bändelkorsnäbb *Loxia leucoptera*, juvenil. Uppland, september.

FOTO: PETER LYNGS

MINDRE KORSNÄBB *Loxia curvirostra*

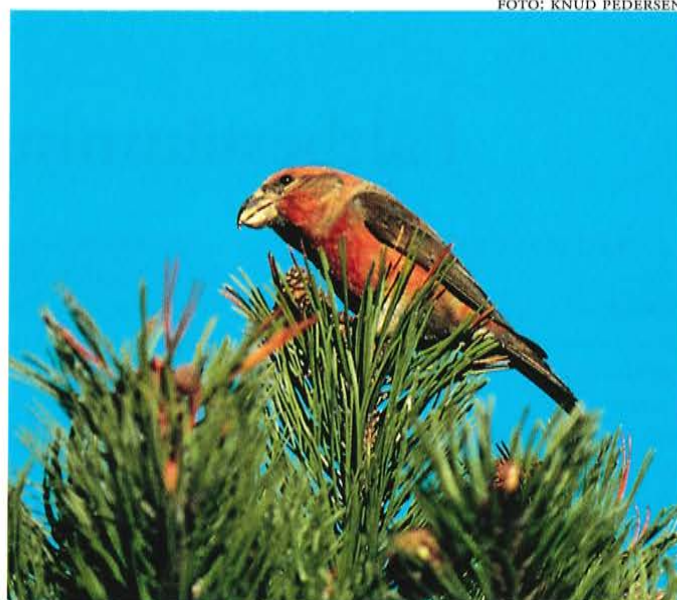
Proportioner: Grönfinkliknande. Huvudet är tydligt smalare än kroppen, näbben trekantig. Verkar inte onaturligt storhuvad.

Näbb: Trekantig med tämligen rak undernäbb. Näbbspetsarna bildar ett tydligt kors när näbben ses från sidan. Näbben längre än vad den är hög.

Färg: Hannar orangeröda till klart röda. Honor olivgröna.

Läte: skarpt, metalliskt och avklippt "djipp-djipp", likt grönenbens lockläte.

FOTO: KNUD PEDERSEN

STÖRRE KORSNÄBB *Loxia pytyopsittacus*

Proportioner: Bred- och storhuvad med tjurnacke. Ingen antydd hals utan det stora papegojlika huvudet övergår direkt i kroppen. Näbb ellipsformad.

Näbb: Som en kort ellips instucken i huvudet. Undernäbben tydligt böjd, vilket ger en känsla av underbett. Näbben nästan lika hög som lång.

Färg: Som mindre korsnabb, men ofta med grå inslag på nacken och ryggen, vilket tillsammans med svagare röd respektive grön ton ger ett gråare helhetsintryck. Vissa hannar kan vara karminröda. Färgen dock oväsentlig innan näbbformen har kollats.

Läte: Mjukare och mer y-tonat än mindre korsnäbbens. Typiskt läte är en oktav lägre, som en stötande domherre.

eftersom undernäbben är tämligen rak. Ser man näbben rakt från sidan, korsar de båda näbbhalvorna över varandra. Undernäbbens långa spets ses då ovanför övernäbben – en mycket bra artkaraktär. Notera dock att ungfåglar har kortare näbb – men en korsnabb med tydlig korsad näbbspets är inte en större! Normalt är mindre korsnäbbens panna brant och hög, vilket gör att näbben ser påklitrad ut. Näbbens form är dock avsevärt större värde!

Lätet är ett avklippt, metalliskt "tjip" eller "djipp", som upprepas ofta i flockarna (det låter som om det är fler fåglar än vad det i verkligheten är!). I-tonen och det avklippta slutet är väsentligt att notera. Lätet kan påminna om grönenbens. Ensam fåglar kan låta djupare i tonen, men lätet är fortfarande avklippt.

Större korsnabb

Större korsnabb har tydligt bredare och mera kantigt huvud, med relativt kortare näbb, än den mindre korsnäbben. Den kraftigare nackmuskula-

turen ger fåglarna en bred tjurnacke. På det stora huvudet ser ögat lite ut (Millington & Harrap 1991), varför fågeln kan ge ett ilsket intryck. Man associerar snarare till en dvärgpapegoja än en grönfink; huvudet verkar förstorat om man jämför med den normala flyktbilden hos en fink. Även i flykten är "papegojinttrycket" tydligt, då det breda huvudet verkar övergå direkt i kroppen utan markerad hals. Silhuetten i kombination med näbbform möjliggör ofta effektiv bestämning, även i flykten.

Näbben är i regel nätt och jämnt lika lång som hög och avviker i form tydligt från mindre korsnäbbens. Då både över- och undernäbb är böjda, ser näbben ut som en halv elips – ofta framtung då undernäbbens böjning kommer ungefär halvvägs ut på näbben. Det ger intryck av ett tydligt underbett! Undernäbbens spets är inte lika lång som hos mindre korsnabb och bildar inget tydligt kors. Sedd underifrån verkar näbben snarare vara kort och bred, jämfört med mindre korsnäbbens längre och smalare. Hos sittande fåglar ger även huvudformen

en fingervisning och arttillhörigheten, då pannan ofta övergår direkt i övernäbbens kant. Notera dock att även större korsnäbben borrar upp sina fjädrar i kyla, vilket kan få den att se rundhuvad ut med en liten näbb. Näbbens form är dock alltid avgörande.

Lätet är ett djupt och mjukt "tjöv" eller "djyp", som påminner om ett stötande domherreläte (försök att härma det!). Det verkar knappast avklippt som mindre korsnäbbens läte. Under födosök är lätena mindre typiska, men även om större korsnäbben låter ofta, är den sällan så "extremt stöjig" som mindre korsnabb.

Även om dräkten skiljer sig föga mellan de båda arterna, har många större korsnabbar gråaktiga inslag på halssidorna och ryggen, vilket gör att de verkar "smutsigare" än mindre korsnabb. Flera författare har framhållit att större korsnabb har ljusare eggare på näbbhalvorna (Catley & Hursthouse 1985, Millington & Harrap 1991). Denna karaktär varierar dock, och de båda mindre arterna kan likna den större på denna punkt.

Bändelkorsnäbb

Bändelkorsnäbben är snarlik mindre korsnäbben i formen, men en aning slankare och mera långstjärtad, vilket kan föra tankarna till bofink. Näbben är normalt smalare än mindre korsnäbbens och övernäbben vanligen rakare; näbben verkar peka nedåt hos många.

De två vita vingbanden är den viktigaste karaktären. De är alltid tydliga och breda, och ser även hos ungfågeln ut att vara påmålade. De kan vara tydliga även från undersidan, då de genomlysas ovanifrån. Endast ett fåtal ungfåglar har smalare vingband (se t.ex. foto i Elmberg 1991). Ibland har fräscha vingband rosa eller oliv anstrykning, relaterat till kön (Svensson 1991). Viktiga är också de breda, vita och nästan trekantiga spetsarna på terti-

alerna. Mindre och större korsnäbb har på sin höjd jämsmala ljusa tertialkanter.

Bändelkorsnäbbens läten skiljer sig tydligt från de andra arternas. Det mest typiska lätet är ett nasalt "nje", påminnande om en ökentrupetare eller en leksakstrumpet (Elmberg 1991). Detta läte hörs oftast från sittande fåglar, men även från fåglar som landar eller just har lyft. Tjernberg (1987) nämner snarlika läten från större korsnäbb, dock utan bändelkorsnäbbens nasala karaktär. Ett annat läte är gräsiskeliknande, men med tydlig och skarp korsnäbbaccent. Även ett mjukt, uppåsträvande "plitt-plitt", snarlikt ortolansparvens läte hörs ibland (Elmberg 1991).

Tack. Ett stort tack riktas till Knud Pedersen,

Henrik Kisbye, Peter Lyngs och Lars Rask för lån av fotografier.

KLAUS MALLING OLSEN

Gartnerivej 3,1, DK 2100 København Ö, Danmark

Litteratur

- Catley, G.P. & Hursthouse, D. 1985. Parrot crossbills in Britain. *British Birds* 78:482–505.
 Elmberg, J. 1991. Visst kan du fanga bändelkorsnäbben i flykten! *Vår Fågelvärld* 50(1):38–39.
 Malling Olsen, K. 1991. Fältbestämning av korsnäbbar. *Anser* 30:29–40.
 Millington, R. & Harrap, S. 1991. Field Identification of Parrot Crossbill. *Birding World* 4:52–54.
 Svensson, L. 1991. Forum response: crossbill identification. *Birding World* 4:349–352.
 Tjernberg, M. 1987. Kors – vilket näbb?! *Fåglar i Uppland* 14:171–174.

FOTO: MAGNUS ULLMAN

Vilken fågel?

(Svar på bildfrågan på sidan 30)

Grupp: Fågelns generella grovlek liksom den grova näbben visar ett det inte är en mås utan en *trut*.

Ålder: Den i stort sett helmörka näbben tyder på att fågeln är juvenil eller i 1:a vinterdräkt. Detta stärks av att iris är mörk och bekräftas av ryggens jämnt och fint fjälliga mönster. Från och med 2:a vinterdräkt har trutarna ruggat in en och annan adultliknande fjäder, jämngrå för gråtruten och jämsvart för sill- och havstrut.

Art: Silltrut förekommer normalt inte i Sverige vintertid. Den har dessutom klenare näbb (A), längre handpennprojektion (B), gör generellt ett smärre helhetsintryck och är i allmänhet jämnmörkare ovan och på vingar.

Havs- och gråtrut är svårare att skilja åt. Gråtruten ursprungligen mörka näbb har till vintern i allmänhet ljusnat vid basen, medan havstrutens ännu är mörk. Bildfågeln mörka näbb med några svagt ljusare partier tyder på havstrut, men är inte omöjlig för gråtrut. Det ofta bästa kännetecknet mellan dessa två mycket svåra arter är havstrutens grövre näbb. Även näbbens grovlek tyder på att detta är en havstrut, men en typisk havstrut har ännu grövre näbb. Havstrut har under första vintern ett huvudsakligen vitt huvud, men kan ha mörk streckning runt ögat, medan gråtruten är mer streckad i nacken, förutom att den är mörk runt ögat. Bildfågeln huvudteckning är möjlig för båda arterna, men att den till övervägande delen är så

A: Grov, nästan helmörk näbb. **B:** Handpennprojektion kort. **C:** Större armtäckare med kraftiga band på inre fjädrarna, ljus "panel" på yttre fjädrarna. **D:** Stora vita fält på tertialernas spetsar. **E:** Kontrastrikt tecknad på rygg och vingtäckare.

pass vit talar snarast för havstrut. Havstruten har ofta tre breda band på inre större armtäckarna medan de yttre större armtäckarna är övervägande ljusa och bildar en ljus "panel" i kontrast till övriga vingen (C). Gråtrut kan visa något liknande, men är i allmänhet jämnvatrad på alla större armtäckarna, som inte kontrasterar mot mellersta och mindre armtäckarna. Tertialerna är rätt slitna och den exakta teckningen svårbedömd. Mycket vitt på spetsarna i kontrast till mörk innerdel (D) talar dock för havstrut. Även om fåglarna på rygg och vingar i övrigt är mycket lika, gör havstruten ett

generellt mer stormönstrat, kontrastriktare intryck – kan i vissa fall nästan verka schackrutig. Havstruten är tecknad i en svagare, mer gråbrun. Bildfågeln är kontrastrikt på havstrutvis. Detta framgår tydligast på de nyanlagda, fräscha fjädrarna på framryggen (E). Fågeln är en *havstrut*. Detta understryks av den mycket kraftiga kroppen och det grova huvudet.

Foto: Havstrut i 1:a vinterdräkt, Simrishamn, Skåne, december 1988.

Magnus Ullman

Fyrfallna fåglar

TEXT OCH AKVARELL: PETER LARSSON

ATT ORNITOLOGIN HAR NÅTT en bra bit in i framtiden blir man medveten om då man söker följa den allra senaste forskningen: elektroniska radiosändare och radarbevakning kompletterar numer aluminiumringar och tårögda sträckräknare. Beträffande migrationsstudierna tycks dessutom fysikens och biokemins mer svårbegripliga ekvationer göra inträde på arenan. Åtminstone om man får tro de rön som presenterats på sistone (se VF nr 7/93, sid. 39).

Annat var det ju som bekant förr då man, med bössans eller limstickans hjälp, fick ta till mer handgripliga sätt att avslöja mysteriet med fågelflyttningen.

För ett drygt sekel sedan var man hänvisad till vad vi idag skulle kalla "primitiva" metoder. Men i ljuset av att de gamla grekernas teser fortfarande vid 1800-talets början genomsyrade naturforskningen, måste vissa ornitologers påhittighet berömmas. I mitten av förra seklet tog utvecklingen fart och fransett välkända, och i många fall bejublade, exportvaror som "Gammel Dansk", röda korvar och Klaus Malling Olsen bidrog vårt grannland Danmark tidigt med en hel del nytänkande.

Den första organiserade ringmärkningen startades ju redan 1899 av en dansk, överlärare H. Chr. C. Mortensen från Viborg, och hans arbete med starar var ett stort steg i rätt riktning. Men mer än ett decennium tidigare, år 1886, hade två andra danskar, Chr. Lütken och O. Winge, lagt grunden till utforskandet av det dolda fågelsträcket över södra Skandinavien. Detta skedde genom ett system där alla fyrvaktare i landet sände in fyrfallna fåglar till Zoologisk Museum i Köpenhamn för katalogisering och artbestämning.

Då landet ju till stor del är ett örike med en sandrevel i mitten, och har varit en sjöfarnation alltsedan "danelagen", fanns det vid denna tid en lång rad fyrvaktare att engagera. Rent geografiskt räckte fyrarna dessutom in ett område från Christiansö i öster till Horns rev i väster och från Skagen i norr till Gjedser rev i söder (bortsett från udda

platser som Färöarna och Island, som ju också tillhörde danernas rike).

Att det med åren blev en nätt summa fåglar kan man förstå, och få länder kan väl skryta med att så tidigt ha börjat sprida ljus över fågelsträcken. Från och med 1886 och till 1940 bokfördes inte mindre än 100 000 fåglar från de 30–40 fyrarna! Till detta kommer en lång rad intressanta fynd, i många fall nya för landet. Kastar man en blick i t.ex. Herluf Winges sammanställning "Fuglene ved de danske Fyr, 1890–1907" får man en god överblick över det hela. Framförallt finner man som väntat att trastarna förölyckas i mängder vid fyrarna, något som är känt från TV-master och andra byggnadsverk, men även att vissa dagflyttare tydligen rör på sig nattetid. Sålunda finns en hel del finkar, svalor och starar med i rapporterna vid sidan av den ändlösa listan nattsträckande sångare, trastar och rödhakar.

Förutom den digra volymens rent vetenskapliga värde finner man dessutom en del anekdoter i de rapporter som inkom från fyrvaktarna.

Ett återkommande tema är t.ex. "den gamle Maage" som kaptenen på fyrskeppet vid Schultzes grund årligen rapporterar om. Uppenbarligen var det samma individ som återkom till skeppet varje vinter och av den kärleksfulla tonen hos kapten

Dyreborg att döma kunde han utan omsvep identifiera den. Ett exempel är den 3:e januari 1891 då han skriver: "Skibet inddraget for Is; den gamle Maage, der jevnlig er omtalt i de tidligere Beretninger, var ved Skibet til Afgangen. 30te Januar blev Skibet igjen udlagt, og en halv Time efter kom Maagen." Att den gamla trutens årliga vintervistelse på fyrskeppet var en stor händelse de tröstlösa dagarna ute på Kattegatt är lätt att förstå, och just denna fågels uppträdande bokfördes mycket noga. Sålunda rapporterar Dyreborg vidare att "Den 18de Marts forlod Maagen Skibet, men kom tilbage den 3dje September." En årligen återkommande procedur för både truten och fyrskeppskaptenen.

År 1894 är emellertid den väldokumenterade fågeln försvunnen och detta år rapporterar Dyreborg om en ny "Maage" som börjat uppehålla sig vid skeppet. Vän av ordning invänder kanske att fyrvaktare Dyreborg borde haft viktigare observationer att ägna sig åt, men faktum är att just denna förtrolighet till en enstaka individ, företrädesvis en trut, är ett återkommande tema i fyrskeppens rapportering.

Nu finns det dock, som tidigare sagts, många andra intressanta fynd i det danska materialet och åtskilligt med fakta att ta vara på för den som är ►

Ensam i vintermörkret på udden

TEXT: JAN PETTERSSON

EN DAG I DECEMBER är fågelskådaren en stor raritet på Ölands södra udde. Kan det då vara något att uppleva denna plats en helt vanlig decemberdag? Den är ju för många hårt förknippad med rariteter och veckorna 22 och 42. Dessutom måste man ju avstå från allt som hör julruschen till – och någon varm julstämning finns inte ute på udden.

Att stå där ensam några timmar i gråvädet är givetvis en självprövning. Oftast blåser det snålt, eller riktigt kallt, och några större skönhetsupplevelser kan man inte vänta sig. Man måste alltså vara klädd för kyla för att få uppleva snösparvar, vinterhämlingar och några sjöfågelarter.

Men tänk efter: Det finns de som åker halva jorden runt för att få uppleva kyligt klimat och arktiska trakter, där man ser endast fem–tio fågelarter på en dag. Med en sådan jämförelse kan Ölands södra udde i december bli en vinstlott. Det är ju inte så dyrt att ta sig till Öland att det tvingar de övriga i familjen att avstå från julkappar för att en vill uppleva fåglar i ett kärt klimat.

Grått, grått . . .

Vädet varierar mycket år från år, och det kan vara ordentlig vinter på södra Öland redan i början av december. Så har det dock inte varit de senaste åren. Då har i stället grått, mulen och disigt väder rått. Och även om meteorologer nu lovat en vargavinter, handlar denna lilla krönika om gråväder.

Under sådana dagar bjuds nästan inga färgupp-

levelser alls, utan allt går i gråskalan. Det blir ofta till att bestämma fåglarna på silhuetter och beteenden i stället för på färger. I gråvädet får man också lita till sin hörsel och fåglarnas läten för att dokumentera vilka fåglar som finns i omgivningen.

Kvardröjande höstfåglar

Milda och tidiga decemberdagar, som de senaste åren, dominerar kvardröjande höstfåglar upplevelsorna. En liten tät grupp hurtiga, matsökande stargar och några skärpiplärkor håller till i tångkanten. Ängsligt pipande ängsdiplärkor far upp från gräsängarna när en liten sparrhökhanne söker efter dagens middag. Ute på havet ligger små flockar med knipor, viggas, bergänder, alfåglar och även några ejdrar och svärter förutom hundratals grästrutar.

De som "tubskådar" kan njuta av de lite längre ut flygande tobisgrisslorna, småkrakarna, lommarna och enstaka gråhakedoppingar. Västrevet håller fortfarande några kvardröjande skarvar som trotsar vädet. Titt som tätt sitter också en stor duvhökhona därute och spanar efter byte.

I fågelstationens trädgård får några talgoxar omkring, och inifrån några täta buskar knäpper rödhakar som försöker övervintra. Utanför Rosenkinds kafé ligger knipor, viggas och en större grupp bergänder, och där, ja den är där, en hane av alföräddare som dock ivrigt dyker.

I buskarna vid dasset, bakom fågel museet, sitter en gärdsmys. Av hans intensiva knatter kan man få intrycket att han försöker övervintra enbart på ren

vilja. Spaningen från det stängda kaféets terrass ger några lommor som sträcker söderut och systematiskt letande bland grästrutorna slutar med att man hittar en gulfotad grästrut.

Ett besök ute på Schäferiängarna vid Sandvik ger en flock på 10–15 vintergrå kärrsnäppor och kanske ytterligare någon vadare. Men det handlar bara om någon enstaka kustpipare eller myrspov. Uppe på ängarna håller en snösparvflock till. Den flyger av och an, och från flocken hörs även berglärkans läte – så minst en är väl med.

Vassen i brushanekärret hyser, förutom några blåmesar och gärdsmys, även en ivrigt lockande gransångare. Synen av denna sångare gör en varm långt ner i tårna, och tanken går till sommar. På tillbakafärden över ängarna ner mot udden stöter vi en sånglärika, ett par flockar med vinterhämlingar och så plötsligt far den upp – en hårt tryckande dvärgbeckasin. Som avslutning på denna givande tur kommer uddens två havsörnar glidande ut mot Västrevets udde för att spana efter något matnyttigt. Då kan man själv njuta av det varma kaffet och de medhavda mackorna innan man nöjd kan dra sig tillbaka till det vanliga livet.

En annan decemberdag

Men trots lång tid ute i fält en dag, kan utdelningen en decemberdag på Ölands södra udde också bli en helt annan än vad som beskrivits ovan: Fem talgoxar i stationsträdgården, 15 björkrastar besökte träden en kort stund, och på udden var de åtta snösparvarna kvar . . . □

intresserad av nattsträcken över södra Skandinavien. Tyvärr är det däremot dåligt med liknande material från vårt eget land bortsett från en kort period under 40-talet. 1943 startades de första försöken på initiativ av Kai Curry-Lindahl m.fl., och snart klarnade bilden av nattsträcket över vårt land. I Sydsvenska var givetvis Falsterbo fyr och Långe Jan två platser med "goda" resultat, men den fyr som tydligen överraskade initiativtagarna mest var Utklippan i Blekinges sydöstra hörn. Tack vare den mycket ambitiösa fyrvaktaren Söderström, som beredvilligt meddelade om de sträck han iakttagit under sin tid på ön och alla de fåglar som fallit vid

fyren, kom denna lokal så småningom att bli känd för svenska ornitologer.

Med ledning av det insamlade materialet från fyrarna konstaterades även i Sverige att oväntat många dagsträckare föll för fyrarna om natten. Fakta som på den tiden uppskattades mycket då nattsträcken var mycket dåligt kända i vårt land. Några riktigt uppseendeväckande fynd gjordes emellertid inte, även om ett antal dvärgbeckasiner och en småfläckig sumphöna slutade sina dagar under fyrtornen. Däremot finns det ett par äldre fynd som är väl värda att nämna: Det äldsta är den vattensångare som hittades den 13:e oktober 1915

vid foten av Pater Noster i Bohuslän och som är det första fyndet av arten i vårt land. Den andra är ett förstafynd av träksångare som på dagen 24 år senare hittades under Hoburgens fyr på Gotland. Beträffande den sistnämnda är det väl närmast slumpen som gjort att vi kan räkna den till artistan medan vattensångarna tycks hysa en särskild kärlek till det lockande fyrljuset. Inte mindre än fyra av de svenska fynden och åtta av de danska är nämligen fyrfallna! Så även om det mesta vid det här laget är utforskat om nattsträckarnas gåtor kanske dessa udda fåglar kan mana fler av oss att i framtiden slå en lov under fyrtornen efter dimmiga höstnätter. □

World Bird Watch

215 fågelarter sågs

TEXT: LARS LINDELL

ATT DET HELGEN DEN 9–10 oktober var World Bird Watch kom som en överraskning för många svenska ornitologer. Men trots kort förberedelse, bara en mindre annons i VF samt raska kontakter med regionalföreningarna blev deltagandet stort. Mellan 600 och 700 ornitologer var med och räknade fåglar någon av dagarna. Och att många ögon ser mycket gavs det bevis för – ett optimistiskt mål på 200 sedda arter slogs med 15. Så sent på andra dagen kunde summan 215 iakttagna arter faxas till rapportcentralen i Holland.

World Bird Watch-helgen samordnades av BirdLife International (f.d. ICBP). Målen var dels att få ut många människor i fält för att titta på och glädjas av fåglar, dels att engagera många länder för att poängtera att fågelskydd kräver samverkan över gränserna. Sammanlagt deltog drygt 90 nationer i helgen, och inom de skilda länderna sattes även andra fågelskyddsfrågor i fokus. I Sverige betonade vi särskilt CW-våtmarkernas betydelse för rastande fåglar.

I Naturbokhandeln på Öland fanns SOF:s rapportcentral. Redan under lördagmorgonen började digra obslistor att telefoneras in. De första timmarna kunde rapporteringen följas direkt i Sveriges Radios "Naturmorgon". De ornitologer som var

Havsörn Haliaeetus albicilla.

ute i Sydsvetrike fick kämpa med regn och friska vindar. Men entusiasmen var ändå god! Från många platser rapporterades stora mängder flyttande trast. Toppade gjorde Vänersborgsviken med 40 000 sträckare. Skatelövsfjorden, Tåkern, Stora Fjäde-rägg, Svensundsviken, Virsbo, Östen, Lörudden, Hornslandet, Huvudskär – ja också från åtskilliga andra platser fylldes den svenska artlistan på: de första sidensvansarna, gråspettar längs norrlands-kusten, dalripa i Jämtland, kungsörn i Västman-land, sena svalor och flugsnappare, 10 000 ljung-pipare osv. Efter första dagen summerades 183 arter, med en tvekan över möjligheten att nå upp till tvåhundra arter jämnt.

Totalresultatet i rubriken avslöjar att den andra dagens kompletteringar gick över förväntan. Fast nu var det norrlänningarnas tur att härda ut i busväder. Ändå lyckades man vid Umeå hitta både större piplärka och korttållärka, och vid Järnäs udde i Ångermanland fanns härfågel och ringtrast. I

västra Blekinge gjordes en heroisk nattsats för att lyssna efter sparv- och pärluggla. "Vi slet som galärslavar", berättar Stefan Lithner. Men båda arterna plockades in! Från Öland, Roxen, Björns fyr, Vista kulle, Haparanda Sandskär, Bjuröklubb och många fler platser kom uppgifter om såväl vanliga som mer udda fåglar.

Antalsmässigt rapporterade de som var med up-pemot 350 000 exemplar under de två dagarna. Dominerade gjorde bo/bergfink med 110 000 flyt-tande vid Falsterbo. Andra plats intogs av sädgässen – totalt 65 000 (flest vid Kvismaren och Tåkern). Vitkindade gäss sågs längs norrlandskusten och i sydöstra Sverige, sammanlagt 11 000. Av ovanliga gäss rapporterades fjällgås, spetsbergsgås och röd-halsad gås.

Trevligt ur fågelskyddsaspekt var många obser-vationer av havsörn och pilgrimsfalk. Örnmatning-ar, uppfödning och annat har lönat sig!

Under vintern kommer BirdLife International att ställa samman en världsartlista från helgen. Inte minst kommer den att visa på mångfalden i fågel-världen. Och att rekord och artlistor är av intresse visar också massmediabevakningen under den här helgen. Sällan har det i tidningar, radio och teve pratats och visats så mycket fågel.

Om övriga deltagarländer lyckades lika bra som Sverige lär helgen återkomma 1994. Och då kan idéer lånas från Sydamerika, Asien, Afrika och överallt där World Bird Watch genomfördes. I Bolivia var det "fågelfestival" på stortorget i Santa Cruz, i Indien hälsades flyttfåglarna välkomna "hem" till vinterområdena, och i Italien var det lite tuffare tag mot fågeljakten.

Alla ni som slog upp kragen, ignorerade kylan i fingrarna och sen ringde in rapporter – det var ni som gjorde 't! Stort tack! □

SOF:s värvarkampanj 1993

ÅRETS VÄRVARKAMPAJ har hittills inbringat 85 nya medlemmar till SOF, dvs. ingen större succé. Men många intressanta och värdefulla erfarenheter har erhållits, och en realistisk målsättning för 1994 är 200 nya medlemmar. Jag måste dock ha hjälp från er (regionalföreningar, fågelklubbar och enskilda medlemmar) för att nå 1994 års målsättning.

Det vore fint om många vill göra samma sak som Christian Cederroth, sekreterare i raritetskommit-tén. I våras beställde han tio värvarbroschyrer med inbetalningskort och värvade sedan två nya med-lemmar under året. Som tack för insatsen får han ett presentkort på 80 kronor från Naturbokhandeln. Hundra personer som värvar två nya medlemmar vardera betyder att 1994 års målsättning är i hamn.

Värvarbroschyrer med den speciella postgiro-blanketten kan kostnadsfritt beställas hos under-tecknad. Resultatet av årets värvarkampanj presen-teras i Vår Fågelvärld 1/1994. Intjänade pengar (till

regionalföreningar och fågelklubbar) respektive presentkort (till enskilda medlemmar) skickas ut senast i februari 1994.

Slutligen vill jag önska alla värvare och läsare ett riktigt GOTT NYTT FÅGELÅR!

Claes-Göran Ahlgren

Varnum, 520 15 Hökerum. Tel. 033-27 44 63

Under 1993 har antalet fullbetalande medlemmar ökat totalt med 221. Sedan vi bröt den tidigare nedåtgående trenden 1990/91 har medlemsantalet ökat med över 1 000! (Red. anm.)

Förslag till svensk lista över Holarktis fåglar

Del 4: solfåglar – trupialer

FOTO: ANDERS PAULSRUD

MED DENNA FJÄRDE DEL har nu hela förslaget till namnlista över Holarktis fåglar presenterats. De tre tidigare delarna publicerades i Vår Fågelvärld nr 4, 6 & 7 i år.

Namnkommittén har som avsikt att i möjligaste mån låta SOF:s medlemmar påverka de slutgiltiga namnen, och vi hoppas att just du skall engagera dig och gå igenom listan art för art.

Läs igenom förslaget, fatta pennan och skicka in nya förslag i alla de fall där du tycker att du har ett bättre förslag. Särskilt i kontroversiella fall är det viktigt att så många som möjligt hör av sig.

I anslutning till namnlistan publiceras ett svar från Lars Svensson på en tidigare debattartikel om just namngivning av fåglar.

Sänd dina kommentarer till:

Vår Fågelvärld, Genvägen 4, 302 40 Halmstad.

Nilsolfågel *Anthreptes metallicus*, Jemen november 1992.

Dvärgsolfågel	<i>Anthreptes platurus</i>	Masktörnskata	<i>Lanius nubicus</i>	Kaja	<i>Corvus monedula</i>
Nilsolfågel	<i>Anthreptes metallicus</i>	Svart drongo	<i>Dicrurus macrocerus</i>	Klippkaja	<i>Corvus dauuricus</i>
Purpursolfågel	<i>Nectarinia asiatica</i>	Grå drongo	<i>Dicrurus leucophaeus</i>	Huskråka	<i>Corvus splendens</i>
Abessinsk solfågel	<i>Nectarinia habessinica</i>	Lydrongo	<i>Dicrurus hottentottus</i>	Råka	<i>Corvus frugilegus</i>
Palestinasolfågel	<i>Nectarinia osea</i>	Grönskrika	<i>Cyanocorax yncas</i>	Amerikansk kråka	<i>Corvus brachyrhynchos</i>
Goulds solfågel	<i>Aethopyga gouldiae</i>	Brunskrika	<i>Cyanocorax morio</i>	Mexikokråka	<i>Corvus imparatus</i>
Himalayasolfågel	<i>Aethopyga nipalensis</i>	Stellerskrika	<i>Cyanocitta stelleri</i>	Fiskkråka	<i>Corvus ossifragus</i>
Rödstrjättad solfågel	<i>Aethopyga ignicauda</i>	Blåskrika	<i>Cyanocitta cristata</i>	Kustkråka	<i>Corvus caurinus</i>
Gulbukig blomsterpickare	<i>Dicaeum melanoxanthum</i>	Gråbröstad skrika	<i>Aphelocoma ultramarina</i>	Kråka	<i>Corvus corone</i>
Orientblomsterpickare	<i>Dicaeum ignipectus</i>	Buskskrika	<i>Aphelocoma coerulescens</i>	Djungelkråka	<i>Corvus macrorhynchos</i>
Indisk glasögonfågel	<i>Zosterops palpebrosus</i>	Tallskrika	<i>Gymnorhinus cyanocephalus</i>	Svartvit kråka	<i>Corvus albus</i>
Brunsidig glasögonfågel	<i>Zosterops erythroleucus</i>	Nötskrika	<i>Garrulus glandarius</i>	Ökenkorp	<i>Corvus ruficollis</i>
Japansk glasögonfågel	<i>Zosterops japonicus</i>	Svartstrupig nötskrika	<i>Garrulus lanceolatus</i>	Korp	<i>Corvus corax</i>
Abessinsk glasögonfågel	<i>Zosterops abyssinicus</i>	Amamiskrika	<i>Garrulus lidhi</i>	Chihuahuakorp	<i>Corvus cryptoleucus</i>
Boninhonungsätare	<i>Apalopteron familiare</i>	Grå lavskrika	<i>Perisoreus canadensis</i>	Kortstjärtad korp	<i>Corvus rhipidurus</i>
Rostgylling	<i>Oriolus traillii</i>	Lavskrika	<i>Perisoreus infaustus</i>	Sinaiglanstare	<i>Onychognathus tristramii</i>
Svartnackad gylling	<i>Oriolus chinensis</i>	Svart lavskrika	<i>Perisoreus internigrans</i>	Ametiststare	<i>Cinnyricinclus leucogaster</i>
Sommargylling	<i>Oriolus oriolus</i>	Gulnäbbad blåskata	<i>Urocissa flavirostris</i>	Beostare	<i>Gracula religiosa</i>
Svartkronad busktörnskata	<i>Tchagra senegala</i>	Rödnäbbad blåskata	<i>Urocissa erythrorhyncha</i>	Brahminstare	<i>Sturnus pagodarum</i>
Rosenbröstad busktörnskata	<i>Rhodophoneus cruentus</i>	Blåskata	<i>Cyanopica cyana</i>	Sidenstare	<i>Sturnus sericeus</i>
Tigertörnskata	<i>Lanius tigrinus</i>	Himalayaträdskata	<i>Dendrocitta formosae</i>	Amurstare	<i>Sturnus sturninus</i>
Rosthuvad törnskata	<i>Lanius bucephalus</i>	Indisk trädskata	<i>Dendrocitta vagabunda</i>	Rödkindad stare	<i>Sturnus philippensis</i>
Brun törnskata	<i>Lanius cristatus</i>	Skata	<i>Pica pica</i>	Vitvingad stare	<i>Sturnus sinensis</i>
Isabellatörnskata	<i>Lanius isabellinus</i>	Gulnäbbad skata	<i>Pica nuttalli</i>	Stare	<i>Sturnus vulgaris</i>
Törnskata	<i>Lanius collurio</i>	Hendersons ögenskrika	<i>Podoces hendersoni</i>	Svartstare	<i>Sturnus unicolor</i>
Indisk törnskata	<i>Lanius vittatus</i>	Biddulphs ögenskrika	<i>Podoces biddulphi</i>	Rosenstare	<i>Sturnus roseus</i>
Längstjärtad törnskata	<i>Lanius schach</i>	Panders ögenskrika	<i>Podoces panderi</i>	Gråstare	<i>Sturnus cineraceus</i>
Himalayatörnskata	<i>Lanius tephronotus</i>	Pleskes ögenskrika	<i>Podoces pleskei</i>	Flikstare	<i>Creatophora cineracea</i>
Svartpannad törnskata	<i>Lanius minor</i>	Markhackare	<i>Pseudopodoces humilis</i>	Brun myna	<i>Acridotheres tristis</i>
Varfågel	<i>Lanius excubitor</i>	Grå nötkråka	<i>Nucifraga columbiana</i>	Brinkmyna	<i>Acridotheres ginginianus</i>
Kinesisk varfågel	<i>Lanius sphenocercus</i>	Nötkråka	<i>Nucifraga caryocatactes</i>	Större tofsmyna	<i>Acridotheres cristatellus</i>
Amerikansk törnskata	<i>Lanius ludovicianus</i>	Alpkaja	<i>Pyrrhocorax graculus</i>	Saxaulsparv	<i>Passer ammodendri</i>
Rödhuudad törnskata	<i>Lanius senator</i>	Alpkråka	<i>Pyrrhocorax pyrrhocorax</i>	Gråsparv	<i>Passer domesticus</i>

Spansk sparv	<i>Passer hispaniolensis</i>	Orientgrönfink	<i>Carduelis sinica</i>	Mindre maskstenknäck	<i>Eophona migratoria</i>
Italiensk Sparv	<i>Passer italiae</i>	Svarthuvad grönfink	<i>Carduelis ambigua</i>	Större maskstenknäck	<i>Eophona personata</i>
Sindspurv	<i>Passer pyrrhonotus</i>	Himalayagrönfink	<i>Carduelis spinoides</i>	Stenknäck	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>
Kanelspurv	<i>Passer rutilans</i>	Steglits	<i>Carduelis carduelis</i>	Aftonstenknäck	<i>Hesperiphona vespertina</i>
Tamariskspurv	<i>Passer moabiticus</i>	Grönsiska	<i>Carduelis spinus</i>	Svartvit skogssångare	<i>Mniotilta varia</i>
Brunryggad sparv	<i>Passer iagoensis</i>	Tallsiska	<i>Carduelis pinus</i>	Bachmannskogssångare	<i>Vermivora bachmanii</i>
Ökensparv	<i>Passer simplex</i>	Guldsiska	<i>Carduelis tristis</i>	Gulvingad Skogssångare	<i>Vermivora chrysoptera</i>
Pilfink	<i>Passer montanus</i>	Småsiska	<i>Carduelis psaltria</i>	Blåvingad skogssångare	<i>Vermivora pinus</i>
Sudanguldsparv	<i>Passer luteus</i>	Kaliforniensiska	<i>Carduelis lawrencei</i>	Tennesseeskogssångare	<i>Vermivora peregrina</i>
Arabguldsparv	<i>Passer eucherus</i>	Hämpling	<i>Carduelis cannabina</i>	Orangekronad skogssångare	<i>Vermivora celata</i>
Blek stensparv	<i>Petronia brachydactyla</i>	Jemenhämpling	<i>Carduelis yemenensis</i>	Nashvilleskogssångare	<i>Vermivora ruficapilla</i>
Gulstrupig stensparv	<i>Petronia xanthocollis</i>	Vinterhämpling	<i>Carduelis flavirostris</i>	Virginias skogssångare	<i>Vermivora virginiae</i>
Buskstensparv	<i>Petronia dentata</i>	Gräsiska	<i>Carduelis flammea</i>	Colimaskogssångare	<i>Vermivora crissalis</i>
Stensparv	<i>Petronia petronia</i>	Snösiska	<i>Carduelis hornemanni</i>	Rostgumpad skogssångare	<i>Vermivora luciae</i>
Afghansnöfink	<i>Montifringilla theresae</i>	Bändelkorsnäbb	<i>Loxia leucoptera</i>	Tropisk messångare	<i>Parula pitayumi</i>
Blek snöfink	<i>Montifringilla blanfordi</i>	Mindre korsnäbb	<i>Loxia curvirostra</i>	Messångare	<i>Parula americana</i>
Rödhalsad snöfink	<i>Montifringilla ruficollis</i>	Skotsk korsnäbb	<i>Loxia scotica</i>	Gul skogssångare	<i>Dendroica petechia</i>
Mongolsnöfink	<i>Montifringilla davidiana</i>	Större korsnäbb	<i>Loxia pytyopsittacus</i>	Brunsidig skogssångare	<i>Dendroica pensylvanica</i>
Vitgumpad snöfink	<i>Montifringilla taczanowskii</i>	Brun alpfink	<i>Leucosticte nemoricola</i>	Blåvit skogssångare	<i>Dendroica cerulea</i>
Tibetansk snöfink	<i>Montifringilla adamsi</i>	Grå alpfink	<i>Leucosticte brandti</i>	Blåryggad skogssångare	<i>Dendroica caerulescens</i>
Snöfink	<i>Montifringilla nivalis</i>	Grånackad alpfink	<i>Leucosticte arctoa</i>	Tallskogssångare	<i>Dendroica pinus</i>
Rödahavsväware	<i>Ploceus galbula</i>	Större ökenfink	<i>Rhodopechys sanguinea</i>	Gråkindad skogssångare	<i>Dendroica graciae</i>
Guldronad rörväware	<i>Ploceus manyar</i>	Ökenfink	<i>Rhodospiza obsoleta</i>	Gulstrupig skogssångare	<i>Dendroica dominica</i>
Byväware	<i>Ploceus cucullatus</i>	Mongoltrumpetare	<i>Bucanetes mongolicus</i>	Kirtlandskogssångare	<i>Dendroica kirtlandii</i>
Amarant	<i>Lagonosticta senegala</i>	Ökentrumptare	<i>Bucanetes githagiensis</i>	Svartstrimmig skogssångare	<i>Dendroica nigrescens</i>
Rödkindad fjärilsfink	<i>Uraeginthus bengalus</i>	Karmosinrosenfink	<i>Carpodacus rubescens</i>	Eremitiskogssångare	<i>Dendroica occidentalis</i>
Helenastrild	<i>Estrilda astrild</i>	Mörk rosenfink	<i>Carpodacus nipalensis</i>	Townsendskogssångare	<i>Dendroica townsendi</i>
Jemenastrild	<i>Estrilda rufibarba</i>	Rosenfink	<i>Carpodacus erythrinus</i>	Grönryggad skogssångare	<i>Dendroica virens</i>
Rödbrynad tigerfink	<i>Amandava subflava</i>	Purpurrosenfink	<i>Carpodacus purpureus</i>	Gulkindad skogssångare	<i>Dendroica chrysoparia</i>
Tigerfink	<i>Amandava amandava</i>	Cassins rosenfink	<i>Carpodacus cassinii</i>	Orangestrupig skogssångare	<i>Dendroica fusca</i>
Indisk silvernäbb	<i>Euodice malabarica</i>	Husrosenfink	<i>Carpodacus mexicanus</i>	Prärieskogssångare	<i>Dendroica discolor</i>
Afrikansk silvernäbb	<i>Euodice cantans</i>	Praktrosenfink	<i>Carpodacus pulcherrimus</i>	Brunkindad skogssångare	<i>Dendroica tigrina</i>
Vitgumpmunia	<i>Lonchura striata</i>	Stresemanns rosenfink	<i>Carpodacus eos</i>	Magnoliaskogssångare	<i>Dendroica magnolia</i>
Vitstrupig munia	<i>Lonchura malabarica</i>	Rödbrynad rosenfink	<i>Carpodacus rodochrous</i>	Gulgumpad skogssångare	<i>Dendroica coronata</i>
Svarthuvad vireo	<i>Vireo atricapillus</i>	Vinröd rosenfink	<i>Carpodacus vinaceus</i>	Brunhättad skogssångare	<i>Dendroica palmarum</i>
Vitögd vireo	<i>Vireo griseus</i>	Brun rosenfink	<i>Carpodacus edwardsii</i>	Vitkindad skogssångare	<i>Dendroica striata</i>
Tjocknäbbad vireo	<i>Vireo crassirostris</i>	Sinairosenfink	<i>Carpodacus synoicus</i>	Brunbröstad skogssångare	<i>Dendroica castanea</i>
Bells vireo	<i>Vireo bellii</i>	Sibirisk rosenfink	<i>Carpodacus roseus</i>	Rödstjärtsskogssångare	<i>Setophaga ruticilla</i>
Grå vireo	<i>Vireo vicinior</i>	Vitbukig rosenfink	<i>Carpodacus trifasciatus</i>	Rödkronad pipårksångare	<i>Seiurus aurocapillus</i>
Glasögonvireo	<i>Vireo solitarius</i>	Fläckvingad rosenfink	<i>Carpodacus rodopeplus</i>	Nordlig pipårksångare	<i>Seiurus noveboracensis</i>
Gulstrupig vireo	<i>Vireo flavifrons</i>	Vitbrynad rosenfink	<i>Carpodacus thura</i>	Sydlig pipårksångare	<i>Seiurus motacilla</i>
Huttons vireo	<i>Vireo huttoni</i>	Blek rosenfink	<i>Carpodacus rhodochlamys</i>	Swainsonskogssångare	<i>Helmitheros swainsonii</i>
Kanadavireo	<i>Vireo philadelphicus</i>	Himalayarsenfink	<i>Carpodacus rubicilloides</i>	Beigebrynad skogssångare	<i>Helmitheros vermivorus</i>
Gulgrön vireo	<i>Vireo flavoviridis</i>	Större rosenfink	<i>Carpodacus rubicilla</i>	Gyllensskogssångare	<i>Protonotaria citrea</i>
Rödögd vireo	<i>Vireo olivaceus</i>	Långnäbbad rosenfink	<i>Carpodacus puniceus</i>	Gulhake	<i>Geothlypis trichas</i>
Mustaschvireo	<i>Vireo altiloquus</i>	Roborowskis rosenfink	<i>Kozlowia roborowskii</i>	Kentuckyskogssångare	<i>Oporornis formosus</i>
Västlig drillvireo	<i>Vireo swainsonii</i>	Tallbit	<i>Pinicola enucleator</i>	Connecticutskogssångare	<i>Oporornis agilis</i>
Östlig drillvireo	<i>Vireo gilvus</i>	Himalayataillbit	<i>Propyrrhula subhimachala</i>	Sorgskogssångare	<i>Oporornis philadelphia</i>
Bofink	<i>Fringilla coelebs</i>	Binostenknäck	<i>Chaunoproctus ferreorostris</i>	Gråhuvad skogssångare	<i>Oporornis tolmiei</i>
Blå bofink	<i>Fringilla teydea</i>	Scharlakansfink	<i>Haematospiza sipahi</i>	Citronskogssångare	<i>Wilsonia citrina</i>
Bergfink	<i>Fringilla montifringilla</i>	Epålettink	<i>Pyrrhopterus epauletta</i>	Svartkronad skogssångare	<i>Wilsonia pusilla</i>
Rödpannad gulhämpling	<i>Serinus pusillus</i>	Långstjärtad rosenfink	<i>Uragus sibiricus</i>	Kanadaskogssångare	<i>Wilsonia canadensis</i>
Gulhämpling	<i>Serinus serinus</i>	Rödstjärtad rosenfink	<i>Urocynchramus pylzowi</i>	Rödbrostad skogssångare	<i>Cardinalis rubrifrons</i>
Syrisk gulhämpling	<i>Serinus syriacus</i>	Brun domherre	<i>Pyrrhula nipalensis</i>	Vitvingad skogssångare	<i>Myioborus pictus</i>
Kanariefågel	<i>Serinus canaria</i>	Orange domherre	<i>Pyrrhula aurantiaca</i>	Skifferskogssångare	<i>Myioborus miniatus</i>
Himalayasiska	<i>Serinus thibetanus</i>	Rödhuvad domherre	<i>Pyrrhula erythrocephala</i>	Ockrahuvad skogssångare	<i>Peucedramus taeniatus</i>
Citronsiska	<i>Serinus citrinella</i>	Gråhuvad domherre	<i>Pyrrhula erythraea</i>	Trastskogssångare	<i>Icteria virens</i>
Arabsiska	<i>Serinus rothschildi</i>	Domherre	<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	Banansmyg	<i>Coereba flaveola</i>
Jemensiska	<i>Serinus menachensis</i>	Svartgul stenknäck	<i>Mycerobas icteroides</i>	Bergstangara	<i>Piranga flava</i>
Gulvingad stenknäck	<i>Rhynchostruthus socotranus</i>	Halsbandstenknäck	<i>Mycerobas affinis</i>	Sommartangara	<i>Piranga rubra</i>
Rhododendronfink	<i>Callacanthus burtoni</i>	Bändelstenknäck	<i>Mycerobas melanozanthos</i>	Västlig tangara	<i>Piranga ludoviciana</i>
Grönfink	<i>Carduelis chloris</i>	Tujastenknäck	<i>Mycerobas carinipes</i>	Scharlakanstangara	<i>Piranga olivacea</i>

Olivsparv	<i>Arremonops rufivirgatus</i>	Ortolansparv	<i>Emberiza hortulana</i>	Lazulisparv	<i>Passerina amoena</i>
Grönstjärtad busksparv	<i>Pipilo chlorurus</i>	Bergortolansparv	<i>Emberiza buechanani</i>	Broksparv	<i>Passerina versicolor</i>
Brunsidad busksparv	<i>Pipilo erythrophthalmus</i>	Rostsparv	<i>Emberiza caesia</i>	Påvesparv	<i>Passerina ciris</i>
Kanjonbusksparv	<i>Pipilo fuscus</i>	Rödkindad sparv	<i>Emberiza fucata</i>	Bobolink	<i>Dolichonyx oryzivorus</i>
Kalifornisk busksparv	<i>Pipilo crissalis</i>	Praktsparv	<i>Emberiza elegans</i>	Bronskostare	<i>Molothrus aeneus</i>
Arizonabusksparv	<i>Pipilo aberti</i>	Gulbrynad sparv	<i>Emberiza chrysophrys</i>	Brunhuvad kostare	<i>Molothrus ater</i>
Vithalsad frösparv	<i>Sporophila torqueola</i>	Tristramsparv	<i>Emberiza tristrami</i>	Prärietrupial	<i>Euphagus cyanocephalus</i>
Svartstrupig sparv	<i>Amphispiza bilineata</i>	Videsparv	<i>Emberiza rustica</i>	Myrtrupial	<i>Euphagus carolinensis</i>
Salviasparv	<i>Aimophila belli</i>	Dvärgsparv	<i>Emberiza pusilla</i>	Mexikobåstjärt	<i>Quiscalus mexicanus</i>
Botterisparv	<i>Aimophila botterii</i>	Rödbrun sparv	<i>Emberiza rutila</i>	Större båtstjärt	<i>Quiscalus major</i>
Cassinsparv	<i>Aimophila cassini</i>	Gyllensparv	<i>Emberiza aureola</i>	Mindre båtstjärt	<i>Quiscalus quiscula</i>
Bachmansparv	<i>Aimophila aestivalis</i>	Sävsparv	<i>Emberiza schoeniclus</i>	Västlig ängsstare	<i>Sturnella neglecta</i>
Fembandad sparv	<i>Aimophila quinquestrata</i>	Dvärgsävspär	<i>Emberiza pallasi</i>	Östlig ängsstare	<i>Sturnella magna</i>
Rostvingad sparv	<i>Aimophila carpalis</i>	Amursävspär	<i>Emberiza yessoensis</i>	Kalifornisk trupial	<i>Agelaius tricolor</i>
Rostkronad sparv	<i>Aimophila ruficeps</i>	Stäppsparv	<i>Emberiza bruniceps</i>	Rödvingettrupial	<i>Agelaius phoeniceus</i>
Tundrasparv	<i>Spizella arborea</i>	Svarthuvad sparv	<i>Emberiza melanocephala</i>	Gulhuvad trupial	<i>Xanthocephalus xanthocephalus</i>
Tjippspär	<i>Spizella passerina</i>	Kornsparv	<i>Miliaria calandra</i>	Scotts trupial	<i>Icterus parisorum</i>
Lerfärgad sparv	<i>Spizella pallida</i>	Tofspär	<i>Melophus lathami</i>	Audubontrupial	<i>Icterus graduacauda</i>
Brewersparv	<i>Spizella breweri</i>	Dickcisselsparv	<i>Spiza americana</i>	Svartmaskad trupial	<i>Icterus cucullatus</i>
Åkersparv	<i>Spizella pusilla</i>	Svarthuvad kardinal	<i>Pheucticus melanocephalus</i>	Trädgårdstrupial	<i>Icterus spurius</i>
Chaparralsparv	<i>Spizella atrogularis</i>	Brokig kardinal	<i>Pheucticus ludovicianus</i>	Nordlig trupial	<i>Icterus galbula</i>
Lärksparv	<i>Chondestes grammacus</i>	Röd kardinal	<i>Cardinalis cardinalis</i>	Streckryggad trupial	<i>Icterus pustulatus</i>
Aftonsparv	<i>Poocetes gramineus</i>	Ökenkardinal	<i>Cardinalis sinuatus</i>	Altamiratrupal	<i>Icterus gularis</i>
Gulbrynad grässparv	<i>Ammodramus sandwicensis</i>	Blåjocknäbb	<i>Guiraca caerulea</i>	Fläckbröstad trupial	<i>Icterus pectoralis</i>
Bairds sparv	<i>Ammodramus bairdii</i>	Indigosparv	<i>Passerina cyanea</i>		
Gräshoppsparv	<i>Ammodramus savannarum</i>				
Le Contes sparv	<i>Ammodramus lecontei</i>				
Spetsstjärtad sparv	<i>Ammodramus caudatus</i>				
Kustsparv	<i>Ammodramus maritimus</i>				
Henslowsparv	<i>Ammodramus henslowii</i>				
Rävsparv	<i>Passerella iliaca</i>				
Sångsparv	<i>Melospiza melodia</i>				
Lincolnsparv	<i>Melospiza lincolni</i>				
Träsksparv	<i>Melospiza georgiana</i>				
Kanadasparv	<i>Zonotrichia querula</i>				
Vitkronad sparv	<i>Zonotrichia leucophrys</i>				
Vitstrupig sparv	<i>Zonotrichia albicollis</i>				
Gulkrönad sparv	<i>Zonotrichia atricapilla</i>				
Mörkögd junco	<i>Junco hyemalis</i>				
Gulögd junco	<i>Junco phaeonotus</i>				
Svartspär	<i>Calamospiza melanocorys</i>				
Prärielappspär	<i>Calcarius macronii</i>				
Lappspär	<i>Calcarius lapponicus</i>				
Praktlappspär	<i>Calcarius ornatus</i>				
Tundralappspär	<i>Calcarius pictus</i>				
Snöspär	<i>Plectrophenax nivalis</i>				
Beringsnösparv	<i>Plectrophenax hyperboreus</i>				
Skiffersparv	<i>Latoucheornis siemseni</i>				
Blågrå sparv	<i>Emberiza variabilis</i>				
Gråhuvad sparv	<i>Emberiza spodocephala</i>				
Svavelsparv	<i>Emberiza sulphurata</i>				
Koslovspär	<i>Emberiza koslowi</i>				
Tallspär	<i>Emberiza leucocephalos</i>				
Gulspär	<i>Emberiza citrinella</i>				
Häckspär	<i>Emberiza cirius</i>				
Svarthakad sparv	<i>Emberiza stewarti</i>				
Klippsparv	<i>Emberiza cia</i>				
Ängssparv	<i>Emberiza cioides</i>				
Jankovskisparv	<i>Emberiza jankowskii</i>				
Hussparv	<i>Emberiza striolata</i>				
Afrikansk klippsparv	<i>Emberiza tahapisi</i>				
Gulgrå sparv	<i>Emberiza cineracea</i>				

Tornseglarens namn pedagogisk vinst

"FINNS DET NÅGOT MINDRE LÄMPLIGT namn än seglare?", ondgör sig Sverker Hahn på tal om tornseglarens SOF-sanktionerade namn. Ja, tornsvala är ju mindre lämpligt, eftersom det ger felaktiga associationer till en helt annan fågelordning. Det var just denna pedagogiska vinst som eftersträvades med namnbytet. Och tittar vi på Hahns alternativa förslag – snabbis, snabb, lie, svisch och smalvinge – inser vi genast att det kanske inte är så lätt att komma fram med något bättre gruppnamn än seglare för ordningen Apodiformes. Detta namn fanns ju sedan länge väl inarbetat i svenskan och har i decennier använts för de andra arterna utan att sakliga eller andra invändningar rests. Varför då nu?

Den som på allvar hävdar, att tornseglaren inte seglar särskilt mycket (eller "inte alls", som C.-F. Lundevall tidigare anförde) får det svårt med bevisföringen. Om man godtar att glidflykt bygger på fart som uppnåtts med hjälp av aktiva vingslag medan segelflykt är beroende av och uppnås med hjälp av vinden, samt om man i sitt språk rymmer bildliga liknelser (av typen "lie" för en fågel med liefromade vingar) och alltså inte av fåglar kräver köl och partiell nedsänkning i vatten för att kunna "segla", ja då seglar tornseglaren och alla dess släktingar mer än de allra flesta arter. Genom att spänna

vingmuskulerna (skota hem) kan tornseglaren långa stunder segla mot och med vinden, där farten huvudsakligen uppnås genom att vinden utnyttjas. Att den sedan pilar på med aktiva vingslag också ogiltigförklarar ju inte ovannämnda observation.

Hahn nämner några fågelgrupper som skulle vara mera utpräglade seglare än seglarna själva. Jag håller bara med honom i ett fall: Det är tiktigt att trutarna är duktiga och flitiga seglare under blåsiga dagar. Men rovfåglarna är ett sämre exempel. Falkarna kan stundom segla en del, men de allra flesta arterna tillämpar termikkretsning och glidflykt och är alltså inte några framträdande segelflygare.

För en som var med om att ändra namnet på 70-talet är det intressant att följa utvecklingen. Mitt intryck är att en förkrossande majoritet av yngre ornitologer idag accepterar namnet tornseglare. Bland medelålders och äldre fågelskådare är lägre mera delat mellan förespråkare och motståndare. Brusewitz och Edelstam hör till de senare, medan Weise för en tid sedan i TV för första gången hördes ta tornseglare i sin mun. Sakta försvinner nog formen "tornsvala" ur svenskan, precis som "bastardnäktergal" en gång gjorde det. Tänk om, Sverker Hahn! Namnet är bra nog.

Lars Svensson

Naturbokhandelns fågelfotofråga 1993

Tävlingsomgång nr 8

SÅ VAR DET DAGS för den allra sista omgången av årets Fågelfotofråga, och den här gången måste vi ha ditt svar *senast den 15 januari 1994*.

Bland de rätta svaren lottar vi som vanligt ut fem fina priser: två Swift-kikare samt tre exemplar av en nyutkommen bok, i den här omgången fotoguiden **Birds of Russia** av Algirdas Knystatautas.

De tre bilderna i Fågelfotofrågans sjunde tävlingsomgång föreställer en adult mindre strandpipare (A-bilden), en flygande juvenil kejsarörn (B-bilden) och en Yellow-vented Bulbul *Pycnonotus goiavier* (C-bilden). Den sistnämnda arten hör hemma i Sydostasien.

Sammanlagt kom det den här gången in 187 svar av vilka 121 (65 procent) var riktiga. De rätta svaren fördelar sig på 74 1-poängare, 8 2-poängare och 39 3-poängare.

De två Swift-kikarna vanns av Gunnar Johansson, Källby (1:a pris), och Kenneth Franzén, Skövde (2:a pris), medan Jonny Nilsson, Malmö, Mats Wallin, Mörbylånga, och Karin Åström, Sundbyberg, får var sitt exemplar av **Dagbok 1938** av Gustaf Rudebeck. Grattis alla fem!

Inför den sista tävlingsomgången återstår fortfarande en tätgrupp på sju tävlande som lyckats med bedriften att så här långt svara rätt på samtliga

3-poängsbilder. De sju är Bent Bøggild Pedersen, Köpenhamn, Christian Cederroth, Djursholm, Christer Lundin, Floda, Mikael Nord, Varberg, Urban Olsson, Angered, Per Smittberg, Visby, och Uno Unger, Västra Frölunda. Kommer alla sju att klara sig vidare till finalen, eller kommer någon att stupa på den här omgångens C-bild, det är frågan. Svaret får ni i nästa nummer av VF.

Naturbokhandeln

Stenåsa, 380 62 Mörbylånga
Ordertelefon: 0485-441 00

Vår Fågelvärlds bokauktion nr 14

ERIK ROSENBERG är det tydligen "sug" efter. I *svenska fågelmarker* lockade sex budgivare och slutpriset blev 325 kr (minimipriset var 130 kr). "Värsting" blev dock Rendahls lilla skrift om fågelflyttning som slutade på 195 kr (6,5 ggr min. priset!). Omgångens "bästa" utrop var nog August Carlssons *Sveriges fåglar*. Fem budgivare bjöd mellan 330 och 511 kr (min. 300 kr). Klubbpris blev 470 kr. Total omsättning 1 865 kr, varav 373 kr går till SOF:s fågelskyddsfond.

Tio nya nummer följer nedan. Sänd ditt bud till VF, Genvägen 4, 302 40 Halmstad *senast den 15 januari 1994*. Den som lämnar högst bud får boken till det näst högsta budet plus 10 kr. Om bara ett bud finns gäller minimipriset (anges inom parentes). Auktionen sker i samarbete med *Antikvariat Veke-rum, Johnny Karlsson, Box 237, 240 15 Södra Sandby*.

1. Ivar Hortling. Lilla fågelboken. 60 arter med färgbild. 1952, 66 sid. (25 kr)
2. Ivar Hortling. Fågelliv och fågellåtar. 1922. Inb. 192 sid. (70 kr)
3. P.O. Swanberg. Fåglar. En bok om fågelfotografering. 1956. Inb. 144 sid. (90 kr)
4. Aug. Emil Holmgren. Skandinavien's foglar. 2 delar, 1870-1871. Med 109 + 52 i texten tryckta figurer i träsnitt efter Wright samt 4 + 5 litograferade taflor af Wright. 1151 sid. Inb. i linneklotband av enkelt slag. (400 kr)

5. Björn von Rosen. Game Animals of Ethiopia. 1953. Inb. 93 sid. (100 kr)
6. Illustrated Moss Flora of Fennoscandia. 7 delar *Musci* 1-6 av Elsa Nyholm och *Hepaticae* av S. Agrell. 799 + 308 sid. I 7 häften. (300 kr)
7. Handbook of Australian, New Zealand & Antarctic birds. Vol. 1. Raitites to Ducks. I två delar. 1400 sid. plus illustrationer, färgplan-scher o.s.v. Uppställd som BWP. Inb. 1991. (400 kr)
8. Pizzey. A Field Guide to the Birds of Australia. 1985. 460 sid. (80 kr)
9. Slater. A Field Guide to Australian Birds. I två delar. Inb. 1970-74. (80 kr)
10. Charles Darwin. On the Origin of Species by Means of Natural Selection. Fifth edition. London. Inb. 596 sid. Fint ex. i grönt förlagsklot-band. (700 kr) □

På grund av platsbrist utgår radannonserna i detta nummer av VF. I nr 1/1994 kommer en fyllig spalt med läsarnas egna annonser.

Öland, nära Eckelsudde
två välutrustade stugor med el, dusch och WC uthyres per vecka eller dygn.
Ca 15 km från Ottenby. Havsutsikt.
Ella Hasselbom. Ölands Smedby.
Tel 0485-650 54

Beställ nästa års årsbok redan nu – det tjänar du på!

Om du beställer nästa års årsbok (Fågelåret 1993) i samband med att du betalar din medlemsavgift för 1994 kostar den bara 60:-. *Detta är ett förskottspris som bara gäller medlemmar.* Efter publiceringen blir medlemspriset 198:- (för icke medlemmar 220:-). Innevarande års årsbok säljs nu av Naturbokhandeln (se baksidan).

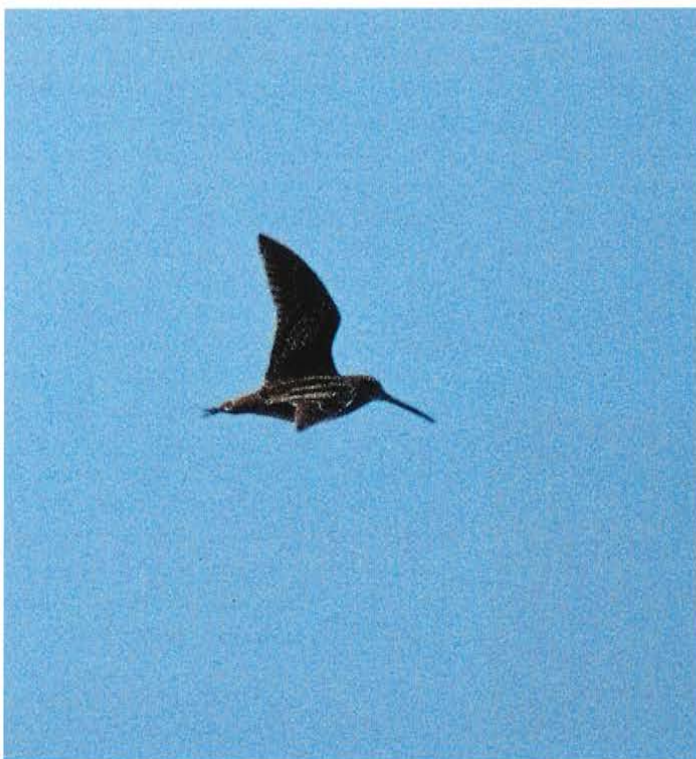
Invasion av vitryggig hackspett i Finland

Under höstmånaderna har en påtaglig tillströmning av vitryggar från öster (Ryssland) nått södra Finland. En stor del av observationerna är från sydväst- och västkusten, vilket kan innebära att en del fåglar fortsätter vidare över havet till Sverige. I vinter kan det således löna sig att lägga ner en del tid i förarten lämpliga lövbiotoper främst längs ostkusten, men även längre in i landet. Mera om vitrygginvasionen kommer i VF nr 1/1994.

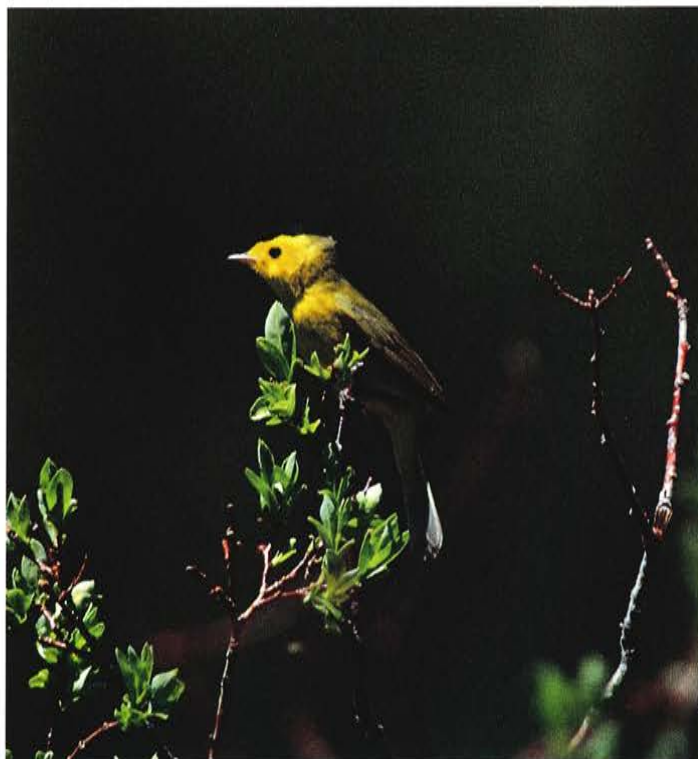
Seppo Haavisto
Arbetsgruppen för vitryggig hackspett
Upplandsvägen 3, 186 35 Vallentuna

Tävlingsbild nr. 8 A. Artbestäm fågeln på bilden! Rätt svar ger 1 poäng. Oavsett vilken av de tre tävlingsbilderna du väljer att svara på (du får bara svara på en), skall ditt svar ha kommit till Naturbokhandeln *senast den 15 januari 1994*.

Tävlingsbild nr. 8 B. Artbestäm fågeln på bilden! Rätt svar ger 2 poäng.

Tävlingsbild nr. 8 C. Artbestäm fågeln på bilden! Rätt svar ger 3 poäng.

Aktuella observationer

November 1993

UPPGIFTERNA I DENNA RAPPORT är till stor del inhämtade per telefon och kan vara behäftade med enstaka fel. Observationerna är preliminära. Vare sig raritetskommittén eller de regionala rapportkommittéerna har granskat dem.

Väder

Vädret i november dominerades av vindar från öster. I södra Sverige var det förhållandevis kyligt och gråtrist, medan det i norra delen av landet var regnigt och ganska milt under större delen av månaden. Kyla och snö kom först omkring den 20:e och då även långt ner i söder.

Lommar-änder

I Skåne sågs en **islom** i Brantevik 1/11 och ännu (?) en rastade utanför Haväng där den sågs vid några tillfällen under perioden 1/11–29/11. Dessutom noterades en vid Härnön (Hls) 2/11. Fyra **vitnåbade islommar** rapporterades under månaden: 1 ex. Hoburgen (Gtl) 2/11, 1 ex. Härnösand 6–7/11, 1 ex. Åstholmen (Mpd) 13/11 och 1 ex. Djupvik (Öl) 29/11. Endast två **stormfåglar** sågs: 1 ex. vardera Hönö (Boh) och Rödsjär (HI) 15/11. Vid Getterön (HI) iaktogs en **grålara** 12/11, och ännu en sågs vid Ursholmen (Boh) 13/11. Samma dag observerades även tre **obestämda stormsvalar** vid Ursholmen, och i mitten av månaden omhändertogs en döende **stormsvala** i Lysekil. De enda rapporterade **havssulorna** var en vid Hönö 6/11 och en vid Rödsjär 14/11. Vid Hallands Väderö (Sk) noterades en **toppskarv** 3/11, och på Malön (HI) fanns ännu en 6–24/11. Naturligtvis fanns det också en hel del i Bohuslän under månaden, som mest räknades minst 45 ex. söder om Kosteröarna 18/11. Vid Vombs ängar (Sk) rastade inte mindre än 5 200 **bläsgäss** 7/11, och i Tåkern (Ög) sågs en adult **fjällgås** samma datum. Vid Vanneberga (Sk) gick åtta **snögäss** 14–15/11, och ännu en rastade vid Tranebo väster om Jönköping större delen av månaden. Den **rödhuvade dykand** hannen i Kranesjön (Sk) fanns kvar åtminstone till 7/11. Vid Brantevik (Sk) noterades förbisträckande **praktejdrar** 2/11 och 29/11, och vid Sandby skjutfält (Öl) sträckte en **alförädare** 5/11.

Rovfåglar–vadare

Vid Björns fyr (Upl) sågs en **jaktfalk** 30/10, och från november rapporterades 1 ex. vardera Åstholmen 13/11, Rossö (Boh) 17/11, Markestad (Sm) 19/11 och Veselängen (HI) 28/11. Sena **fjällpipare** sågs på Lövsstälten (Upl) 13–14/11 och vid Hammarsjön (Sk) samma dagar! På Hallands Väderö fanns 30 **skärnäppor** 3/11, och i området Ursholmen–Segelsjär sågs omkring 100 ex. 18/11.

Labbar–alkor

Sammanlagt noterades 8 **bredstjärtade labbar**: 1 ex. Simrishamn 2/11, 1 ex. Haväng 3/11, 4 ex. Revsudden (Sm) 6/11, 1 ex. Pukavik (Bl) 7/11 och 1 ex. Getterön 12/11. Från Hönö rapporterades en **storlabb** 5/11, och fortfarande sträckte en del **dvärgmåsar** genom Östersjön – bästa dag 14/11 med 65 ex. Brantevik, 71 ex. Sebybadet (Öl) samt 3 ex. Kuggören (Hls). En ung **vivingad trut** passerade Holmarna (Vb) 1/11, och **vittrut** observerades vid Grisslehamn (Upl) 7/11, Hönö 7/11, Lörudden (Mpd) 20/11 samt i Varberg 22–29/11. **Tretåig mås** uppträdde talrikt utefter Ostkusten med 71 ex. Stora Rör (Öl) 28/10 samt totalt 134 ex. under november, bl.a. 58 ex. Revsudden 8/11 och 12 ex. 28/11. Från inlandet har kommit en rapport: 1 ex. Fagersta 5/11. Bästa dag vid Västkusten var 18/11 med 1 500 ex. utanför Getterön. Från Sebybadet rapporterades en **spetsbergsgrißla** 14/11 (19:e fyndet om det godkänns). **Alkekung** sågs i låga antal efter Västkusten med som mest ca 30 ex. Ursholmen 13/11. I Östersjön vardera 1 ex. vid Åstholmen

13/11, Kuggören 14/11 samt Brantevik 14/11. Tre **lunnefåglar** sågs också: 1 ex. vid Getterön 2/11, 1 ex. Hönö 3/11 och 1 ex. Revsudden 28/11!

Duvor–hackspettar

Den **större turturduvan** fanns först i Mörbylånga, och vid Forsmark (Upl) sågs en **hökuggla** 21/11. **Härfågel** rapporterades från sex platser: 1 ex. vardera vid Kungälv 1/11, Göteborg 1–5/11, Arlövs ängar (Sk) 2/11, Holm (HI) 1–7/11, Himle (HI) 10/11, Träslövsläge (HI) 21/11 samt Björkäng (HI) 23/11. **Gråspett** lär inte vara vanlig i Norrbotten och Lappland, men ett upprop om arten i Norrbottens län resulterade i ett 30-tal rapporter, varav 10 ex. i området Vuollerim–Jokkmokk. Från Furilden (Gtl) rapporterades en **vitryggig hackspett** 8/11, och **tretåiga hackspettar** sågs bl.a. vid Lur (Boh) i början av november samt i Göteborg 6–9/11.

Tättingar

Vid inventering av **berglärka** 16/11 från Varberg och 15 km söderut räknades sammanlagt 75 fåglar, med 36 ex. i största flocken. Vidare kan nämnas upp till 36 ex. i Halmstads hamn 21–30/11. Från slutet av oktober kan nämnas en **större piplärka** vid Getterön 27/10. Vid Ottenby uppehöll sig en **svarthakad buskskvätta**, västlig hanne, 31/10–5/11, och i Vuollerim fanns en **rödhake** kvar t.o.m. 10/11. **Svarthätta** sågs både i Vuollerim och i Jokkmokk t.o.m. 20/11. En **kungsfågelsångare** observerades vid Ottenby 2/11 och vid Hoburgen en **brunsångare** 29/10. På Nidingen (HI) ringmärktes en **gransångare** av rasen *tristis* 1/11. En **brandkronad kungsfågel** uppehöll sig vid Falsterbo 30/10–1/11, och Västerbottens andra **skäggmes** sågs på Täftehalvön 21/11. På Härnön sågs en **törnskata** 2–3/11, och ännu en fanns vid Stenåsbadet ända till 29/11. **Tallbit** observerades lite varstans i norra Sverige, bl.a. 560 ex. på en lokal utanför Umeå. I söder endast smärre flockar.

DOUGLAS GUSTAFSSON

Skogsgatan 36, 578 00 Aneby, tel. 0380-411 96

ERIC ÖHMAN

Lillsvängen 71, 564 32 Bankeryd, tel. 036-37 84 94

CLUB 300
TELEFONSVARARSERVICE
071-268 300
FÅGELINFORMATION kostnad 4,55/min där största delen går till fågelkydd
020-768 030
INRAPPORTERING kostnad max en markering

Bilderna på aktuella fåglar publiceras med stöd av ett generöst bidrag från Club 300.

Dagbok 1938

Av Gustaf Rudebeck

Bokförlaget Signum, Lund, 1993. 440 sidor.

279 kronor inb. i Naturbokhandeln

Gustaf var i sin ungdom en framstående orvinatör. Denna böjelse att regelbundet orvinera präglade bl.a. åren då han räknade fågelsträcket i Falsterbo. Detta avslöjande och många andra får läsaren ta del av i Gustafs nya *Dagbok 1938*.

Boken är en blandning av självbiografi, dagbok och tidsdokument. Vi får glimtar från hans uppväxttid och från studieåren i Lund. De senare präglades av ett liv och studiebetingelser som dagens studenter nog inte har så lätt att känna igen. Men en sak känner en fågelskådande student igen: kampen mellan plikten att läsa och driften att skåda. För Gustafs del vann skådandet i varje fall en halv seger.

Det innebär att vi får njuta av 300 sidors kommenterade dagboksanteckningar enbart från året 1938. Att läsa hans dagbok innebär ett gediget igenkännande, för de flesta fålornitologer, tror jag. Det är som att läsa sin egen dagbok, artlista efter artlista med magra eller obefintliga anteckningar

om annat än väder, antal, ålder och kön. Sådana dagböcker har producerats i tusental och åter tusental av fågelskådarna. Man kan inte undgå att fundera över om detta idoga dagboksskrivande har något värde annat än alldeles privat. Få kommer ju någonsin att använda sina anteckningar i seriösa sammanhang sedan man gjort sin årliga avrapportering till rapportkommittén. Än färre kommer att få sina anteckningar publicerade.

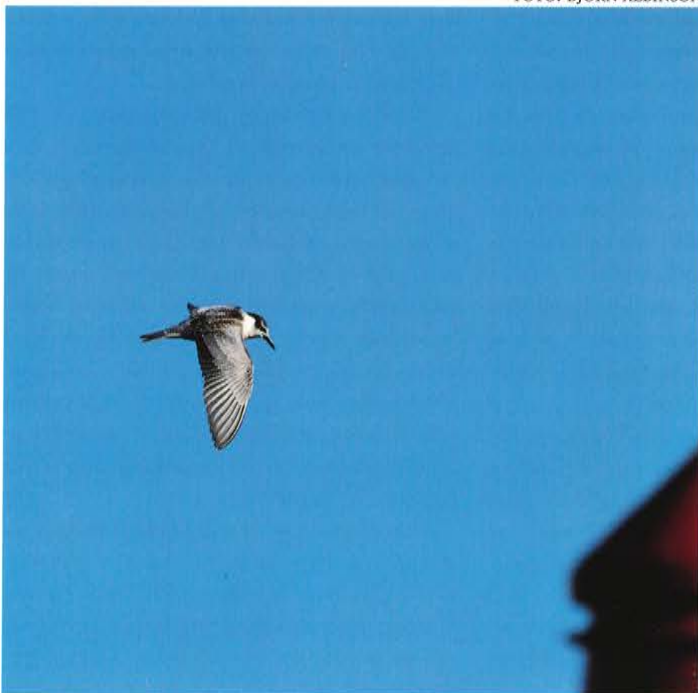
Men en genomläsning visar vilken faunistisk skatt som dagböcker av detta slag faktiskt är. Det är inte bara att dåtidens delvis annorlunda fågelfauna stiger fram som verklig på ett helt annat sätt än när man läser om den i en faunistisk handbok. Det är också en frustration över det som kommer att förbli okänt när man inser att nästan hundra procent av allt som ornitologer antecknat under tidens gång kommer att förloras för evigt.

Här noteras ganska ofta kornsparvar och tofslärlor på exkursionerna, nu försvunna. Eller en anteckning av en observation av glada!, med utropstecken efter. Så sällsynt var denna art 1938, en fågel som idag knappast ens hedras med en anteckning på samma exkursionsplats! Jag läste igenom samtliga artlistor för att se hur många observationer

av berglärlor som Gustaf gjorde detta år. Berglärlan är nämligen en art som intresserar mig särskilt eftersom den idag håller på att försvinna ur vår fauna. Under ett tjugotal exkursioner under januari, februari och början av mars såg Gustaf berglärlor på fem: 23 ex. vid Vombsjön 9 jan., två flockar med 12 och 41 ex. på Vombs ängar 16 jan., 3 ex. på Knösen 28 jan., stor flock vid Haväng 7 feb. och över 15 ex. norr om Sövedsjön 13 feb. Det är en intressant bild som framträder. För det första antal som vi idag inte kommer i närheten av. För det andra huvudsakligen observationer i inlandet, där berglärlor nästan aldrig ses idag. Gustaf gjorde också åtskilliga exkursioner längs kusterna, bl.a. till Sjölanda och Malmö hamn utan att se några berglärlor. Idag är det på sådana ställen vi ser dem. Vad har hänt med berglärlan?

En utomordentligt viktig del av boken är de första 100 sidorna, där Gustaf redogör för sitt och sina kamraters fågelskyddsarbete, ett arbete som nog är helt okänt för de flesta. Det rör arbetet att rädda Vombs ängar, Krankesjön och Klingvallens dalgång. Arbetet bedrevs på flera fronter, inte minst i pressen, men också med korrespondens och skrivelser till olika myndigheter. Mycket återges orda-

FOTO: BJÖRN ALBINSON

Höjdpunkter tidigare under hösten: Juvenil skäggtärna *Chlidonias hybridus*, Nollhaviken (Vg) oktober 1993.

FOTO: MATS WESTBERG

Sveriges första eksångare *Hippolais pallida* (av rasen *opaca*) ringmärktes på Eggegrund (Gstr) 25 september 1993.

grant och kommenteras, en utomordentligt intressant läsning och ett unikt tidsdokument i naturvårdens historia.

Boken illustreras med förnämliga fotografier, bilder av miljöer som idag ofta är borta. Själv fastnade jag för bilden på sid. 143 från vägen väster om Vombsjön, en enkel grusväg med den gamla ladan. Så såg det faktiskt fortfarande ut när jag själv exkurerade där i slutet på 50-talet och in på 60-talet. Nu är vägen asfalterad och går på en upphöjd vall sedan Vombsjön blivit vattenmagasin. Våldiga förändringar har skett i det skånska landskapet sedan 1938, vilket återspeglas i fågelfaunan och blir oerhört tydligt när man läser denna dagbok.

Det är bara att gratulera Gustaf till en suverän skildring av en tid som flytt men som ändå inte är så avlägsen att den känns främmande. Trots de torra och ofta magert kommenterade artlistorna, döjls aldrig entusiasmen, varken funderingarna kring alla varför av en ännu ganska oerfaren biolog eller känslorna inför skönheten: "Lärkfalken. Suveränt att skåda. 2 ex. flög länge omkring i solskenet över Silvåkraskogen, gjorde de elegantaste vändningar och kommo ideligen helt nära."

Genom hela boken känner man igen sig, åtminstone om man exkurerat mycket i de klassiska sydskånska fågelmarkerna. De flesta exkursionsmålen är desamma ännu idag. Efter att ha övernattnat på den klassiska kullen ovanför Almen vid Krankesjön "klev vi upp precis innan solen steg över horisonten. Grann morgon. Vi gjorde en runda utefter Krankesjöns sydsida och i Silvåkraskogen, cyklade därefter till Grand Café i Harlösa...". Och Grand Café finns fortfarande kvar när behoven tränger på.

SÖREN SVENSSON

Orvins Café i Falsterbo, där Gustaf och andra "orvinerade" finns däremot inte kvar (red. anm.).

Så länge solen går upp Naturdagbok från när och fjärran

av Jens Wahlstedt. Ill. av förf.

ICA bokförlag, Västerås 1993. 207 sidor.

284 kr i Naturbokhandeln.

"Världen är en bok. Den som stannar hemma läser en sida" sade Aurelius Augustinus redan på 400-talet e.Kr. Detta passande citat utgör inledningen på WWF:s generalsekreterare Jens Wahlstedts för-

sta bok om en del av hans resor runt om i världen. Vår Fågelvärlds läsare känner också Jens som tidigare vice ordförande i SOF.

Boken är en samling berättelser från en rad av Jens smultronställen i världen. Han börjar med att beskriva barndomsårens hemmamarker i Västmanland, alltifrån sumphönsen i Asköviken till uggle-skogarna kring Virsbo och Tinäset. Jens var en av de fem första fåltbiologerna i Västmanland redan 1947. Då lades också grunden till ett stort intresse för djur och natur, ett intresse som bara vuxit sedan dess.

Vi får sedan följa med på resor som går i allt större svängar ut i världen. Tåkern, Roslagen och Lapplands fjäll och skogsland ägnas egna kapitel. Jens berättar i kärleksfulla ordalag om vedermödor och upplevelser i klassiska svenska fågelmarker, ofta tillsammans med mer eller mindre namnkunniga färdkamrater, men även som ensam vandrare och iakttagare. Med värme och inlevelse förmedlar han en till synes aldrig sinande ström av episoder, möten och minnesbilder från otaliga dagar i fält. Nog har han lyckats hålla sina stövlar leriga genom åren!

Så går resan vidare. Vi får följa med Jens ut på världshaven och möta dess innevånare. Det handlar om såväl Nordnorges späckhuggare som om sydkapare utanför Patagoniens kust och isbjörnar i Arktis. Sedan går turen till Borneos och Sydamerikas regnskogar, till Galapagosöarna och Östafrikas savanner. Från den japanska ön Hokkaido lånas det ordspråk som utgör bokens titel: "Så länge solen går upp och tranorna flyger, lever Hokkaido". Vi får oss under resan till livs en omfattande information om alla de olika insatser som WWF gör för att skydda miljöer och hotade djurarter som lever där. Detta tynger berättelserna något. Avslutningskapiteln handlar om WWF:s drygt 30-åriga historia och den exempellösa expansion som organisationen genomgått i Sverige de senaste tio åren.

Jens berättar med ett lätt och flytande språk. Boken är smakfullt illustrerad med författarens egna fotografier av genomgående hög klass, några av bilderna är ytterst finstämda. Jag tycker Jens har lyckats väl med sitt dubbla uppsåt: att få oss läsare att göra egna resor och att stödja WWF i dess räddningsarbete runt om i världen. Tag dig tid att läsa en sida till i världens bok, och tag dig råd att stödja WWF!

STAFFAN ÅKEBY

Dalarnas fåglar

Under redaktion av Leif Berglund m.fl.

Utgiven av Dalarnas Ornitologiska Förening.

Avesta 1993. 383 sidor.

248 kronor i Naturbokhandeln

För nästan tjugo år sedan, 1975, publicerades en bok som då var unik i Sverige. Det var Dalarnas Fåglar, skriven av Kjell Bylin. Denna bok var i sig ett mäktigt dokument över en landsdels fågelfauna och natur, men den hade också avgörande betydelse för den fortsatta dokumentationen av Sveriges fågelfauna. Jag hörde själv till dem som inspirerades, vilket resulterade i en bok om Hallands fågelfauna 1986. Andra lokalfaunor som redan kommit ut eller är på väg behandlar Sörmland, Blekinge, Skåne, Uppland och, inte minst, Dalarna på nytt.

Den nya Dalarnas Fåglar är inget enmansverk. En redaktion på fyra personer har lett arbetet och till sin hjälp har man haft ytterligare tio personer. Dessutom har ju Kjell Bylins första upplaga varit en grund att utgå ifrån.

Resultatet är en mycket bra bok, som har värden långt utöver de rent ornitologiska. Det är även en guide till landskapet Dalarnas geologi, naturgeografi och kulturhistoria samt en genomgång av läget för naturvården idag. Jag kan tänka mig att boken redan används som en uppslagsbok av olika myndigheter i Kopparbergs län.

På 237 av bokens dryga 380 sidor beskrivs de 288 fågelarter som påträffats i Dalarna fram till 1990. Det är beskrivningar som omfattar arternas utbredning, numerär, fenologi och historik. Texten om utbredningen åtföljs ofta (men långt ifrån alltid) av kartor där resultatet från arbetet med svensk fågelatlas och andra inventeringar redovisas. Dessa kartor är av två slag, dels vanliga punktkartor med häckningsindicierna enligt systemet möjlig, trolig respektive säker häckning i de olika 5x5 km-rutorna och dels (i några fall) frekvenskartor. I de sistnämnda redovisas i hur stor procentandel av rutorna som respektive art påträffats.

Frekvenskartorna används för några av de vanligare arterna och ger en del intressanta upplysningar. De allra flesta av Dalarnas häckfåglar har sina högsta tätheter i jordbruksbygderna i de sydöstra delarna och blir sedan ovanligare ju närmare fjällvärlden vi kommer. För de rena fjällfåglarna är förhållandet naturligtvis det motsatta. Ett udda exempel är gransångaren. Den har sina högsta

tätheter i centrala Dalarna, runt Siljan och den så kallade Siljansringen. Möjligen är det den rikare berggrunden där (med rikare växtlighet) som gynnar gransångaren, men det får läsaren gissa sig till.

Och här kommer vi till den enda negativa kritik som jag tycker man kan rikta mot Dalarnas Fåglar. Flera av de allra vanligaste fågelarterna behandlas närmast styvmoderligt. Just gransångaren avhandlas exempelvis på endast fem textrader, och hos bl.a. de tre svalarterna, ängs- och trädpiplärka samt de flesta "småtrastarna" lyser utbredningskartorna med sin frånvaro. Detta är svårförståliga brister i ett annars mycket fint verk.

ANDERS WIRDHEIM

Kunskapen om fåglar

av Tage Wahlberg

Bokförlaget Eko, 479 sidor.

342 kronor i Naturbokhandeln

Ibland kan man som läsare och recensent hamna i bryderi. Det är när boken i fråga helt uppenbart kommit till efter en stor ansträngning, kanske rent av är följden av ett livsverk, men där resultatet inte är bra. Man fylls av respekt för författaren, men kan ändå inte uppskatta boken. Just så känner jag när jag sitter med Tage Wahlbergs bok *Kunskapen om fåglar* framför mig.

Det är en, i negativ mening, otidsenlig bok. Den handlar om fågelägg och fågelbon (även om detta i reklamen kallas häckningsbiologi), och många av författarens egna illustrationer är uppenbara plagiat av fotografier. Den tid då man oblygt plagierade andra fotografers verk trodde jag var längesedan förbi.

Boken har föregåtts av en i dessa sammanhang ovanlig reklamkampanj. Bland annat har samtliga fågelklubbar och fågeltidskrifter i landet fått små broschyrer som beskriver boken som unik och epokgörande. Möjligen har många blivit nyfikna och kanske rent av beställt den. Det man fått är som sagt något mycket märkligt.

I boken behandlas samtliga svenska häckfåglar, oftast med ett uppslag per art. På ena sidan beskrivs artens utbredning, dess bo samt ägg och ungar, på den andra finns antingen en illustration eller en liten berättelse. För varje art ges också i tabellform upplysningar om antal ägg och kullar, äggens mått, ruvningstid, ungarnas botid och äggläggningstid.

Dessa tabeller är, som jag ser det, det enda bestående värdet med boken.

Ibland lockas jag som läsare ofrivilligt till skratt, men jag blir också gång på gång mycket illa berörd. Skrattar gör jag när jag stöter på textstycken som följande: "Motvilligt tvingades jag konstatera, att ska man genom systematiskt letande söka finna hennes bo, då har man gett sig in på ett äventyr betydligt svårare än att finna en oskuld i ett harem" (om svart stork). Illa berörd blir jag när jag läser om hur författaren och hans kamrat "avreste från Malmköping till Öland klockan 12.00 den 16 maj 1985, med avsikt att 'dammsuga' ön efter fågelbon. Vi fann omkring 200 bon på de tre dagar vi stannade. Värdet var soligt men isande blåsig. Vi drog oss i lä av Ottenbylund, för att i sumpkogen testa lyckan av bofynd" (om gravand). Det var inte bara Ottenbylund som under denna resa fick besök av boletarna. Längre fram, i texten om rödspoven, kan vi läsa om hur de båda ger sig ut i en våtmark och stöter upp enkelbeckasin, rödbena och snatterand från sina respektive bo, men att de misslyckas i uppsåtet att finna rödspovens ägg: "Väl uppe på torra land möts vi av de ivrigt varnande rödspovarna. Flygande respektive sittande på stengårdsgårdarna spyr de ut sin galla över vår närvaro. Vi känner oss synnerligen förföljda under hela det fruktlösa boletandet."

Även fotot av myrnsnäppans bo gör mig illa berörd. Det måste krävas ett ingående letande för att finna detta bo, och jag kan inte låta bli att undra över hur länge myrnsnäppans myr "dammsögs" av fotografen.

Det märkligaste med bilderna är ändå, som redan antytts, det oblyga plagierandet av fotografier. Redan vid den första genombläddringen tyckte jag att flera av Wahlbergs teckningar och målningar kändes bekanta. En snabb kontroll i VF:s bildarkiv och några äldre fågelböcker gav besked: Där fanns originalen, det ena efter det andra. Där fanns bi-vrårken fotograferad av Olle Hedvall, spillkråkan av Bengt Bengtsson, flodsångaren av Ulf Risberg m.fl. – alla något modifierade av Wahlberg.

Just flodsångaren blir smått komisk i Wahlbergs version. Originalbilden är fotograferad med blick snett underifrån. Denna udda belysning gör att ögats glans hamnar på den undre ögonhalvan. Vid normal belysning finns glansen på övre halvan. Wahlberg har visserligen tecknat ett bo intill fågeln, men i övrigt är bilden närmast identisk. Även den udda glansen i ögat finns med!

Utan tvekan har Tage Wahlberg lagt ner ett stort arbete på sitt intresse genom åren. Det arbetet är säkert värt uppskattning. Ändå kan jag inte tycka om den bok där hans kunskap har samlats. Berättelserna om boletande och de plagierade illustrationerna sänker nivån mycket lågt.

Innehållet i övrigt, det vill säga uppgifterna om boplatssval m.m., är det svårare att kommentera. Men är det genomgående lika illa som med den art som jag själv har studerat i detta avseende, fältpiplärkan, är värdet av Wahlbergs bok ännu mindre. Wahlberg hävdar att fältpiplärkan gärna lägger sitt bo intill låga buskar, ofta med en gren hängande över boet. I Hallands sanddynområden undviker fältpiplärkan konsekvent buskar nära boet. Wahlberg skriver också att fältpiplärkans säkraste förekomster finns i landets västra delar. Det är fel: I Halland och nordvästra Skåne finns endast drygt 40 par, medan det i östra Skåne enligt de senaste inventeringarna finns betydligt fler.

ANDERS WIRDHEIM

Upprop Mindre sångsvan med gul halsring

I en undersökning av mindre sångsvanens beteende under flyttning och övervintring har vi märkt 160 individer i Holland och Tyskland från 1989 och framåt. Fåglarna har en gul halsring med svart inskription. Endast tre av de märkta fåglarna har rapporterats från Sverige (från Uppsala, Kristianstad och Laholmsbukten). Vi ber observatörer att hålla utkik efter märkta individer. Var vänlig sänd rapporter om mindre sångsvanar med gul halsring samt detaljer om observationen till:

Trinus Haitjema

It Heechhout 7, 8723 Es Koudum, Holland

Observatörer erhåller efter säsongen en lista med ringmärkningsdetaljer och andra observationer av de rapporterade fåglarna.

ÖLAND

Ellas rum och stugor har blivit:

Bennys rum – ring 0485-602 30 el. 602 48.

Ellas stugor – för stugor ring 0485-411 89.

Både rum och stugor är bra belägna. Rummen har eget kök.

Vi skar ströppel och rönne

HAN HETER Arne Aldén och är son till siste knekten i Säby rote vid Tåkern. En dag när året väger mellan höst och vinter träffas vi vid hans båtlänning. Här har han levt hela sitt liv med lantbruk, jakt och fiske. Han är en av de där sällsynta som är en del av sitt landskap, där jakten inte är någon tillrättalagd fritidssyssla utan en del av allt det som är natur, livet, hållpunkter på året.

Här vid kanalen börjar hans rike, landet av vass och vind och vingar. Skäggmesar pladdrar bakom oss, en ensam gås far över, blåmesar kivas. När en flock gräsänder kommer norrifrån måttar han med blicken och jag kan inte låta bli att undra om han tänker i skjuthåll. För en storjägare är han. En gång innan han hade bil, det var på fyrtioalet, hade han så mycket änder hängande på cykeln att han knappt tog sig hem.

– 52 stycken, minns han, mest brunänder och vitbuk.

Han lutar sig mot båthuset och berättar. Jag lyssnar och har knappast några frågor. Jag är med. Landskapet förändras, strandskogen försvinner. Där går hästar och ungdjur. Där ligger vinterfodret som man bärgat stackat, sjöfräken och vass.

– Ströppel och rönne, säger Arne, vi skar ströppel och rönne. Överallt är det folk i rörelse och där vassen nu står tremetershög är en öppen, bärgad vidd. Varenda strå är skuret. Man ser Lindön, svanraderna, överallt änders vingar. Bygden åt alla håll är formad av händer och mular. Nästan intill minsta kalkstensskärva. Spovar lockar, viporna har flockats. Här är strandpiparmark, kärrsnäpperrike, gulärlor på hägnen.

– Nu är det ensamt, säger han, och igenvuxet som du ser.

Videt står tätt, vassen kryper inpå ängsmarken. Granarna vid gamla strandvallen är redan stora. Där sitter kråkorna och lyssnar, lägger huvudena på sned och undrar om det han berättar verkligen är sant. Själv har jag sett foton så jag vet.

Man blir lätt landskapsnostalger. På gott och ont. Men det är ofta fråga om nåt annat också. Länken till förståelse. Människans landskap som blev fåglarnas. Frågan hur det blev som det blev.

– Förr, säger Arne, tog det en vecka att bruka ett skifte på fem tunnland med hästen. Med traktorn går det på en dag. Förr när man mötte grannen vid diket fick hästen stå en stund och vi satt på renen och pratade. Nuförtiden vänder folk med traktorn på halva skiftet för att slippa prata. De har inte tid.

Det där kan man överföra på landskapet. Landskapet av tid, med tid. Man hade tid. Av nöd förstås, men samtidigt till en slags förnöjsamhet som gav arbetsglädje. När fräkenmaden var slagen åstadkom det också, mitt i slitet, en inre värme.

– Och inte är det många som jagar änder här längre heller, säger Arne. Dagens jägare är bekväma.

Den som jagar i Tåkern riskerar att bli både svettig och skitig. Eller att drulla i. Det är en strapats att bara ta sig till skjutstället. Vid Arnes fötter ligger plastvättarna som pärlband på sina gröna nylon-snören. Där vågar jag inte ge mig på någon arbetsstämning.

– Det har blivit dåligt med fågel, säger Arne. Både i förföl och förra året var det bra, men i år har kransalgen nästan försvunnit. Maten håller på att ta slut.

Kransalgen är *Chara tometosa*. Den kom till sjön på sextioalet. Snart var stora delar av ytan täckt av en rödbrun växtmassa. Det gnisslade om årbladen när man skulle fram. Det grunda vattnets värme gjorde allt till ett gigantiskt skafferier, en kläckplats för sländor, myggor, allsköns kryp. Hela tometosan var en enda vegetativt förökad hanplanta, en fågel-sjöns lyckonyck som förde med sig en expansion av

sothöns, änder, doppingar. Svarttärnor och snatteränder tog plats. Allt fick tydliga effekter på kärhöksstammen, som ökade från några få par till 45. En ekologisk skollektion rullades upp.

Tidigare på trettioalet hade flera torrsomrar raderat ut stora delar av Tåkerns undervattensvegetation. Det blev rent. Vattnet var ständigt grumligt av vattenrörelser. Fågellivet blev allt fattigare och stammarna av sjöfågel nådde en botten på femtioalet. Man spådde Tåkerns slut som fågelnsjö.

Något som tometosan ändrade.

– Dymaken på fisken försvann också när kransalgen kom, berättar Arne. Förut luktade det dy i hela köket när vi stekte abborre. Gäddorna fick vi gno med salt. Det var som algerna renade.

Återstår att se hur det blir nu då. Färre änder och dymak på fisken? Dymak är för Arne kanske. Men han är ändå full av förtröstan. Han sticker händerna i blåbyxornas fickor och blickar ut över vasshavet. Han undrar kanske om det ska bli nån is i vinter.

Nu är skäggmesarna helt nära. En fjällvråk skymtar över videna mot norr. Arne och jag står i ett avlöv, lätt fruset sjöland. Bilden av handens landskap tonar ut. Verkligheten har ju också sitt. Och i sanningens namn ska man tillägga att mycket mark har restaurerats sen reservatet blev verklighet. Ändå bara glimtar av det som var.

Verkligheten som sagt. Att leva i nuet är att ta till sig det som passerat likaväl som att ha visioner. Vi ger oss för lite tid. Det praktiska jagar oss runt, runt.

Förståelse för helheten är ibland långt från vetenskapens uppräknings. Man kan till exempel lyssna på Arne Aldén. Mig ger han både bilderna jag behöver och tankarna kring det som kommer. Hur var det, hur ska det bli?

När jag far säger han att han ska hem och byta till vinterdäck på Saaben. Det är hög tid.

Göran Bergengren

Göran Bergengren är författare, bonde och fågel-skådare, bosatt i Slätstorp utanför Mjölby.

Genom att köpa Staffan Ullströms litografi ”Stenskvättepar” stöder Du Stiftelsen Erik Rosenbergs Minnesfond!

Pris per blad 2 000:– + exp.kostnad 50:–.

Originalstorlek för litografen ”Stenskvättepar” är 35 cm x 42 cm (motivet 23 cm x 30 cm).

Avkastningen från minnesfonden går oavkortad till årliga stipendier för viktiga insatser inom svensk naturvård.

Erik Rosenberg var en av den moderna svenska fältornitologins ”fäder”, klarsynt naturvän, kompromisslös naturskyddare och tålmodig läromästare. För att hedra hans minne skapades 1972 Stiftelsen Erik Rosenbergs minnesfond med syfte att uppmärksamma och premiera viktiga insatser på naturvårdens område. Stiftelsens huvudmän är Sveriges Ornitologiska Förening, Naturskyddsföreningen, Ornitologiska Klubben Örebro samt Örebro kommun och Örebro läns landsting. Årligen har sedan 1976 ur fonden utdelats stipendier till förtjänta personer.

Sätt in beloppet 2 050 kr på stiftelsens postgiro 86 75 78 - 7, skriv ”Stenskvätteparet” på talongen eller kontakta

Urban Toresson kassör 019 - 22 55 89 b, 15 81 89 a

Ragnar Edberg sekreterare 0155 - 26 30 62 komb. telefon och fax

Sten Wahlström ordförande 054 - 86 13 45

POSTTIDNING
Sveriges Ornitologiska Förening
Box 14219
104 40 Stockholm

BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING
Vid definitiv eftersändning
återsänds försändelsen med
nya adressen på baksidan

Om du inte redan köpt SOF:s årsbok – beställ den från Naturbokhandeln!
Medlemspris 98 kronor + frakt.

10886

EDENIUS LARS
SKRAVELSJÖ 233
905 87 UMER

FÅGELÅRET 1992

*En sammanställning över året i Sveriges fågelmarker 1992
med rapporter från häckfågeltaxeringen, vinterfågelräkningen,
rapportkommittéerna, raritetskommittén
fågelvakten och fågelstationerna.*

VÅR FÅGELVÄRLD

Supplement nr 19, 1993

Telefon svarare dygnet runt för *ordermottagning* – ring kostnadsfritt:

020-49 83 76

Vill du tala med en försäljare – ring 0485-441 00